

NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA U CEROVU

Menalo, Paula

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:834046>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

PAULA MENALO

NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA U CEROVU

DIPLOMSKI RAD

Split, 2024.

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu

NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA U CEROVU

STUDENTICA:

Paula Menalo

MENTOR:

doc. dr. sc. Nikola Sunara

Split, 2024.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Položaj i povijest Cerova	3
3. Crkveno-pučka baština	5
3.1. Advent	5
3.1.1. Sveta Barbara	6
3.1.2. Sveti Nikola	8
3.1.3. Sveta Lucija	9
3.1.4. Djetinjci, materice i očići	10
3.1.5. Badnjak	11
3.2. Božićno vrijeme	21
3.2.1. Božić	21
3.2.2. Sveti Stjepan Prvomučenik	27
3.2.3. Sveti Ivan Evanđelist	30
3.2.4. Nevina dječica	30
3.2.5. Nova godina	31
3.2.6. Sveta tri kralja	32
3.3. Poklade	33
3.4. Korizma	35
3.4.1 Veliki tjedan	36
3.4.1.1. Cvjetnica	36
3.4.1.2. Veliki četvrtak	38
3.4.1.3. Veliki petak	38
3.4.1.4. Velika subota	39
3.5. Uskrs	40
3.6. Sveti Juraj	42
3.7. Sveti Marko	42
3.8. Uzašašće	43
3.9. Duhovi	43
3.10. Tijelovo	44
3.11. Presveto Srce Isusovo	44
3.12. Sveti Ivan Krstitelj	47
3.13. Velika Gospa	48
3.14. Svi sveti i Dušni dan	49
4. Folklorno kazalište	49
4.1. Svadbeni običaji	50

5. Usmene predaje	61
5.1. Mitske predaje	62
5.2. Demonološke predaje	64
5.2.1. More.....	65
5.2.2. Vještice.....	66
5.2.3. Vukodlaci	68
6. Narodna vjerovanja.....	69
7. Narodni plesovi i pjesme	73
8. Zaključak	78
Rječnik nepoznatih riječi:	81
Izvori	81
Popis kazivača:.....	81
Literatura:	82
Sažetak.....	88
Abstract.....	89

1. Uvod

Prema UNESCO-voj Konvenciji iz 2003. nematerijalna kulturna baština (usmene predaje, običaji, obredi, tradicijski obrti) ključni je segment prepoznavanja i definiranja kulturnih identiteta koji su osobito ugroženi. Pored ostaloga i ta činjenica nas upozorava na nužnost čuvanja duhovne baštine. Zadnje su godine kada se još uvijek na terenu mogu naći kazivačice i kazivači. To nas upozorava da se uputimo, često i zaraslim stazama, i od zaborava otrgnemo ono blago naših predaka koje se još uvijek otrgnuti dade. – Marko Dragić¹

Nematerijalna kulturna baština neizostavan je dio identiteta svakoga naroda. Tradicijska kulturna baština iz dana u dan sve je ugroženija jer je često zanemarena. UNESCO-va Konvencija o očuvanju i zaštiti nematerijalne baštine iz 2003. godine tradicijsku kulturu definira kao vrijednu baštinu i njezin je cilj zaštititi taj fenomen. U materijalnu i nematerijalnu kulturnu baštinu ubraja se većina kulturnih dobara države, među kojima su i narodni običaji.² Zbog toga, cilj je ovoga rada zapisati i oživjeti običaje maloga sela Cerova u Bosni i Hercegovini kako ne bi ostali zaboravljeni u vremenu. „U enciklopediji piše da su narodni običaji tradicijom ustaljeni načini ponašanja s normativnim, ceremonijalnim i simboličkim značajkama; svojstveni određenoj društvenoj zajednici, promjenjivi s vremenom i lokalno varijabilni.“³ Običaji se mogu podijeliti u tri glavne kategorije, a to su: „životni ili obiteljski, godišnji ili kalendarski, radni ili gospodarski običaji“. Životni ili obiteljski običaji odnose se na najvažnije događaje čovjekova života kao što je rađanje djeteta, odlazak u vojsku, svadba i slično. Godišnji ili kalendarski običaji označavaju sve običaje vezane uz katoličke blagdane koji se ponavljaju svake godine dok se poslovi vezani uz poljoprivredu i druge poslove, kao i vjerovanja i postupci vezani uz te poslove ubrajaju u radne ili gospodarske običaje.⁴ Sjećanje na tradiciju vraća ljude njihovim korijenima iz kojih su potekli. Oživljavanje tradicije znači i oživljavanje naših predaka koji su oblikovali svijet u kojem danas živimo i svijet koji mi, našim običajima, nastojimo oblikovati za nove generacije.

¹ Razgovor s prof. dr. sc. Markom Dragićem: <https://www.ktabkbih.net/hr/intervju/razgovor-s-prof-dr-sc-markom-dragiem/27015> (Pristupljeno: 7. lipnja 2024.)

² Opačić, Vid Jakša (ur.): *Hrvatski običaji i druge tradicije*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2016., str. 12.

³ Isto., str. 16.

⁴ Isto., str. 16–17.

U ovom diplomskom radu koji nosi naziv *Nematerijalna kulturna baština u Cerovu* pruža se prikaz tradicijskih običaja u selu Cerovu uz teorijsku podlogu i usporedbu s drugim običajima diljem Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Rad je nastao na temelju proučavanja literature istraživača koji su svojim radom pružili pregled godišnjih običaja Hrvata i terenskog istraživačkog rada kojim su prikupljeni izvorni zapisi.

U radu se prije svega objašnjava povijest i položaj sela Cerova iz kojeg potječe loza obitelji Menalo. Prikazan je ciklus crkveno-pučke baštine koji obuhvaća Advent, Božić i Božićno vrijeme sa svim blagdanima koji pripadaju navedenim razdobljima. Taj dio rada nosi i najveći opseg s obzirom na to da u selu postoji niz običaja kojih su se ljudi u prošlosti pridržavali, a i danas ih se sjećaju. Nakon Božićnog razdoblja objašnjeni su običaji uz pokladno i korizmeno vrijeme te uz Uskrs, a prate ih i ostali godišnji običaji. Drugi dio rada započinje poglavljem o folklornom kazalištu, a njegov najopsežniji dio odnosi se na svadbene običaje. Uz to, dan je prikaz usmenih predaja karakterističnih za Cerovo te naposljetku prikazani su tradicijski plesovi i zapisane pjesme koje su također nezaobilazan dio nematerijalne kulturne baštine Cerova.

2. Položaj i povijest Cerova

Cerovo je malo selo u južnom dijelu Hercegovine koje se nalazi između Neuma i Čapljine u Bosni i Hercegovini te pripada općini Neum. Smješteno je u podnožju brda Žaba koje je „najviše brdo u krajevima od mora pa do Stoca i Mostara“.⁵ Selo se, pod imenom Cerovo, prvi put spominje „1639. u Stanju duša Trebinjsko-mrkanske biskupije“.⁶ Cerovo se dijeli na „Donje i Gornje selo te Hajdarovića mahal“.⁷ Prema popisu stanovništva Bosne i Hercegovine, u Cerovu je 1991. godine nastavalo 107 osoba⁸, a prema zadnjem popisu iz 2013. u selu je živjelo 30 osoba.⁹ Trenutno tamo obitava 8 osoba. S obzirom na to da se Cerovo nalazi u podnožju brda, bilo je potrebno izgraditi put kako bi se selu moglo lakše pristupiti. O izgradnji puta svjedoči Josip Menalo:

1968. probijen put. Cijeli put je ručno rađen, bušene mine, ovaj put sa brda kad smo krenili. Sve su radili ljudi odavden. Kakvi strojevi kakvo išta. Tad se sa štampom, tuklo se tokmakom i bušilo se i probijo se taj put.¹⁰

Prema popisu iz 1792. godine koji je napravio don Nikola Matušević zabilježene su tri kuće katolika koji su se prezivali Menalo u Cerovu.¹¹ Međutim, postavlja se pitanje kako je prezime Menalo nastalo i kako su se Menali nastanili u Cerovu. Don Nikola Menalo navodi da su prema tradiciji i pričanjima starih Menala na Dubravici kod Sjekosa živjela tri brata koja su se prezivala Repeša. Prema priči, jedan brat zadržao je prezime Repeša i katoličku vjeru te se preselio u Metković gdje žive njegovi potomci, također katolici. Drugi brat prešao je na islam. Naime, bio je u vezi s djevojkom pravoslavne vjeroispovijesti. Kasnije ju nije htio oženiti pa je ona, kako bi ga prisilila na brak, Turcima rekla da će postati muslimanka. On je, kako bi „sačuvao glavu“ od Turaka, morao uzeti islamsku vjeroispovijest i oženiti je. Treći je brat uzeo sve svoje stvari i došao na aginski imetak u Cerovo. Pretpostavlja se da se to dogodilo oko 1700 godine.¹² Samo ime sela motivirano je antroponimom pa je tako i ime Cerovo nastalo od

⁵ Menalo, Nikola. *Menali*. Vlastita naklada, 2017., str. 30.

⁶ Vidović, Domagoj. *Zažapska onomastika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2014., str. 181.

⁷ Isto, str. 182.

⁸ Popis stanovništva 1991. u BiH: <http://www.statistika.ba/?show=11#link206> (Pristupljeno: 24. listopada 2023.)

⁹ Popis stanovništva 2013. u BiH: <http://www.statistika.ba/?show=11#link82> (Pristupljeno: 24. listopada 2023.)

¹⁰ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1963. godine.

¹¹ Menalo, Nikola. *Menali*. Vlastita naklada, 2017., str. 16.

¹² Isto, str. 19–20.

osobnog imena, odnosno od Cerovca koji je „izumrli rod u Cerovu“.¹³ Cerovac se smatra prvim stanovnikom sela.

Prvi taj stanovnik, koji sada se po tome znade, znam ja gdje su sada te ruševine, on je imo, vidi se, čatrnju i kuću. Znači taj Cerovac zna se da je prvi tu stanovnik Cerova. To je bilo tursko doba i taj Cerovac je bio Turčin pravi, ne neki poturica, musliman. I to je bilo njegovo, on je bio vlasnik ovoga, toga posjeda, a onda, mislim da su Hajdarovići, isto prije Menala stigli ovdje. I sada imaš u nekoj povijesti da su ovdje bile dvije kuće Ivankovića. A Menali su, evo, od kad ovo stoji, nekih 300 godina. Mi smo bili Repeše na Dubravici. Znači te Repeše, oni su imali ovdje nekakav posjed gdje bi sklonili te životinje u jesen na jeseniče, a doli im je bilo stalno mjesto. I onda u tome vremenu Turaka taj jedan Repeša oženio se sa tom od Mandrapa, Srpkinjom i po tom njihovom zakonu morali su preći na muslimane. I taj Repeša je prešao za muslimane. Taj jedan brat koji je već bio oženjen otišao je u Metkoviće. Imaš Repeše Hrvate u Metkovićima, a taj naš je onaj, ono bilo je ili je prezime što je mijenjalo ili je otišao ukrco se na neku mletačku barku sa nekim koji je bio Menalo pa jamio njegovo prezime. Bio 10, 15 godina pa se vratio i naselio se ovdje gdje je bilo jesenik. A Cerovac je nesto u vremenu. Ovo je sve bio njegov posjed.¹⁴

Postoje dvije verzije kako je od prezimena Repeša nastalo prezime Menalo. Prva govori o tome da je „neki Repeša imao u navici slijegati ramenima, *menjati se* što bi u domaćem narječju značilo isto što i uvijati ramenima i glavom“.¹⁵ Navodi se da je na temelju tog glagola nastalo prezime Menalo.¹⁶ Druga se teorija, koja se smatra vjerodostojnijom, odnosi na vrijeme ratovanja Mlečana i Turaka u drugoj polovici 17. stoljeća i prvoj polovici 18. stoljeća. Nikola Menalo navodi da su u to vrijeme, među ostalim zarobljenicima, zarobili i jednog Repešu. Kasnije su ga zamijenili za nekog zarobljenika kojeg su Turci zarobili. S obzirom na to da je zarobljenik mijenjan najprije se zvao *mijenjalo*, a kasnije je to prešlo u Menalo.¹⁷ Također, postoji i teorija kako je prezime dobio od „lat. riječi *menare* što znači udarati, tući, biti tvrd kao kamen i ostao tvrd u branjenju svoje vjere“.¹⁸

¹³ Vidović, Domagoj. *Zažapska onomastika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2014., str. 175.

¹⁴ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1963. godine.

¹⁵ Menalo, Nikola. *Menali*. Vlastita naklada, 2017., str. 20.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

3. Crkveno-pučka baština

U poglavlju o crkveno-pučkoj baštini riječ je o kršćanskim blagdanima i drugim tradicijama koje se na poseban način proslavljaju i čije proslave prati bogatstvo narodnih običaja. U kontekstu Adventa, obrađuju se blagdani Svete Barbare, Svetoga Nikole i Svete Lucije, nakon čega slijede običaji vezani uz djetinjce, materice i očiće te Badnjak. Nakon adventskoga, dolazi božićno vrijeme gdje se govori o Božiću, blagdanima Svetoga Stjepana Prvomučenika i Ivana Evanđelista. Potom slijedi blagdan Nevine dječice te Nova godina i Sveta tri kralja, kao posljednji blagdan u okviru božićnog vremena. U poglavlje o crkveno-pučkoj baštini uključene su i poklade nakon čijega završetka počinje korizma koja kulminira Velikim tjednom koji predstavlja vrhunac priprema za blagdan Uskrsa. Uz to, u ovome poglavlju riječ je i o blagdanima Svetoga Juraja i Svetoga Marka koji slijede nakon Uskrsa te o Uzašašću, Duhovima i Tijelovu. Kao značajan blagdan za Cerovo izdvaja se Presveto Srce Isusovo. Njega slijede Sveti Ivan Krstitelj, Velika Gospa te Svi svete i Dušni dan kojima zaključujemo poglavlje o crkveno-pučkoj baštini.

3.1. Advent

Riječ advent potječe od „lat. riječi *adventus*, *-us*, *m.* što znači dolazak, dohod, početak“.¹⁹ Prvi zapisi o slavljenju Adventa potječu iz 4. stoljeća te ih se pronalazi u „liturgiji Galije i Španjolske“.²⁰ Kod Dragića pronalazimo definiciju: „Advent se sastoji od četiri nedjelje koje prethode Božiću, a simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista.“²¹ Za prvu nedjelju Adventa ili Došašća, kako se još to vrijeme naziva, uzima se „nedjelja koja je najbliža svetkovini sv. Andrije“²² i na taj dan započinje nova liturgijska godina.²³ S obzirom na to da je Advent vrijeme „posta, molitve i svekolike pripreme za doček Božića“, prestaju svadbena veselja i zabave.²⁴ Jedina iznimka i dan kada se smjelo pjevati i plesati blagdan je Bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije koji se slavi 8. prosinca.²⁵ U

¹⁹ Badurina, Anđelko (ur.): *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 103.

²⁰ Devetak, Vojko. „Došašće.“ *Služba Božja*, vol. 15, br. 4, 1975., str. 254.

²¹ Dragić, Marko. „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br. 3, 2008., str. 415.

²² Isto.

²³ Devetak, Vojko. „Došašće.“ *Služba Božja*, vol. 15, br. 4, 1975., str. 254.

²⁴ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik). Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008., str. 131–132.

²⁵ Isto.

ponedjeljak, nakon blagdana sv. Andrije²⁶, navodi Gorys, započinju zornice na kojima se „molilo i pjevalo u čast Majke Marije“.²⁷ Svećenici u vrijeme adventa nose „ljubičaste misnice, a na treću nedjelju mogu upotrijebiti i ružičaste misnice čime se još više naglašava pokora“.²⁸

Adventski je vijenac nezaobilazan dio adventskog vremena. On se pleće od „zimzelenoga lišća ili grančica“ u obliku kruga koji simbolizira „vječnoga Boga jer nema niti početak niti kraj“.²⁹ Vijenac se sastoji od četiri svijeće koje simboliziraju „četiri nedjelje došašća“ i „četiri godišnja doba“ odnosno „stvaranje, utjelovljenje, otkupljenje i svršetak“³⁰ te se po jedna pali na svaku nedjelju Došašća.³¹ Prema tradiciji, svijeće su bile ljubičaste boje, a treća svijeća na adventskom vijencu bila je ružičasta.³²

3.1.1. Sveta Barbara

Spomendan svete Barbare prvi je u nizu adventskih spomendana. Sveta Barbara jedna je od četrnaest svetaca pomoćnika u nevolji. Da je ovo značajan spomendan, svjedoče brojne legende, pjesme i običaji u Hrvata. „Zaštitnica je: od nagle i nepripravne smrti; rudara; radnika koji obavljaju poslove opasne po život; od groma; od požara; od groznice. Također je zaštitnica topnika i općenito vojnika i dr.“³³ Dragić navodi legendu o njenome životu. Barbara je bila djevojka iznimne ljepote koju je otac zatvorio u toranj kako je nitko ne bi vidio. Otac ju je htio udati, međutim Barbara je to odbijala. Ona je htjela učiti o kršćanstvu i živjeti u skladu s kršćanskim naukom. U tornju u kojem je boravila dala je da se napravi križ koji je blagosloвила te je dala da se načini još jedan prozor. Tako je na tornju Barbara imala tri prozora koja su predstavljala sveto Trojstvo i križ kao znak Isusove muke i otkupljenja grijeha.³⁴

²⁶ Andrija je bio prvi od dvanaestorice Isusovih učenika te se navodi kao zaštitnik ribara, trgovaca ribom, mesara, užara i rudara. Svetom Andriji moli se kod ženidbe, ali i neplodnosti. Prikazuje se kao starac sa sijedom kosom koji uz sebe nosi svitak spisa ili knjigu. Uz to može se prikazivati s ribom, užetom i Andrijinim križem (Usp. Gorys, Ergard. *Leksikon svetaca*, Naklada Slap, 2003., str. 52.).

²⁷ Isto.

²⁸ Isto.

²⁹ Dragić, Marko. „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br. 3, 2008., str. 438.

³⁰ Prema tradiciji, svaka svijeća ima svoje nazive pa se tako prva svijeća naziva *Prorokova svijeća* i označava nadu, druga je *Betelemska svijeća* i označava ljubav, treća je *Pastirska* koja označava radost i posljednja je *Andeoska* koja simbolizira mir. (Usp. <https://hkm.hr/duhovnost/simbolika-adventskih-svijeca-i-molitva-prilikom-paljenja-svijece/> Pristupljeno: 11. prosinca 2023.)

³¹ Dragić, Marko. „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br. 3, 2008., str. 438.

³² Asturić, Marina. „Advent u bročansko-stonskoj tradicijskoj kulturi.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. , br. 25, 2018., str. 99.

³³ Dragić, Marko. „Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata.“ *Nova prisutnost*, vol. XIII, br. 2, 2015., str. 147.

³⁴ Isto., str. 143–144.

O mučeništvu koje je podnijela, također, svjedoče brojne legende koje u svom radu donosi Dragić. Kada je Barbarin otac čuo o kršćanstvu, prozorima i križu, izvukao je mač da je pogubi. Međutim, legenda govori kako je Barbaru Djevica Marija prenijela u planine gdje su pastiri čuvali ovce. Druga legenda svjedoči o tome da su se zidovi tornja rastvorili kako bi Barbara mogla pobjeći, a treća kaže da se pred njom otvorila stijena u koju se sakrila. Naposljetku, kada je otac pronašao Barbaru odveo ju je pred sudca koji je zapovjedio da se Barbaru bičuje i da joj na rane stavljaju sol. Nakon dugoga i mukotrpnoga mučeništva, sudac je naredio da se Barbaru provede kroz grad svučenu. Ona se preporučila Bogu te se u gradu stvorila gusta magla pa je taj način mučenja na kraju propao. Konačno, Barbaru je pogubio njen otac koji je, nakon što je Barbari odrubio glavu, pogođen gromom i umro.³⁵

Uz dan svete Barbare vežu se brojne tradicije i običaji. U nekim se mjestima na taj dan sije pšenica. Dragić navodi običaj Barbarine grane. U Slavoniji bi se stavila grančica uz križ ili svetu sliku te bi se vjerovalo ako grančica do Božića procvjeta, da će se u sljedećoj godini djevojka iz te kuće udati. Slično je vjerovanje postojalo i u drugim mjestima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a razlikovale su se samo grane koje su stavljane, ovisno o podneblju i običajima. Negdje su to bile grančice trešnje, višnje, šljive, jabuke ili pak neke druge voćke.³⁶ Uz taj blagdan karakterističan je običaj *poležaja* koji će biti naknadno detaljnije pojašnjen u poglavlju o Božiću. Također, Dragić još navodi da su za ovaj dan svojstveni ophodi ljudi prerušenih u svetu Barbaru, ali da se u nekim krajevima ističe i običaj kuhanja vare. Domaćice su skupljale grančice na kojima se vara kuhala. Nakon toga, pripremale bi „suhog boba, suhog graška, leće, graha, raži, pšenice, crne bobice, poljaka – sikirice, slanutka“.³⁷ Dok bi se vara kuhala, domaćice su promatrale s koje će strane prije provreti kako bi na temelju toga proricale kakav će biti urod te godine. Vjerovalo se da će, ako prvo provre na strani okrenutoj prema polju, te godine biti dobar urod u poljoprivredi, a ako prije provre na strani mora bit će više ribe za blagovanje.³⁸

³⁵ Isto., str. 144–145.

³⁶ Isto., str. 155.

³⁷ Isto., str. 159.

³⁸ Isto.

3.1.2. Sveti Nikola

Sveti Nikola omiljen je kršćanski svetac koji se posebno slavi u krajevima uz more, ali njegov kult nije ograničen samo na te predjele. Dragić kaže kako je on „zaštitnik djece, pomoraca, neudanih djevojaka, siromaha, studenata, farmaceuta, pekara, ribara, svjećara, zidara, trgovaca, tkalaca, zatvorenika, trgovaca, putnika, bolesnika, umirućih“.³⁹ Osim toga, Gorys ističe da je sveti Nikola pomoćnik u nevolji, ali i da je jedan od omiljenijih i štovanih svetaca u svijetu.⁴⁰

Ne zna se točan podatak kada je Nikola rođen, a kao moguće vrijeme njegova rođenja uzima se razdoblje od 255. do 270. godine.⁴¹ Roditelji su mu bili bogati kršćani te su sinu dali ime po njegovu stricu Nikoli koji je u to vrijeme bio biskup u Myri. Po smrti roditelja, Nikola je sav imetak razdijelio sirotinji te ga je stric nakon završetka školovanja zaredio. Poslije stričeve smrti, Nikola odlazi u Palestinu gdje boravi sve do smrti biskupa koji je naslijedio njegova strica. Kada se vratio, odlučio je otići na jutarnju molitvu nakon čega je izabran za novoga biskupa Myre jer se svećenstvo dogovorilo da će sljedeći biskup biti onaj tko prvi uđe u crkvu toga jutra. Nikola je preminuo 6. prosinca 343. godine, iako se među istraživačima mogu pronaći različita mišljenja o godini njegove smrti.⁴²

Spomendan svetoga Nikole obilježava se na datum njegove smrti, odnosno 6. prosinca. Škrobonja navodi da se sveti Nikola u nekim zemljama ubraja među četrnaest Božjih pomoćnika kao zaštitnik pomoraca i zatvorenika.⁴³ Također, sveti Nikola prikazan je kao „stariji biskup sa štapom, palijem i mitrom; s tri zlatne kugle na knjizi“⁴⁴; često su prikazani i drugi prizori iz legendi.⁴⁵ U Dragića pronalazimo da „Ponekad se prikazuje sa sidrom ili s

³⁹ Dragić, Marko. „Sveti Nikola – biskup u hagiografskoj baštini Hrvata.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 22, 2015., str. 5.

⁴⁰ Gorys, Ergard. *Leksikon svetaca*, Naklada Slap, 2003., str. 289.

⁴¹ U *Leksikonu svetaca* navodi se da je Nikola rođen negdje oko 270., a umro 345. ili 350. godine. Unatoč tomu Dragić navodi da, ako se uzme u obzir godina smrti svetoga Nikole, a to je 6. prosinca 343. godina koju je zapisao Jakob od Voragine, i ako se uzme u obzir da je preminuo u 75. godini života, što navodi Ante Škrobonja, to nas dovodi do zaključka da je godina rođenja svetoga Nikole 268. Međutim, ne može se sa sigurnošću reći niti godina rođenja ni smrti Nikole. (Usp. Gorys, Ergard. *Leksikon svetaca*, Naklada Slap, 2003., str. 289.; Dragić, Marko. „Sveti Nikola – biskup u hagiografskoj baštini Hrvata.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 22, 2015., str. 6–7.)

⁴² Dragić, Marko. „Sveti Nikola – biskup u hagiografskoj baštini Hrvata.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 22, 2015., str. 7.

⁴³ Škrobonja prema Dragić, Marko. „Sveti Nikola – biskup u hagiografskoj baštini Hrvata.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 22, 2015., str. 7.

⁴⁴ O razlogu zašto se svetog Nikolu prikazuje s tri zlatne kugle na knjizi govori nam legenda u kojoj je jedan plemić, koji je ostao bez imutka, htio udati svoje tri kćeri, ali nije imao dovoljno novca za miraz. Kako bi ih udao, poslao ih je u javnu kuću da zarade potrebni novac. Nikola je, saznajući to, jednu večer ubacio vrećicu s novcem kroz njihov prozor kako bi se djevojke mogle udati bez gubitka svoje časti. (Usp. Gorys, Ergard. *Leksikon svetaca*, Naklada Slap, 2003., str. 291.)

⁴⁵ Gorys, Ergard. *Leksikon svetaca*, Naklada Slap, 2003., str. 289–291.

lađom u pozadini, kao zaštitnik mornara. Katkad se prikazuje s malim djetetom koje mu ljubi ruku, ili s troje dječice u kablu što simbolizira njegovo zaštitništvo male djece.⁴⁶ „Sveti Nikola“, Rihtman-Auguštin ističe, „često se javlja kao osoba koja donosi djeci darove i u isto vrijeme nastoji na njih odgojno djelovati“.⁴⁷ U Cerovu je, kao i u okolnim selima, nekoć slavljeno sveti Nikola, ali je svećenik, koji je sam oblizao mjesta i održavao mise, zbog praktičnosti predložio da se u Cerovu slavi Presveto Srce Isusovo umjesto svetoga Nikole što su mještani i prihvatili. O tome kazivačica kaže:

Slavili smo mi prije svetoga Nikolu, pa je onda Batinović⁴⁸, trebala je biti misa, pa je Batinović ukinuo to i onda nam je dao Srce Isusovo i slavili smo Srce Isusovo. Djeca su, na svetog su Nikolu, vazda skoro bili djetinjci, znaš, i onda bi djeca hodala po selu i svakom bi dala ono, onda se vraćalo na materice i očiće djeci. Domaćin bi dao koji bi imao para, koji prvi dođe dao bi im na očiće i na svetoga Nikolu. A nije ti bilo poklona, nego suha smokva i jabuka ko bi imo to da ti dadne.⁴⁹

3.1.3. Sveta Lucija

Blagdan svete Lucije slavi se 13. prosinca, a Lucija je bila „starokršćanska mučenica koja je prorekla priznanje kršćanske vjere i skorbu smrti progonitelja kršćana, Dioklecijana“.⁵⁰ O životu svete Lucije i njenoj smrti svjedoče brojne legende koje Gorys navodi. U prvoj od njih Lucija je, kao djevojka, posjetila sa svojom bolesnom majkom grob svete Agate, koja joj je nagovijestila majčino izlječenje i njenu mučeničku smrt. Tada se Lucija zavjetovala na vječnu nevinost. U vrijeme progona kršćana, Lucijin zaručnik, s kojim je prekinula zaruke, prijavio ju je vlastima kao kršćanku. Lucija je bila mučena te postoje brojne legende o čudesima koja su se događala za vrijeme mučenja. Primjerice, jedna legenda o tome kaže kako su Luciju odveli u javnu kuću, ali je nijedan muškarac nije niti pogledao. Zatim u cirkulaciji je legenda da su Luciju polili vrućim uljem, ali na njoj nije bilo ni traga od opekotina. O Lucijinim očima postoje dvije legende o kojima piše Dragić. Prva govori o tome da su Luciji, kao dio mučeništva izvadili oči, a da je ona unatoč tomu uspjela vidjeti.⁵¹ Na kraju je Lucija pogubljena

⁴⁶ Dragić, Marko. „Sveti Nikola – biskup u hagiografskoj baštini Hrvata.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 22, 2015., str. 8.

⁴⁷ Rihtman-Auguštin, Dunja. *Knjiga o Božiću*, Golden marketing, Zagreb, 1995., str. 33.

⁴⁸ U to vrijeme župnik je bio Batinović .

⁴⁹ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

⁵⁰ Dragić, Marko. „Sveta Lucija u katoličkoj sakralnoj i svjetovnoj baštini Hrvata.“ *Hercegovina – godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe*, br. 24. Narodna knjižnica, Mostar, 2010., str. 129.

⁵¹ Isto., str. 132.

odrubljivanjem glave.⁵² Druga legenda o njezinim očima govori da je jedan mladić bio zavidljiv ljepotom Lucijinih očiju koje si je sama izvadila i poslala mladiću „bojeći se da njezine oči ne bi mladića navele na zlo“.⁵³ Također, Dragić, prema zapisima kazivačice iz Čapljine, navodi da postoji predaja koja kaže da je Bog Luciji podario nove oči.⁵⁴ Zbog toga, Luciju se često u ikonografiji prikazuje s očima na pladnju.⁵⁵

Sijanje božićne pšenice običaj je po kojem je prepoznatljiv blagdan svete Lucije. „Običaj sijanja pšenice za božićni stol jedan je od najprisutnijih hrvatskih božićnih običaja, kako u gradu, tako i na selu.“⁵⁶ U posude u kojima se nalazila pšenica, a najčešće bi bile tri posude, stavljale bi se tri svijeće kao simbol svetoga Trojstva.⁵⁷ Kazivačica to svojim iskazom potvrđuje:

Treba bit odozdala pšenice tri-četiri centa, naspe se i pokiseli u vodi 24 sata pa se promiješa da ti nikne da bude ravno odozdala, na svetu Luciju pa izraste do Božića. Sijalo se u tri suda mala. Po tri suda su bila i tri svijeće su bile. Ulazilo se u kuću na Božić i ko god je uišo u kuću na Božić posipalo ga se pšenicom, s par zrna pšenice, da bude rodna godina.⁵⁸

3.1.4. Djetinjci, materice i očići

Djetinjci, materice i očići adventski su običaji u Hrvata. Djetinjci se obilježavaju drugu nedjelju adventa te u Gavazzija nalazimo da je običaj da „stariji prijete djeci odnosno traže od njih otkup pa ih djeca daruju voćem ili čim drugim“.⁵⁹ Materice se obilježavaju na treću nedjelju Adventa, a Dragić tumači kako naziv „materice, majčice je deminutiv plurala riječi mater, majka“.⁶⁰ Na taj dan, Gavazzi navodi, muškarci ucjenjuju žene te im „prijete vješanjem

⁵² Gorys, Ergard. *Leksikon svetaca*, Naklada Slap, 2003., str. 248.

⁵³ Dragić, Marko. „Sveta Lucija u katoličkoj sakralnoj i svjetovnoj baštini Hrvata“. *Hercegovina – godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe*, br. 24. Narodna knjižnica, Mostar, 2010., str. 132.

⁵⁴ Isto., str. 132.

⁵⁵ Gorys, Ergard. *Leksikon svetaca*, Naklada Slap, 2003., str. 248.

⁵⁶ Dragić, Marko. „Sveta Lucija u katoličkoj sakralnoj i svjetovnoj baštini Hrvata“. *Hercegovina – godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe*, br. 24. Narodna knjižnica, Mostar, 2010., str. 138.

⁵⁷ Dragić, Marko. „Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 45, br. 4, 2010., str. 468.

⁵⁸ Zapisala sam u Hutovu u veljači 2024. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

⁵⁹ Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 121.

⁶⁰ Dragić, Marko. „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br. 3, 2008., str. 430.

ili vezanjem“.⁶¹ Za to traže otkup te dobivaju darove kao što su voće ili orašasti plodovi. Posljednji, na četvrtu nedjelju Adventa, su očići. Kao i u slučaju materica, Dragić objašnjava da je naziv „očići deminutiv (je) plurala riječi otac.“⁶² Na očiće se od muškaraca traži otkup na način da rano ujutro djeca uhvate oca u postelji gdje ga i zavežu, a da bi se oslobodio, otac daje poklone, odnosno voće i orašaste plodove.⁶³

O ovim običajima u Cerovu svjedoči troje kazivača:

*Detinci najprvo. Idu đeca od kuće do kuće, čašćavaju roditelje i nose nešto od slatkiša. Na materice opet majke đecu dočekivaju, daju im, na očiće očevi. Za materice bi nosio, ako si imo suvu smokvu i koščela.*⁶⁴

*Djetinjci, materice i očići kad ono darivaju. Đeca mater i ćaću. Mater i ćaća đecu. Onda bi mi, onda, kupili bi bajame, šta si imo nosit. Jedino, ono, ako ti ništa ne daju onda si ćaću vezo za nogu pa za gredu, dijete si, to bi bilo kad ko daruje. Kad su djetinjci djeca daruju, kad su materice ideš i one ti daju po naranču, bajame, smokve suhe i očići to su te tri nedilje.*⁶⁵

*U nas se vezalo ćaće na očiće, majke na materice, daješ im šećera, suhu smokvu, nije važno šta ćeš dati i onda te puste. Kad su djetinjci djeca daju, kad su materice majke daju, a očići ćaće daju.*⁶⁶

3.1.5. Badnjak

Badnjak ili Badnji dan slavi se uoči Božića, odnosno 24. prosinca. Dragić ga, s obzirom na karakteristične narodne običaje, dijeli na: „Badnje jutro i dan te Badnju večer“.⁶⁷ Primjećuje kako „Badnje jutro i dan karakteriziraju: post, priprava hrane za Božić, škropljenje blagoslovljenom vodom te kićenje zelenilom.“⁶⁸ Uz to, u Cerovu je bio karakterističan običaj dovođenja ovce na Badnje jutro o kojem će kasnije biti više govora.

⁶¹ Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 121.

⁶² Dragić, Marko. „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br. 3, 2008., str. 434.

⁶³ Isto.

⁶⁴ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

⁶⁵ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1963. godine.

⁶⁶ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

⁶⁷ Dragić, Marko. „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br. 3, 2008., str. 438.

⁶⁸ Isto.

U Zakoniku kanonskoga prava navodi se da je post i nemrs obavezan na Pepelnicu i Veliki petak.⁶⁹ Međutim, u narodu je ostalo zapamćeno da je i Badnjak zapovjedni post i nemrs što je zaista i bio sve do Drugog vatikanskog koncila kada je ta obaveza ukinuta.⁷⁰ Unatoč tomu, brojni ljudi i dan danas poštuju tu tradiciju te za Badnjak spremaju posnu i nemrsnu hranu. Priprava je hrane za Božić tradicionalno započinjala 21. prosinca⁷¹, a hrana koja se pripremala razlikuje se od mjesta do mjesta. U Cerovu, govori Josip Menalo, na Badnjak je se bakalar, brudet i riba koju bi se kupovalo u Metkoviću u Hrvatskoj s obzirom na činjenicu da je to bio najbliži veći grad do kojega se moglo doći na konjima.

Ja od kako sam dijete bio, otišlo bi se u Metkoviće, kupio bi se bakalar pa bi se spravljao. Iako to nije nekakvo naše. Nego prije dok nije bilo ničega svi su vezani bili za Metkoviće. Tovari konja, drva prodaj dole, kupi ribe i ode se jeo brujet i riba. Badnji dan se postilo, navečer se peko ražanj i kad se vratiš s ponoćke i pojeli bi obnoć.⁷²

S obzirom na to da se na Badnji dan pripremala hrana za božićni ručak, tako se i u Cerovu tradicionalno kuhala juha, raštika i pekla pečenka za božićni stol. Pečenka ili zaoblica ovca je ili koza koja se klala na Badnji dan i pekla za božićni ručak. Najčešće bi je spremali muškarci. Dragić navodi običaj u Stolačkom kraju gdje su djevojke zadirkivale momke dok su pekli zaoblicu.⁷³ Tomo Marković navodi i posebna obilježja zaoblice. Obitelj je pazila da se odabrana ovca što bolje uhrani i da bude najbolja u stadu. Tu bi se ovcu ponekad klalo ispred kuće ili na badnjacima. Vjerovalo se da mast koja se dobije tijekom pečenja ima ljekovitu svrhu, a „slezena i plečka služe da unaprijed kažu kakva će biti iduća godina i što će se sve u obitelji dogoditi“.⁷⁴ Osim toga, Dragić je zapisao da se u južnoj Hercegovini uz zaoblicu kuhala raštika na način da su „listovi stavljeni jedan preko drugoga u obliku križa“.⁷⁵ U raštici se

⁶⁹ *Zakonik kanonskoga prava*. Proglašen vlašću pape Ivana Pavla II. s izvorima, Glas Koncila, Zagreb, 1996., str. 605.

⁷⁰ Je li post na Badnjak obavezan?: <https://laudato.hr/vijesti/aktualno/cuvanje-tradicije-je-li-post-na-badnjak-obavezan> (Pristupljeno: 18. ožujka 2024. godine)

⁷¹ Usp. Dragić, Marko. „Badnje jutro i dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014., str. 408. Tradicionalno se na taj dan slavio blagdan svetoga Tome, koji je pri reformi katoličkog kalendara pomaknut na 3. srpnja.

⁷² Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1963. godine.

⁷³ Dragić, Marko. „Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014., str. 409.

⁷⁴ Marković (1940.) prema Rihtman-Auguštin, Dunja. *Knjiga o Božiću*, Golden marketing, Zagreb, 1995., str. 98.

⁷⁵ Dragić, Marko. „Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014., str. 410.

kuhalo meso s kostima, a vjerovalo se da se te kosti ne smiju sjeći kako stoka ne bi polomila noge.⁷⁶ U Cerovu su klane dvije ovce od kojih se jedna spremala u juhi, a druga se pekla. Polovica te pečenke ostavljala bi se za Novu godinu. Također, kazivači navode običaj da se u godini kada netko umre ovca ne kolje niti se pečenka priprema.

Osim toga, pečen je i kruh koji se naziva česnica pa je lomljen za vrijeme božićnoga ručka.⁷⁷ Postoje različiti običaji ukrašavanja božićnog kruha, odnosno česnice u Bosni i Hercegovini. Dragić navodi da su domaćice u Glamoču stavljale sitne kovanice u kruh koji bi se na Božić lomio, a vjerovalo se da će ti godina biti onoliko sretna koliko novčića nađeš u odlomljenom dijelu kruha. U Jajcu se taj kruh ukrašavao ucrtavanjem oblika križa, a u Stocu se ukrašavao „kružićima i križićima“, a na vrh se stavljao bršljan kao blagoslov.⁷⁸ Česnica se u Cerovu pekla na Badnji dan i gledalo se da bude što veća kako bi je bilo i za Novu godinu.

Kazivači o spremanju božićne hrane u Cerovu svjedoče:

*Kuhali smo za Božić juhu, vazda ode juhu i pečenku smo ode pekli. Metne se ujutru juha najprvo i kolači i juha i sve.*⁷⁹

*Od pečenke glavu ostaviš i pleća pola isječe i digni na gredu i tako ti bude do Nove godine nije bilo frižidera niti se pokvarivalo.*⁸⁰

*To bi novu godinu čekalo, i kriv što bi se peko za Božić, rekli bi česnica, vako ispeci veliki kruh, jede se od njega na Božić i ostavi se za Nove godine od toga.*⁸¹

*A na badnji dan bi se klalo, svaka bi kuća ovna klala. Pa bi po dvoje pa bi jedno lešo, a drugo bi na ražanj. Zaoblica. A kad bi u nekog neko umro, tu godinu ne bi se pekla zaoblica. Zašto? Ja ne znam, samo ne bi se pekla zaoblica. Onda bi se večer badnjaci ložili, u zoru, da se kuha na njima ručak, obavezno se kupus kuho, nije niko tad znao da ima sarma il nešto. Samo se kupus kuho i lešo i juha. Tamo se ispekla pečenka. Od te bi pečenke bilo za Novu Godinu. A što je bila česnica na njoj bi moralo bit brštana i to bi se prije nekad jelo na Novu Godinu ta česnica. Napraviš je na badnji dan.*⁸²

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Dragić, Marko. „Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014., str. 413.

⁷⁸ Isto.

⁷⁹ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

⁸⁰ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Ivane Menalo rođene 1929. godine.

⁸¹ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

⁸² Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

*Raštika je se kuhala za Božić, sarma se nije dole kuhala, raštika se kuhala, juha i suho meso u raštici, suho meso i friško meso i juha. To je se kuhalo za Božić, i dan danas kuhaju raštiku za Božić.*⁸³

Na Badnje jutro karakterističan je i običaj gobinjanja. „Gobin može predstavljati lišće ili cvijeće koje se stavlja na vrata.“⁸⁴ Kićenje ili gobinjanje označavalo je ukrašavanje zelenilom različitih „posjeda, baština, voćnjaka i raznoraznih posjeda“.⁸⁵ Marina Asturić navodi da se u Neumu bršljanovim granama blagoslivljala „baština, domovi, njive, groblja“⁸⁶, dok su se u stolačkom kraju bršljanom kitile kuće i okućnice. Bršljan je „zimzelena biljka koja simbolizira vjernost i vječnost“⁸⁷ kao i privrženost.⁸⁸ Dragić navodi da je na području Čapljine, Neuma i Stoca još očuvan običaj gobinjanja koji podrazumijeva da se rano ujutro bršljanom okite groblja, a nakon toga, grana bršljana stavlja se domaćinu oko vrata. Stanislav Vukorep navodi da je u današnje vrijeme običaj da se bršljan stavi iznad kućnih vrata, a da je običaj kićenja voćnjaka i oranica značajno smanjen.⁸⁹ U Cerovu običaj je brati bršljan i njime kititi kuće, staje, polja i groblje. Najčešće ga beru muškarci ili djeca na Badnje jutro ili dan uoči Badnjaka. To potvrđuje prva kazivačica:

*Bršljan se prije bere i na Badnji dan se donese poškropi se i ujutru na badnji dan nosiš, kitiš njive, štale, torove i kuće i njive svukuda.*⁹⁰

Druga kazivačica daje opis toga običaja i dodaje tekst pjesme koja je pjevana dok se bršljanom kitilo grobove:

A onda na Badnje jutro se kitilo bršanom, koji se ubro prije na dan i večer se pokropio kršenom vodom i ujirtu se prvo išlo u groblje da zakitiš groblje.⁹¹ I ko bi god uljego u

⁸³ Zapisala sam u Čapljini u veljači 2023. prema kazivanju Mare Menalo rođene Dragičević 1953. godine.

⁸⁴ Asturić, Marina. „Advent u bročansko-stonskoj tradicijskoj kulturi.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol., br. 25, 2018., str. 114.

⁸⁵ Isto., str. 106.

⁸⁶ Isto.

⁸⁷ Dragić, Marko i Sunara, Nikola. „Suvremeni zapisi tradicijske baštine u Ceri.“ *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, vol., br. 5., 2012., str. 157.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Vukorep (2014.) prema Dragić, Marko. „Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014., str. 422.

⁹⁰ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Ivane Menalo rođene 1929. godine.

⁹¹ Ovo vežemo uz kult pokojnika jer se tijekom Badnjeg dana obitelji prisjećaju svojih pokojnih članova obitelji pa samim time i kićenje (gobinjanje) započinjalo na groblju. (Usp. Dragić, Marko. „Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014., str. 420.)

groblje prvo bi kreno zvonom.⁹² To mi je bilo najdraže, zvonit jutri. Pa bi se ja povraćala nekoliko puta da zazvonim. I zakitili bi grobove i onda bi se pjevalo: „Oj brštane, goro sveta, kitiš dvore cijelog svijeta, veselo, veselo.“ i sve bi se njive obišle, zakitile bi se i onda bi se došlo u kuću. Čobanice bi doručkovale i postilo bi se taj dan. Bilo je vazda ribe, vazda. Našla bi se, bakalar, bi donijeli i pokojna bi majka napravila bakalar i bilo bi nam na badnji dan.⁹³

Običaj odlaska na groblje na Badnjak u Cerovu se još i danas prakticira:

Ja i dan danas idem na Badnje jutro u Cerovo na groblje. Ima već par godina, prije mene je išo moj ćaća, a kad je on umro otad idem ja svake godine. Dođem, pomolim se, zakitim bršljanom kojeg uberem, i taj bršljan ponese u kuću. Stavimo ga na kapiju, iznad vrata od kuće i na auto.⁹⁴

Brojni su običaji prakticirani na Badnju večer u Cerovu. Jedan od njih odlazak je pred tor. Tada bi domaćini, ogrnuti u gunj, odlazili pred tor gdje bi brojali ovce i zadnjoj ovci koja ulazi u tor gasili bi svijeću o glavu. Sličan običaj u duvanjskom kraju opisuje Drmić. On navodi da je običaj da se u tor ponese vino i voštana svijeća. Kada se obitelj okupi u toru, upali se svijeća i moli se Bogu u znak zahvale za sve darove, ali i za zdravlje i mir. Nakon molitve, ovci koja je prva ušla u tor daje se malo vina, a nakon nje, daje se i ovci koja je ušla posljednja. Potom se na ovcinom čelu voštanom svijećom pravi znak križa.⁹⁵ Sličan je običaj bio i u neumskom području. Član obitelji, ogrnut u gunj, ušao bi u tor i molio Boga uz upaljenu svijeću. Nakon molitve bi na zadnju ovcu koja uđe u tor ugasio svijeću.⁹⁶ O tome svjedoči kazivačica:

A uvečer kad bi dolazile ovce, onda bi domaćini, svi koji su, ogrnuli se, ogrnuli bi se u one deke, u gunje. Prije se gunj to zvalo, u gunje s kojim bi se ljudi pokrivali. To bi jamili s kreveta, ogrnili bi se i pred tor i onda bi tamo brojio ovce domaćin i zadnja ovca, upalio bi svijeću i zadnja ovca koja bi uljeglala u tor, ugasilu bi joj u glavu i dali bi

⁹² Pretpostavlja se da se ovdje radi apotropejskom običaju tjeranja zlih sila proizvodnjom buke, u ovom slučaju zvonjenjem crkvenim zvonom.

⁹³ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

⁹⁴ Zapisala sam u Čapljini u ožujku 2024. godine prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1974. godine.

⁹⁵ Drmić (2004) prema Dragić, Marko. „Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014., str. 426.

⁹⁶ Dragić, Marko. „Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014., str. 428.

joj malo kruha. Taj bi se kruh moćio u vino i onda onaj kad to sve uradi dadne čobanici svijeću koju stavi u torbu i nosi je cijelu godinu. Mala ta svijeća, nosi je u torbi, to je blagoslov. I onda se mirbožilo, i onda bi mi od tuda, svi domaćini se sastali pred torinom undje, i čobani i domaćini, tu bi se pjevalo, veselalo, to bi mi bilo nešto naj, naj draže kad bi se tu večer sastali.⁹⁷

Drugi kazivač ovaj običaj objašnjava u kontekstu Biblije:

Na badnji dan, večer, na sebe onu deku, brojile bi se pa bi se na zadnjoj nešto gasila svijeća. Pastiri, to je iz Biblije, stari zavjet, to je još ostalo prije kršćanstva, nije to kršćanski običaj, ali su ga radili. Mislim da je to bio taj kad bi deku na se pa to trebaju muški ić, gunjinu, žene su čuvale ovce. Večer se dođe i zadnja se (ovca) uhvati i od glavi joj se ugasi svijeća.⁹⁸

Ovci kojoj je na badnju večer svijeća ugašena o glavu sutradan bi vlasnici nosili kruh umočen u vino kojim je ugašena svijeća nakon božićnog ručka. Hrvati su tradicionalno najčešće palili jednu svijeću tijekom božićnog vremena. Međutim, u dijelovima sjeverne Hrvatske, Dalmacije i Bosne i Hercegovine paljene su tri svijeće. Gavazzi navodi da tri svijeće predstavljaju sveto Trojstvo. Te bi svijeće često bile umotane u vrpču sa simbolom hrvatske trobojnice ili bi svijeće bile u bojama zastave.⁹⁹ Svijeće imaju značajno mjesto u tradiciji Hrvata, posebice u božićno vrijeme. Osim simbolike¹⁰⁰ koju nose tijekom božićnog vremena, možemo ih promatrati u kontekstu običaja gašenja svijeća koji se razlikuje od mjesta do mjesta. Dragić navodi da se u nekim krajevima, nakon božićnog ručka, kruh umoči u rakiju te se svijeća gasi uz znak križa. Vjerovalo se da taj komad kruha pomaže pri grlobolji pa bi se, u nekim mjestima, taj kruh davalo djeci da pojedu kako ih grlo ne bi zaboljelo, ili bi se dalo onome koga grlo boli da ga izliječi.¹⁰¹ U Čapljinskome kraju lomila se pogača spremljena na Badnji dan.

⁹⁷ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

⁹⁸ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1963. godine.

⁹⁹ Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 130.

¹⁰⁰ Svijeća je za vrijeme božićnih blagdana predstavljala svetinju u kući. Svijećama se pridavala čudotvorna moć te su ih domaćice čuvale nedogorene za sljedeći Božić. Tri svijeće predstavljale su Sveto Trojstvo te su često bile ovijene hrvatskom trobojnicom ili su bile u boji trobojnice. (Usp. Dragić, Marko. „Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 45, br. 4, 2010., str. 487.; Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 130.)

¹⁰¹ Dragić, Marko. „Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014., str. 416.

Taj komad pogače umočio bi se u vino i svijeće bi se gasile govoreći „Svijećo moja, ja tebe gasim kruhom i vinom, ti mene blagoslovom i mirom.“¹⁰² Svaki bi član obitelji pojeo komad tog kruha jer se vjerovalo da će te godine biti zaštićeni od bolesti.¹⁰³ U Cerovu su na stolu u posudu sa žitom stavljane tri svijeće, a posebna se pažnja poklanjala kruhu kojim su svijeće ugašene:

Svijeće su bile u nekoj posudi sa žitom tri svijeće. I onda se komadom kruha umočenog u vino gasi svijeća i to se nosi toj ovci što joj se gasila svijeća u glavu.¹⁰⁴

Svijeće su Božićne blagoslovljene i nije običaj bacati taj kruh. Ili se da ovcama ili se naloži. Neko bi to jeo da ga grlo ne zaboli. Gasi se i govori se „U ime Oca i Sina i Duha Svetoga“ pa se ugase.¹⁰⁵

U brojnim je mjestima bio običaj da se u toru, tijekom blagoslova ovaca, lomi pogača. Drmić kaže da je u duvanjskom kraju običaj bio da se prvi zalogaj pogače da ovcu, nakon čega, dok je pogača iznad ovce, ukućani otkidaju svoj dio koji jedu za večerom. Postojalo je pravilo da lomljenje kreće od najstarijeg ukućanina prema najmlađem te da se pogaču lomi desnom rukom.¹⁰⁶ Sličan je običaj bio i u neumskom području gdje se pogaču kidalo pred torom.¹⁰⁷ Međutim, u Cerovu bi se pogaču lomilo nakon blagoslova. Takav je običaj bio i u katolika u Orahovom Dolu gdje bi se pogača nosila u kuću i dijelila sa svim članovima obitelji.¹⁰⁸

I onda bi večer u kuću, lomila se pogača, trebo je bit harar¹⁰⁹, makaze, sir, sira obavezno iz mijeha, nije se meso tad jelo i onda bi se lomilo, domaćin i čobanica, lomili bi da vidimo ko će više odnijet. Odnio bi vazda više muški, vazda đed.¹¹⁰

¹⁰² Zdravko Jakiša zapisao je 5. siječnja 2009. prema kazivanju Vere Jakiše, rođene Prskalo 1965. godine. (Usp. Dragić, Marko. „Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 45, br. 4, 2010., str. 473.)

¹⁰³ Dragić, Marko. „Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 45, br. 4, 2010., str. 473.

¹⁰⁴ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

¹⁰⁵ Zapisala sam u Čapljini u svibnju 2024. prema kazivanju Mare Menalo rođene Dragičević 1953. godine.

¹⁰⁶ Drmić (2004) prema Dragić, Marko. „Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014., str. 426.

¹⁰⁷ Dragić, Marko. „Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014., str. 428.

¹⁰⁸ Isto.

¹⁰⁹ Vreća od kozje dlake.

¹¹⁰ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

Nakon lomljenja pogače, na red bi došlo paljenje badnjaka. „Najstariji spomen paljenja badnjaka kod Hrvata nalazi se u dubrovačkom Statutu *Liber statutorum ciuitatis Ragussi* iz 1272. godine, a spominje pomorce koji na Badnjak donose i u vatru polažu panj te bi za to bili nagrađeni.“¹¹¹ U tradicijskoj kulturi Hrvata postoje dvije vrste badnjaka, a to su „grana hrasta, najčešće cera, kojoj nije lišće otpalo“¹¹² i druga vrsta je „klada, panj ili truplo stabla dugo od jedan do dva metra i debelo trideset do pedeset centimetara i dva manja komada drveta“.¹¹³ U većini mjesta pale se tri badnjaka, dok postoje mjesta u kojima je običaj paliti jedno ili dva drva badnjaka. Također, na jugu Dalmacije može se vidjeti i običaj da se pali onoliko badnjaka koliko je i muškaraca u kući.¹¹⁴ „Tri badnjaka označavala su Presveto Trojstvo: Oca, Sina i Duha Svetoga.“¹¹⁵ O badnjacima se brinu domaćini kuće, oni ih moraju usjeći par dana prije Badnjaka ili na sam Badnji dan te ih, najčešće, prislone na zid uz ulazna vrata. Te se badnjake može okititi primjerice lovorikom ili bršljanom.¹¹⁶ Badnjake bi domaćin kuće, uvečer, kada se okupi cijela obitelj, unosio u kuću uz prigodne pozdrave i čestitke te ih je stavljao na ognjište.¹¹⁷

U različitim mjestima, Dragić je zabilježio različite običaje vezane uz paljenje badnjaka. Primjerice, u Jelsi na Hvaru nakon škropljenja kuće unose se badnjaci koji se stavljaju na ognjište na način da se „odsječeni dio drveta okreće prema vratima“.¹¹⁸ U Splitu se pripremalo veliko drvo, badnjak, koje bi gorilo od Badnjaka pa sve do Sveta tri kralja.¹¹⁹ S druge strane, u Hercegovini bi domaćica „tražila od domaćina da usječe *mahovnjat* badnjak kako bi ovce bile runatije“.¹²⁰ Karakteristični su i ophodi vezani uz paljenje badnjaka. Dragić navodi da se u Biorinama ide od kuće do kuće paleći badnjake, s tim da bi se zaobilazile kuće u kojima je tko umro te godine. U Jelsi na Hvaru ljudi bi se okupili navečer te bi pjevali božićne pjesme hodajući od kuće do kuće.¹²¹

¹¹¹ Dragić, Marko. „Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br 1, 2008., str. 69.

¹¹² Isto.

¹¹³ Isto.

¹¹⁴ Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 134.

¹¹⁵ Dragić, Marko. „Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br 1, 2008., str. 71.

¹¹⁶ Isto.

¹¹⁷ Rihtman-Auguštin, Dunja. *Knjiga o Božiću*, Golden marketing, Zagreb, 1995., str. 47.

¹¹⁸ Dragić, Marko. „Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br 1, 2008., str. 71.-72.

¹¹⁹ Isto., str. 72.

¹²⁰ Isto., str. 74.

¹²¹ Dragić, Marko. „Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br 1, 2008., str. 80.

U Cerovu su navečer ložena tri badnjaka koje bi pripremio domaćin, a zatim bi ih blagoslovio krštenom vodom, okitio bršljanom te unio i stavio na ognjište. U priči o badnjacima očituje se i vjerovanje da će najstarija osoba iz kućanstva umrijeti ako badnjaci ne izgore do kraja. Isto tako, karakterističan je pozdrav pri unošenju badnjaka. Domaćin koji bi unosio badnjake pozdravljao bi ukućane riječima „Hvaljen Isus i Marija, na dobro vam došla Badnja večer i sveto porođenje Isusovo“ na što bi obitelj odgovorila „I s tobom Bog da zajedno.“ Taj je pozdrav karakterističan u Hercegovini pri unošenju badnjaka. Dragić je taj pozdrav zapisao u Rakitnu, na livanjskom području, u selu Buselji kod Busovače, u Studencima kod Ljubuškog i brojnim drugim mjestima.¹²²

U Cerovu su ložena tri badnjaka o čemu kazivači govore:

Tri badnjaka i na njih se stavlja bršljan i taj se bršljan poškropi krštenom vodom, izmoli se i stavlja se na badnjak. I kad se umrača badnjak se stavlja na ognjište, tri badnjaka i naloži se i onda ako ne progori ko je najstariji taj će umrijet. I onda moraš dobro naložit da svi izgore. Okrugli, dubovi i na njih se okiti to gobinjanje. Svak u sebe baci, nije se u nas hodalo, peklo se janje i oko te vatre sjediš i onda se napijemo, ali nismo imali običaj da idemo po selu.¹²³

Druga kazivačica upotpunjava opis loženja badnjaka u Cerovu:

Unosili bi stari badnjak, i govorili za svaki „Hvaljen Isus i Marija, na dobro vam došla Badnja večer i Sveto Porođenje Isusovo“ onda bi mi odgovarali „I s tobom Bog da zajedno“. On (domaćin) bi pio, viko bi „Domaćine nose li ti kokoši jaja? Imaš li ovo? Imaš li ono?“. Svaki put bi se nešto upitalo domaćina. I na tim bi se badnjacima kuho ručak za Božić. Svaka je kuća pekla janje na badnji dan, ovan ili janje, jedino u kojoj je kući neko umro te se godine ne bi peklo. Na badnje jutro bi se zakitilo bršljanom i uvečer bi se unosilo u kuću. Kupus i meso se kuhalo. I janje bi se peklo. Bilo bi po dva tri dana tog kupusa, nije se kupus kido, nit križo, ne znam zašto cijeli listovi¹²⁴ bi se kuhali.¹²⁵

¹²² Isto., str. 73.-79.

¹²³ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1963. godine.

¹²⁴ Pretpostavlja se da su se cijeli listovi kupusa stajali u lonac jedan preko drugoga u obliku križa (Usp. Dragić, Marko. „Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014., str. 410).

¹²⁵ Zapisala sam u Hutovu u veljači 2024. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

Poslije paljenja badnjaka, domaćin bi unosio slamu u kuću. Tu bi slamu unosio u „plahti, naramku i slično, u glavnu prostoriju (sobu) i pri tome se nosi upaljena svijeća“.¹²⁶ Slama se, navodi Gavazzi, stavlja najprije pod stol, nekada i na stol, a zatim se stavlja i po ostatku prostorije. Isti autor tumači kako se u narodu vjeruje da je značaj ovoga običaja spomen na Isusovo rođenje u slami. Ta bi slama stajala u kući najčešće do tri dana od Božića. Kada bi bila iznesena iz kuće, u nekim mjestima stavljana je ispod voćaka kako bi voćke te godine imale bolje plodove, negdje bi ju polagali u kokošinjac kako bi kokoši nosile više jaja, a negdje bi slamu pak stavljali u vrtove, polja i guvna.¹²⁷ I u Cerovu je postojao takav običaj i vjerovanje da se slama unosi jer se Isus u njoj rodio o čemu kazivačica svjedoči:

I na badnju večer, prije, moj bi ćaća išo u štalu tamo, jamio bi harar slame, vreću i od pojate do kuće bi posipo slame. I onda bi uljeko u kuću, posuo bi slamom i ta se kuća nije smjela mest tri dana. Jer je slama doli, Isus se u slami rodio. I onda od kuće do tora đe su ovce, konji, opet bi sve posuo slame, cijeli harar bi pokojni stari prosuo slame.¹²⁸

Novijega je datuma običaj kićenja božićnoga drvca koji se proširio iz Njemačke, preko Austrije sve do sjeverozapadne Hrvatske odakle se krajem 19. stoljeća raširilo i na ostatak Hrvatske. Božićno drvce kitilo bi se „svijećama, vrpcama, papirnatim lančićima, jabukama, kruškama, orasima, lješnjacima i sl.“¹²⁹ U Cerovu je kićena smreka:

Ja kako znam kitio se bor, ali je bio smrijek, uoči badnjeg dana se kitio ili na badnji dan, kitio bi se bor, ali smrijek. Nije imo niko ovaj plastični. Vazda smrijek. Pokojni bi Grgo napravio postolje dole, u to bi stavio. A jaslca ti niko nije imo nit smo znali.¹³⁰

Nakon Badnjega dana bogatog aktivnostima i drevnim običajima, obitelji bi čekale ponoćku koja se održavala u Hrasnu. Unatoč udaljenosti, ljudi su na ponoćku odlazili s pjesmom, a pjevalo se i na povratku kućama.

¹²⁶ Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 145–146.

¹²⁷ Isto, str. 147.

¹²⁸ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

¹²⁹ Braica, Silvio. „Božićni običaji.“ *Ethnologica Dalmatica*., Vol. 13, 2004., str. 14.

¹³⁰ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

*Onda uoči badnjeg dana, na ponoćku se išlo na 'Rasno (Hrasno) pješke i pjevalo bi se sve do crkve i od crkve kad bi se vratilo pjevalo bi se, nema lijeganja, koliko je bilo kilometara, bilo je 10 kilometara, cestom smo išli.*¹³¹

3.2. Božićno vrijeme

Božićno vrijeme, najiščekivanije je doba u godini. Njega obilježavaju brojne tradicije, a neizostavni su radost i veselje koje ono donosi, a uz njih i pjesma. Dragić navodi da obuhvaća blagdane: „Božić, Sveti Stjepan, Sveti Ivan, Nevina Dječica, Silvestrovo, Nova godina i Sveta tri kralja“.¹³² Božićno vrijeme, odnosno razdoblje od Badnjaka do Sveta tri kralja još se naziva i *dvanaestodnevnic*a jer obuhvaća 12 dana.¹³³

3.2.1. Božić

Božić je dan kada kršćani slave rođenje Isusa Krista Sina Božjega. Braica navodi: „Hrvati su od samoga početka kršćanskoga života Božić prihvatili kao najveseliji i u mnogočemu najprihvaćeniji kršćanski blagdan.“¹³⁴ Na Božićno jutro postoji običaj „prvoga gosta koji posjećuje dom rodbine, kumova, prijatelja, susjeda“.¹³⁵ Taj se gost naziva „polaznik, polaznik, položajnik, poležaj, gost“.¹³⁶ „Polaznik je“, Dragić ukazuje, „nazvan prema glagolu *polaziti* = *obilaziti, pohađati*.“¹³⁷ U Gavazzija nalazimo da se u nekim krajevima smatra poželjnim da to bude muškarac. „Ako prvo naiđe žensko, donosi toj kući zlo, sluti nedaću – kako se vjeruje, ili samo kaže u narodu.“¹³⁸ Običaj je da prvi gost sjedne na slamu kako bi kokoši te godine bolje sjedile na jajima. Nakon toga domaćica polaznika posipa žitom, a on mora „pročarkati vatru (na ognjištu) ili udarati čime po gorućem badnjaku, da što više

¹³¹ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

¹³² Dragić, Marko. "Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja." *Croatia et Slavica Iadertina*, vol. 14/1, br. 14., 2018, str. 190.

¹³³ Braica, Silvio. „Božićni običaji“, *Ethnologica Dalmatica*, 13, 2004., str. 8.

¹³⁴ Isto., str. 6.

¹³⁵ Dragić, Marko. „Srećonosni gost u hrvatskoj kulturnoj baštini i europskom kontekstu.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. , br. 26, 2019., str. 98.

¹³⁶ Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 173.

¹³⁷ Dragić, Marko. "Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja." *Croatia et Slavica Iadertina*, vol. 14/1, br. 14., 2018, str. 192.

¹³⁸ Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 173.

iskara vrca“.¹³⁹ Dragić zaključuje: „Običaj posipanja položaja žitom i položajnikovo kresanje vatre i izgovaranje želja ima panspermijsku funkciju.“¹⁴⁰ Sličan običaj postojao je i u Cerovu:

Žito se posipalo kad bi, na Božić ujutro, kad bi dolazili, kako bi ko trebo u kuću, čestita Božić, kaziva Sretan Božić ili Sveto Porodjenje, a domaćica jami u šaci žita pa ga zaspe. On ide s vrata i nazivje, a domaćica jamja žita i zaspe. Postavi se žito i svijeće se u nj metnu, one svijeće se metnu u nj. I ona jamja otale žita i zaspe onoga ko trgne s vrata. I tako cijeli dan. Ne mete se kuća oni dan, onda sutri dan, omete se kuća i žito se izmete i baci se pred kokoši. Znam da su svi volili da im prvo u kuću uđe muško dete, ne bi niko volio da mu žensko prvo dođe, svak ni volio da mu prvo muško dođe u kuću.¹⁴¹

Jedan od običaja koji navodi kazivačica Luca Menalo dovođenje je ovce na Božićno jutro. Takav običaj opisuje i Dragić. U Stocu bi na Božićno jutro pred domaćina doveli ovcu, „on se miri s njom, stavi nešto novca na glavu, a taj novac uzima čobanica“.¹⁴² Ovaj običaj vežemo uz običaj gašenja božićne svijeće kruhom umočenim u vino¹⁴³ nakon božićnog ručka. Taj bi se kruh dao ovci s kojom se domaćin mirio i ona bi bila vraćena u tor.¹⁴⁴

Dovodila se ovca. Čobanica ide u tor pa dovede ovcu u kuću. Ujutru ranije. Kad bi čobani idu ujutru kad se pušća stoka. Ode čobanica u tor i dovede ovcu i domaćin baca na nju pare, na ovcu pare.¹⁴⁵

Dovede se ovca pred domaćina i on ovci na glavu pare stavlja i čobanica koja je čuvala ovce sebi uzima pare. Čobanica uzima sebi te pare i kupuje šta oće, robu, cipele, haljinu, šta ja znam koliko daju. Čobanica uzima sebi pare, da se plati čobanica.¹⁴⁶

¹³⁹ Isto, str. 174.

¹⁴⁰ Dragić, Marko. „Srećonosni gost u hrvatskoj kulturnoj baštini i europskom kontekstu.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. , br. 26, 2019., str. 108.

¹⁴¹ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

¹⁴² Dragić, Marko. „Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014., str. 427.

¹⁴³ Ovaj je običaj detaljnije opisan u poglavlju o Badnjaku.

¹⁴⁴ Dragić, Marko. „Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014., str. 427.

¹⁴⁵ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

¹⁴⁶ Zapisala sam u Hutovu u svibnju 2024. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

Božićni je ručak u Cerovu, zbog čobanica koje su vodile ovce na ispašu, bio rano ujutro, u 6 sati. Uz ručak bitno je spomenuti i svijeće koje su bile nezaobilazan element blagdanskog stola, a imaju važnu ulogu u kršćanskoj tradiciji. Dragić o različitom broju svijeća kaže: „Jedna svijeća je simbol vjere u jednoga Boga i Spasitelja, dvije svijeće predstavljaju Boga i čovjeka, tri simboliziraju vjeru u Presveto Trojstvo.“¹⁴⁷ Kazivači opisuju kako je božićni ručak u Cerovu bio prije zore:

*Svijeće su se ujutro palile. U prijašnje vrijeme ručak je bio, još se nije svanilo jer one će ovce, bio je ručak, al to je bilo ujutro u 6. Ja došo s ponočke, lego ujutro u 2 i dižu me u 6 da ručam. Al je bilo kava i za malo dijete, to jutro, pije crnu kavu. Kava, rakija, ide juha, ide sve.*¹⁴⁸

*Ujitrju je bio glavni ručak, prije svanuća, radi čobanica, ne smije ti niko u kuću uljeć prije nego što ti ručaš. I onda se kuća otvori. Oko 6 vazda bilo, oko 6 neđe.*¹⁴⁹

*To sam ja zapamtila, kad sam se rodila 29. Za Božić bi se stavio arar na sred kuće, arari, vreće one, arari i na to se iskriža kruh i pečenka i meso i sir. Kolača nije bilo, šta jes jes. I ruča se i bukara se nakiti brštanom i u nj se uspe vino i sve okolo. Svak je iz jedne bukare pio, nije bilo čaša.*¹⁵⁰

*Mi svake godine isto ulijemo vina u čašu pa tijekom božićnog ručka svi pijemo iz iste čaše tri puta ukrug. Tri puta u čast Svetoga Trojstva, Otac, Sin i Duh sveti. I to se pije crno vino, a prvi počinje krug najstariji pa ukrug zavisi gdje ko sjedi, zna se da je onaj ko je najstariji prvi.*¹⁵¹

Jedan od božićnih običaja je i mirboženje. Mirboženje ili Božićanje način je čestitanja Božića među rodbinom i prijateljima. Mirbožilo se ili ujutro ili nakon ručka. Gavazzi objašnjava „dvoje se kao zagrlje ili bar stave međusobno ruku na rame pa se poljube u oba obraza, a pri tome kazuju uobičajenu čestitnu formulu“.¹⁵² Dragić navodi da od starina narod

¹⁴⁷ Dragić, Marko. „Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 45, br. 4, 2010., str. 467.

¹⁴⁸ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1963. godine.

¹⁴⁹ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

¹⁵⁰ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Ivane Menalo rođene 1929. godine.

¹⁵¹ Zapisala sam u Čapljini u lipnju 2024. prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1974.

¹⁵² Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 171.

si, kada sveta Misa završi, ispred crkve čestita Božić uz prigodnu čestitku. Na imotskom području nakon mirboženja „muškarci nazdrave rakijom, a žene daruju jabuku, krušku, suhих smokava ili bajama“.¹⁵³ Mirbožilo se na božićno jutro i u Cerovu:

*Svijeća se na božićno jutro palila i onda se na božićno jutro mirbožilo „Mir, Božić i do godišta, u zdravlju i veselju, ako Bog da i dogodine“ i svak se poljubio, ruku pružilo i pomirbožio.*¹⁵⁴

Neizostavan je dio Božića veselanje uz ophod od kuće do kuće. Veselanje je „pjevanje pjesama (najčešće) u osmercu koje imaju pripjev *veselo, veselo*“.¹⁵⁵ Veselanje započinje na blagdan svetoga Nikole. Uz to, Dragić ističe kako se veselalo na sam Božić, ali i kroz cijelo Božićno vrijeme.¹⁵⁶ Djevojke bi ispred crkve pjevale stojeći jedna kraj druge ili u kolu nakon čega bi im se u pjesmi pridružili ostali.¹⁵⁷ S obzirom na to da se veselalo kroz cijelo božićno vrijeme, ljudi su smišljali brojne stihove kako se pjesme ne bi ponavljale. U Dragića nalazimo da su pjesme često momci pjevali djevojkama, ali nerijetko su i one njima. Osim mladića i djevojaka, veselali su i „oženjeni ljudi, domaćice, pastirice, drvarice“.¹⁵⁸ Dodaje kako su pjesme nastajale ili dok se plesalo u kolu ili na sijelu pa tako imamo velik broj različitih pjesama s različitim melodijama, ali i motivima.¹⁵⁹ Na Korčuli bi mladići, kada bi pošli veseliti po kućama, odabrali blagajnika koji je prikupljao darove koje bi domaćini pripremili.¹⁶⁰

S druge strane, bitno je primijetiti da uz veselanje postoji i koledanje. Koledanje se definira kao „skupno pjevanje muške djece, mladića pa i odraslih ljudi; pjevanje (koledanje) mladića djevojci pod *ponistrom*“.¹⁶¹ Koledarske pjesme završavaju „pripjevom *koledo, koledo*“¹⁶² po čemu se razlikuju od veseljanja čije pjesme karakterizira pripjeve *veselo, veselo*.

¹⁵³ Dragić, Marko. „Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 14/1, br. 14., 2018, str. 196.

¹⁵⁴ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

¹⁵⁵ Dragić, Marko. „Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 14/1, br. 14., 2018, str. 200.

¹⁵⁶ Dragić, Marko. „Koledanje i veseljenje u hrvatskoj tradiciji.“ *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, br. 1, 2008., str. 33.

¹⁵⁷ Dragić, Marko. „Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 14/1, br. 14., 2018, str. 200.

¹⁵⁸ Isto.

¹⁵⁹ Dragić, Marko. „Koledanje i veseljenje u hrvatskoj tradiciji.“ *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, br. 1, 2008., str. 34.

¹⁶⁰ Žanetić, Katarina. „Božićno koledanje i veselanje na otoku Korčuli.“ *Ethnologica Dalmarica*, vol. 23., 2016., str. 84.

¹⁶¹ Dragić, Marko. „Koledanje i veseljenje u hrvatskoj tradiciji.“ *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, br. 1, 2008., str. 22.

¹⁶² Isto., str. 23.

I koledarske i veselarske pjesme „pripadaju usmenim lirskim obrednim pjesmama“¹⁶³ te su tematikom vezane uz najveće kršćanske blagdane.

Najčešće se, Dragić ističe, „Veselarskim (se) pjesmama izražava veselje zbog Božića i pjeva o *Brštanu gori svetoj*, a sačuvala su mitske elemente u kojima: Božo ide preko vode i nosi *nama* struk bosilja. Veselari izriču želju da *nas Božo* nađe *u zdravlju* i mole *Božu* da dođe i širi vjeru katoličku.“¹⁶⁴ Kazivači su opisali kako je to nekoć izgledalo, ali svjedoče i o živom običaju koji se održava unatoč raseljavanju i nepogodama koje su posljednjih godina ograničile socijalne kontakte:

*Sve ona grupa onijeh muškijeh. Idu po selu od kuće do kuće i pjevaju, veselaju: „Veselo, veselo, Božić nam je, veselo, veselo, Božić nam je, drago nam je, veselo, veselo“. A onda tako za njima ženske. Svaku bi kuću došli, malo bi popjevali, kaže, neđe i poigrali i tako.*¹⁶⁵

*I onda se u svaku kuću išlo. Bile su tri grupe. U jednoj su grupi bili muški, u jednoj ženske, a u trećoj djeca. I išlo se od kuće do kuće. A čobani bi otišli na pašu i odnijeli bi gore, ali popodne treba ić domaćica iz kuće ili netko k njima i odnijeti im ručak ili da oni dođu, ali većinom bi čobanice došle doma da i one idu po kućama, da hodaju. I pjevalo bi se.*¹⁶⁶

*Bitno je napomenuti to što se hoda od kuće do kuće, to u Menala još uvijek postoji. Sad ima 8 stanovnika. Za Božić ovdje većina dođe, ovi što su u Neumu, Čapljini, Dubrovniku...Još uvijek je zadržano, osim dvije godine korone, običaj da svi skupa negdje oko 12 sati, kad prođe ručak kući, u svaku kuću uđu i onda se pripremi opet stol za njih i oni malo sjednu, malo zapjevaju, ako baš nije neko tek umro. Ove godine sigurno neće jer je bilo nekoliko smrtnih slučajeva, a da nije to bilo, ja ne znam jesmo li i lani pjevali, svake godine neko umre... I onda svi oni skupa pođu muški i čak i dječaci mali do najstarijeg, i onaj, i u svaku kuću uđu. I onda se obično u toj kući će su zadnje bili, tu se malo i zadrže i onda kasnije i žene neke, al za žene niko im ne brani, al one imaju posla i nije im toliko da je to običaj, ali muški osim dvije godine korone svake godine su išli. To se njih skupi po 25-30 znači nisu samo stanovnici stalni, nego dođu za Božić u Cerovo iz Čapljine, iz Neuma, Dubrovnika.*¹⁶⁷

¹⁶³ Isto., str. 35.

¹⁶⁴ Isto., str. 35.

¹⁶⁵ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

¹⁶⁶ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

¹⁶⁷ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Nade Menalo rođene 1959. godine.

Kazivačica je navela dvije veselarske pjesme koje su pjevane u Cerovu:

*„Što Božiću ne pjevamo, veselo, veselo.
Božić nam je, drago nam je veselo, veselo.
U ovog domaćina ima dosta rujnog vina,
rujnog vina, pečenice, u naše domaćice.“¹⁶⁸*

*„Što Božiću ne pjevamo, veselo, veselo.
Božić nam je, milo nam je, veselo, veselo.
Eto Bože preko vode, veselo, veselo.
Na daratu vašu zlatu, veselo, veselo.
Na ruci mu zlatan prsten, veselo, veselo.
Na prstenu dva-tri slova, veselo, veselo.
To je ime Isusovo, veselo, veselo.“¹⁶⁹*

Obje pjesme sadrže kršćanske božićne motive i veselje zbog dolaska Božića, no u drugoj pjesmi javlja se mitski motiv Bože koji na konju dolazi preko vode i nosi zlatni prsten. Mitski motiv kristijaniziran je i uklopljen u božićnu tematiku jer se na prstenu koji nosi nalazi ime Isusovo.

Što se tiče ljubavnih divinacija, odnosno ljubavnih proricanja postoje brojni običaji koji se vežu uz božićno vrijeme. Dragić navodi da su divinacije „dio najstarijih arhetipskih običaja još od drevnih civilizacija i u srži su kulturne baštine“.¹⁷⁰ Najpoznatiji je običaj proricanja darivanje zdenca. Na Božić, ili ponegdje na Novu godinu, daruje se zdenac, odnosno voda na način da se u nju ubacuju darovi kao što su jabuka, kruh, žito i vino kako bi bili zdraviji i

¹⁶⁸ Pjesmu sam zapisala prema kazivanju Mare Noković, rođene Menalo 1953. godine, u prosincu 2023.

¹⁶⁹ Pjesmu sam zapisala prema kazivanju Mare Noković, rođene Menalo 1953. godine, u prosincu 2023.

¹⁷⁰ Dragić, Marko. „Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. , br. 21, 2014., str. 103.

veseliji u novoj godini. Osim toga, taj običaj prakticiraju i djevojke kako bi, kada se voda u zdencu smiri, mogle vidjeti odraz svoga budućeg muža.¹⁷¹ Kazivači navodi da je u Cerovu na Božić postojao običaj bacanja žlice, *kašike*:

Na Božić je bilo, ako se misliš udat onda baciš kašiku i pitaju te što si bacila kašiku, a ti kažeš „Tata ja bi se udat, imam momka!“ . I onda ti on kaže „Ajde sinko, sve ti bilo blagoslovljeno! Ajde, sretni ti puti!“ . A ako mu se nije svidio tvoj momak onda bi on gledao da ti ne bi se udala za tog momka. Prije se udavalo za kuću ako je imućan, ako je dobar. Ali moro si će ti čaća kaže.¹⁷²

3.2.2. Sveti Stjepan Prvomučenic

Sveti Stjepan prvi je kršćanski mučenik. U Gorysa nalazimo da je zaštitnik „konja, timaritelja konja i kočijaša, bačvara i prodrumara, zidara, tesara i klesara, tkalaca i krojača“.¹⁷³ Sveti Stjepan Prvomučenic rođen je u prvom stoljeću te je bio među prvih sedam đakona koje su ustanovili apostoli nakon Kristova Uzašašća.¹⁷⁴ Židovima je smetalo to što je Stjepan pomagao siromasima i pomno širio kršćansku vjeru pa su ga lažno optužili da je govorio protiv Mojsija. Sveti Stjepan tada je kamenovan te je smrtno ranjen molio za svoje ubojice.¹⁷⁵ Postoje brojna čudesa koja se vežu uz njega, a najčešće su to čudesna ozdravljenja po njegovu zagovoru. Dragić navodi neka od njih: u prvom je slijepa žena progledala nakon što su joj na oči stavili cvijeće s oltara svetoga Stjepana, a u drugom je gospodar grada poganin Marcijal ozdravio nakon što mu je zet stavio cvijeće s oltara svetog Stjepana ispod glave.¹⁷⁶

Svetoga se Stjepana štuje drugi dan Božića, odnosno 26. prosinca. Kod Dragića pronalazimo kako postoje brojni običaji u narodu na ovaj blagdan, a jedan od njih podjela je „Stjepanova kruha“ siromasima. Uz to se na njegov spomendan blagoslivljaju konji i njihova hrana, ali i crno vino.¹⁷⁷ U tradiciji bili su karakteristični derneci na dan Svetoga Stjepana. Na tim bi se dernecima „mladići i djevojke bolje upoznavali, darivale su se jabuke i grotulje te se

¹⁷¹ Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 179-180.

¹⁷² Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

¹⁷³ Gorys, Ergard. *Leksikon svetaca*, Naklada Slap, 2003., str. 344.

¹⁷⁴ Dragić, Marko. „Sveti Stjepan prvomučenik u hrvatskoj tradicijskoj kulturnoj baštini.“ *Ethnologica Dalmatica*, Vol. 27, 2020. str. 38.

¹⁷⁵ Isto., str. 37.

¹⁷⁶ Dragić, Marko. „Sveti Stjepan prvomučenik u hrvatskoj tradicijskoj kulturnoj baštini.“ *Ethnologica Dalmatica*, Vol. 27, 2020. str. 44.

¹⁷⁷ Isto., str. 49.

tom prilikom saznavalo tko se komu sviđa i hoće li se tko uskoro vjenčati“.¹⁷⁸ Stanovnici Cerova na taj su dan odlazili u Hrasno:

*Na Svetog Stjepana išlo se u Hrasno, glavni dernek bio, tad se zagledalo. Zvalo se Božin dan. Na Hrasnu dernek bio. To bi bilo veselje, bilo bi fino. Samo Stjepan je bio glavni, a bilo je i na Ivanjdan. Stjepan je bio glavni pošto je bio dernek, pošto se išlo na Rasno (Hrasno).*¹⁷⁹

Da se blagdan Svetoga Stjepana naziva „Božin dan“ potvrđuje i anegdota iz knjige o Menalima. Anegdota se prenosi kroz guslarsku pjesmu Šjora koji je u to vrijeme bio maturant. Pjesma govori kako su se Menali i Jurkovići potukli cjepanicama na Brštanici na blagdan Svetoga Stjepana. U pjesmi se još spominje motiv Viline ploče o kojoj će biti naknadno riječ u radu.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Kelava, Josipa. „Božićno razdoblje u tradicijskoj baštini posušškoga kraja.“ *Croatica et Slavica ladertina*, Vol. 13/1, br. 13, 2017., str. 158.

¹⁷⁹ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

¹⁸⁰

*Na tisuću i devet stotine
A pedeset i pete godine.
Baš na dana na svetog Stjepana
Ljuto cvili k'o kukavica
Lijepa cura Mustapić Danica.
Suze lije, u prsi se bije,
Jer no zbog nje i grmi i sijeva,
Boj se bije, krvca proljeva,
Na stanici zvanj Brštanici
U kantini kući nesretnici.
Nit' sjevaju noži ni granate,
Već se braća cjepanicam' mlate.
S jedne strane silni Jurkovići,
A sa druge strane Menali plemići.
Tu dva brata Hajvazove krvi
Ljutu kavgu zametnuše prvi
Još se dernek upamtio nije,
Da se negdje krvce ne prolje:
Il' kod crkve ili u kantini,
Glavno da se priča po krajini!
Lijepa Dana za udaju bila
S dva sokola čarku izvodila.
Jedan soko sa cerovske strane,
Drugi, pobro, s Brštanice ravne.
S jednim igra u kolu trojanca,
A sa drugim sjedi nasred klanca.
O tom narod od starine gata:
To ne more svršiti bez rata.
Baš na dana na svetog Stjepana,
'Božin dan' je, s derneka se vraća.
Sve se redom u kantinu svraća.*

Vino piju vuci i hajduci.
Skupa piju, skupa podcikuju.
Ide bokal od ruke do ruke,
Dok ne dođe do Hajvaza Luke.
Mili Bože, na svemu ti hvala,
Kad se Luka dočepa bokala.
Tresnu s njime o staklena vrata,
A namignu na rođenog brata.
Skoči Pavo k drvarici pravo
Objeručke bilju uhvatio,
Pa Menala Grgu zahvatio.
Tresnu bilja nekoliko puta,
Dokle zmaja ne probudi ljuta.
Ja da vidiš goleme strahote,
Kad mu Grga cjepanicu ote.
Oklapi ga jednom pro ušiju,
Pa ga odmah složi do vratiju.
Vidje Luka gdje mu brat nastrada,
Pa on na stol skače iznenada.
Opasač mu u desnoj ruci,
Oko njega Menalo k'o vuci.
Jednom ma'nu i trojicu sma'nu...
Iznenada klepnu cjepanica,
Puče Luki kleta ćiferica.
'Jezus' reče crnoj, zemlji kleče.
Crna krvca poli mu niz lice,
Izvratu se krvav poledice.
Sinu munja od Viline ploče,
Planu bitka, krv se ljevat' poče.
Zaigraše po stolovim' čaše,
Tu brat brata poznat' ne mogaše.
Carić Vide i bratinac mu Đure
Radojicu Menalova jure.
Kad to vidje Mato Harambaša,
U ruci mu zadrhtala čaša
Pa on ciknu k'o da jelen riknu.
Dohvatio neku mertečinu,
Pa k'o or'o niz stanicu sinu:
Koga stiže, taj ti se ne diže.
Naopaku Vidu sastavio,
U krvi ga samoj ostavio.
Petar Šćepin, Matušкова raca,
Po trojicu na gomilu zbaca.
Usred toga žestokoga boja
Neko viče: „Jao, majko moja!“
Neko viče: „Osveti me družo!“
Neko brate pro stanice struže.
Jurkovići svi se razbježali,
Mejdan, kažu, dobili Menali.
Od njih rana niko ne dopade,
Mudro šute pa nitko ne znade.
Viče duno dun Šćepan s oltara,
Pa Hrašnjane nemilice kara:
„Sramota je, kršćanine brate,
Da se momci, ko ovnovi mlate...
Je l' te cura prevarila mlada,
Mani je se, da je manje smrada.
Nije momak, koji cure vara,
Ja bih strogo kaznio bečara...“

3.2.3. Sveti Ivan Evanđelist

Blagdan svetoga Ivana Evanđelista obilježava se dan nakon Svetoga Stjepana. Sveti Ivan „apostol i evanđelist, smatra se autorom *Ivanova evanđelja, Ivanovih poslanica i Otkrivenja*.“¹⁸¹ Ivan je bio prisutan za vrijeme Isusova razapinjanja te mu je Isus povjerio svoju majku Mariju. Pretpostavlja se da je *Otkrivenje* napisao na otoku Patmosu. Također, nastavlja Kelava, smatra se da je Ivan nakon povratka u Efez, gdje je najviše i djelovao, napisao evanđelje i poslanicu.¹⁸²

Običaji vezani uz blagdan Svetoga Ivana Evanđelista slični su običajima karakterističnima za Svetoga Stjepana. Na ovaj se blagdan „ide na misu, pije se rakija onih koji su već ranije dogovorili svoje vjenčanje, ide se u *pode*“.¹⁸³ Osim toga, Gavazzi navodi kako su prisutni običaji iznošenja slame iz kuće, u Dalmaciji se pale *koleda*, rasprema se božićni stol. Međutim, važno je napomenuti da nije u svim mjestima karakteristično iznošenje slame i raspripremanje stola, jer se običaji razlikuju od mjesta do mjesta.¹⁸⁴

3.2.4. Nevina dječica

Nevina dječica obilježavaju se 28. prosinca. „Blagdan Nevine dječice slavi se u spomen na pobijenu novorođenčad.“¹⁸⁵ U vrijeme Isusova rođenja, na vlasti bio je Herod, koji je, čuvši za rođenje novoga kralja, u strahu za svoje prijestolje, naredio da se ubiju sva novorođena djeca do druge godine života.¹⁸⁶ Različiti su nazivi za ovaj blagdan pa se u narodu čuju nazivi „*mladenci, mladinci, herodoševo* ili *šibrajevo*“.¹⁸⁷ Kazivačica o tom blagdanu kaže:

*Još je dumo u riječi bio,
Kad se ženski havaz prolomio:
„Uho, dumo, uho mu odsjeci,
Pa će momci biti k'o i sveci!“*

Menalo, Nikola. *Menali*. Vlastita naklada, 2017., str. 25-27.

¹⁸¹ Bietriz prema Kelava, Josipa. „Božićno razdoblje u tradicijskoj baštini posušškoga kraja.“ *Croatica et Slavica ladertina*, Vol. 13/1, br. 13, 2017., str. 165.

¹⁸² Isto.

¹⁸³ Isto.

¹⁸⁴ Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 191.

¹⁸⁵ Kelava, Josipa. „Božićno razdoblje u tradicijskoj baštini posušškoga kraja.“ *Croatica et Slavica ladertina*, Vol. 13/1, br. 13, 2017., str. 165.

¹⁸⁶ Isto.

¹⁸⁷ Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 192.

*Na Nevinu dječicu išlo se u Gradac. Na Gradcu se slavilo, u Miloševićima, ali nije u nas bilo. Prije smo mi zvali Mladenci Nevinu dječicu, Mladenci.*¹⁸⁸

Običaje karakteristične za blagdan nevine dječice navodi Dragić, a to su: „svete mise, blagoslovi djece, simbolično šibanje i darivanje djece, dječji ophodi, šibari“¹⁸⁹. Osim toga karakteristični su brojni drugi „običaji, vjerovanja, narodna veselja i koledanje.“¹⁹⁰

3.2.5. Nova godina

Nova se godina tradicionalno slavila puno skromnije nego je to slučaj danas. Dočekivala bi se na sličan način kao i Božić, u kući, u krugu obitelji. Međutim, omladina bi se sastajala i zajedno čekala Novu godinu s obzirom na to da su tu večer roditelji dopuštali djeci da duže ostanu van kuće.¹⁹¹ Postoje brojni apotropejski običaji koji se vežu uz Novu godinu. Dragić navodi da neki ljudi u novu godinu ulaze s jednim komadom crvene odjeće na sebi. Isto tako postoji vjerovanje da ćeš imati više novca u novoj godini, ako je dočekaš s novcem u novčaniku. Kao znak uspješnosti, ljudi često u ponoć skaču sa stolica na pod.¹⁹² Sve su to običaji koje vežemo uz doček Nove godine. Osim toga, karakterističan je i bogatiji ručak koji se blagovao na Novu godinu. U Cerovu se ostavljala pečenica i česnica pripremljena za Božić kako bi imali za ručak i na Novu godinu.

*Mi smo se svi mladi sastajali i zajedno bi čekali novu godinu. Igrala bi se lindža, bilo bi nam prelijepo. Pjevalo bi se, lindža bi se igrala, trojanac. To je ko ples ono kad se uvati pod ruke i pleše slično trusi. Na usnu harmoniku se sviralo.*¹⁹³

*Od pečenke glavu ostaviš i pleća pola isječe i digni na gredu i tako ti bude do nove godine nije bilo frižidera niti se pokvarivalo.*¹⁹⁴

¹⁸⁸ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

¹⁸⁹ Dragić, Marko. „Sveta Nevina dječica u hagiografiji i hrvatskoj kulturnoj antropologiji.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 28, 2021., str. 52.

¹⁹⁰ Isto.

¹⁹¹ Dragić, Marko. „Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Crkva u svijetu*, vol. 50, br. 2, 2015., str. 321.

¹⁹² Isto., str. 321-322.

¹⁹³ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

¹⁹⁴ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Ivane Menalo rođene 1929. godine.

*To bi novu godinu čekalo, i kriv što bi se peko za Božić, rekli bi česnica, vako ispeci veliki kruh, jede se od njega na Božić i ostavi se za Nove godine od toga.*¹⁹⁵

3.2.6. Sveta tri kralja

U tradiciji se kao kraj božićnog razdoblja uzima blagdan Sveta tri kralja, odnosno 6. siječnja. Tri je kralja, Gašpara, Baltazara i Melkiora, zvijezda vodila do Isusa rođenoga u štalici u Betlehemu kako bi mu se poklonili. Svaki je kralj nosio svoj poklon za novorođeno dijete. Ti su pokloni bili zlato, tamjan i smirna.¹⁹⁶ Blagdan Sveta tri kralja još se naziva i Bogojavljanje, ali i Vodokršće zbog blagoslova vode na taj dan, a u prošlosti je nazivan i Tri mudraca od istoka.¹⁹⁷

Najpoznatiji je običaj za Sveta tri kralja blagoslov vode. Voda bi se u posudama nosila u crkvu na blagoslov. U nekim bi mjestima domaćice nosile sol na blagoslov u crkvu. Tu bi sol miješale s vodom prije škropljenja kuće. Tu blagoslovljenu sol i vodu ukućani koriste kroz godinu kako bi škropili kuće, okućnice, polja i ukućane uz molitvu Vjervanja, kao znak obrane od zla.¹⁹⁸ Uz blagoslov vode, uoči blagdana Sveta tri kralja, ili na sam blagdan, svećenik, zajedno s ministrantima, obilazi kuće u svrhu blagoslova obitelji. Dragić navodi da bi „do osamdesetih godina dvadesetog stoljeća svećenik na vrhu unutarne strane ulaznih vrata kredom napisao G + M + B (početna slova imena mudraca: Gašpar, Melkior, Baltazar) i broj nove godine“.¹⁹⁹ Međutim, u novije vrijeme koriste se naljepnice na kojima se nalaze likovi trojice kraljeva, njihovi inicijali i godina. Osim toga, na ovaj su se blagdan skidali ukrasi s božićnih drvca te se drvce sklanjalo iz kuće kao znak završetka božićnog vremena, a početka pokladnoga.²⁰⁰ I stanovnici Cerova taj su dan odlazili u crkvu gdje bi bila blagoslovljena voda i svijećā. U kazivanju se očituje snažan kult pokojnika, a zanimljiv je opis blagoslova vjernika u tradicionalnoj zajednici prije značajnijeg prodora tehnologije:

¹⁹⁵ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

¹⁹⁶ Zlato je darovano Isusu kao kralju, tamjan kao bogu, a smirna kao čovjeku. (Usp. *Tko su bila Sveta Tri kralja i koja je simbolika njihovih darova?*: <https://www.bitno.net/vjera/svetac-dana/tko-su-bila-sveta-tri-kralja-i-koja-je-simbolika-njihovih-darova/> (Pristupljeno: 24. travnja 2024.))

¹⁹⁷ Dragić, Marko. „Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji.“ *Crkva u svijetu*, vol. 42, br. 1, 2007., str. 98.

¹⁹⁸ Isto., str. 99.

¹⁹⁹ Isto., str. 108.

²⁰⁰ Rihtman-Auguštin, Dunja. *Knjiga o Božiću*, Golden marketing, Zagreb, 1995., str. 144.

*A Vodokršte, mi smo to zvali Vodokršte. Išlo se na Hrasno, na misu i blagoslovilo bi se to. I nosio bi neko svijeću ako je imo jer nije to bilo prije kupit svijeća. Pokojna bi naša baba od voska pravila svijeću, valjala bi, te su se svijeće nosile na blagoslov, nije bilo drugih svijeća. I onda bi se najprvo na Vodokršće svrnulo u groblje, i te svijeće što si blagoslovio, zapalilo bi se i pokropilo bi se. Jer vazda je bilo najglavnije groblje, da uljegneš da pokropiš, nije bilo cvijeće odnijet ni kupit. Bila je voda krštena i svijeća vazda to je bilo. Na Hrasno se išlo da se blagoslovi. A kad je bio blagoslov kuća onda se išlo sve zajedno s dumom u svaku kuću sve bi dumo blagoslivljo. S konjem bi došo, nije ni on imo auta tad, na konju bi vazda Batinović pokojni, kad sam se ja udala onda je kupio auto, do tad s konjem. I onda kad bi išo nosio bi hostiju mi bi bili kod ovaca ide konj od tuda mi bi svi klekli u brdu, i on bi nas blagoslovio i otišo.*²⁰¹

3.3. Poklade

Između božićnih i uskrsnih blagdana vrijeme je poklada. Početak i završetak poklada nikada nije na isti datum. Poklade završavaju na Pokladni utorak, tj. dan prije Čiste srijede, odnosno Pepelnice, jer na taj dan započinje korizma.²⁰² Dragić ističe da razdoblje poklada ili karnevala započinje 7. siječnja, nakon blagdana Sveta tri kralja, te traje, kao što je navedeno do Čiste srijede.²⁰³ Prema tome, posljednji su dani poklada, a ujedno i najvažniji, nedjelja, ponedjeljak i utorak prije početka korizme. Nedjeljom se maškaraju djeca, ponedjeljkom mladi, a utorkom stariji ljudi.²⁰⁴

Lozica navodi dva glavna tipa karnevala. Prvi se tip karnevala odnosi na ruralna područja, odnosno na područja u kojima se narod bavi stočarstvom. U tim se područjima ljudi maskiraju ponajviše u maske načinjene od životinjske kože te su prepoznatljiviji po zvonima koja nose na sebi.²⁰⁵ Ljudi koji se na ovaj način maskiraju, isti autor ističe, „Izgleđaju opasno i zastrašujuće, djeluju pokretom i plesom, plaše djecu i proganjaju mlade žene (ali i muškarce), nastojeći ih posuti pepelom ili namazati čađom.“²⁰⁶ Osim ovih maski, karakteristične su maske „djeda i babe, medvjeda, prosjaka, Cigana, vraga, lopova, brijača, putujućih trgovaca, popova,

²⁰¹ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

²⁰² Lozica, Ivan. *Hrvatski karnevali*, Golden marketing, Zagreb, 1997., str. 23.

²⁰³ Dragić, Marko. „Velike poklade u folkloristici Hrvata.“ *Croatica et Slavica ladertina*, vol. 8/1, br. 8, 2012., str. 156.

²⁰⁴ Isto., str. 158.

²⁰⁵ Lozica, Ivan. *Hrvatski karnevali*, Golden marketing, Zagreb, 1997., str. 192.

²⁰⁶ Isto.

žandara, doktora, i slično“.²⁰⁷ Ova se vrsta karnevala naziva „*luperkalijski* tip karnevala“²⁰⁸ prema rimskim Luperkalijama koje su imale elemente magije i stočarstva.²⁰⁹ Ti elementi stočarske magije mogu se povezati s obredima prizivanja plodnosti žena i stoke. Osim toga, opisanom tipu karnevala možemo pridodati i takozvane lijepe maškare. One najčešće predstavljaju svatove i često u njima sudjeluju samo muškarci obučeni u mušku i žensku odjeću.²¹⁰ Drugi tip karnevala prepoznaje se u urbanim područjima, a naziva se „*saturnalijski* tip“²¹¹ karnevala te je poznat po svojoj crti kritike društva. „Značajke toga tipa su karnevalska društva, testamenti i osude lutke, povorke alegorijskih kola, natpisi, plakati i transparenti, pokladne novine, individualno maskiranje, plesovi pod maskama i gozbe, dječje karnevalske priredbe.“²¹² Na kraju, Lozica zaključuje da ne postoje dva karnevala, nego jedan koji nosi dva lica, magijsko i kritičko.²¹³

Dragić navodi da u Širokom Brijegu pokladno veselje započinje nedjeljom, a završava pokladnim utorkom. Ljudi su pripremali hrane i pića za pokladne dane, u mjeri koju su si mogli priuštiti. Karakteristično je za poklade ispeći kruh, pitu ili uštipke. Nedjeljom se išlo na misu nakon koje se pjevalo i plesalo. „Obično su se maskirali tako što su se mrčili po licu, stavljali zube od luka, držali krumpir u ustima da bi izmijenili govor, stavljali rogove, brade od vune, zvona kravljih repova.“²¹⁴ Na Male poklade u župi Hrasno običaj je bio da djevojke dođu ispred crkve u Gradac obučene u vjenčanice, bez koprene, ali s trobojnicom. Na Velike se poklade išlo u Hrasno, „gdje je bio središnji *dernek od mora do Stoca*“.²¹⁵ Nakon mise u Hrasnu bi župnik blagoslovio sve mladence, a nakon blagoslova glasalo se koja je mlada najljepša.²¹⁶ I iz Cerova se za Velike poklade išlo u Hrasno, ali i u Dobranje. Mladi su se različito maskirali i zabavljali:

Ide se k misi, prije se išlo jest. Velike poklade, dernek veliki, išlo se sve u Hrasno. Išlo se prije u maškare dašta su, išli su i u Dobranje. Ja se sjećam da su ovi naši uvijek neki cirkus izvodili, maškarali se, a više su ono plašili, zezali se nego što

²⁰⁷ Isto.

²⁰⁸ Isto., str. 193.

²⁰⁹ Isto.

²¹⁰ Isto.

²¹¹ Isto.

²¹² Isto.

²¹³ Isto., str. 195.

²¹⁴ Dragić, Marko. „Velike poklade u folkloristici Hrvata.“ *Croatica et Slavica ladertina*, vol. 8/1, br. 8, 2012., str. 160.

²¹⁵ Isto., str. 170.

²¹⁶ Isto., str. 171.

*bi, svako bi znao otprilike ko je to, nije bilo puno kuća, nije nekakva tradicija velika bila, ali se obilježavalo.*²¹⁷

*Mačkarali smo se. Nije bilo kupiti masku nego od papira pravili, lopte bi se igrali, nije bilo lopte kupovne nego od krpe napravili. Ko ti je imo loptu jadna ti majka. Il opleti uže i pokojna majka nama dadni uže da idemo se malo proculjat. I otišle ja i Cvija, ona bi se vazda izvukla. Pa bi se culjale pa bi joj otegnile uže pa bi me onda ubila. Eto kako ti je bilo.*²¹⁸

3.4. Korizma

Završetkom poklada započinje korizma. „Riječ korizma dolazi od latinske riječi *quadragesima*, odnosno talijanske riječi *quaresima* i označuje broj četrdeset, odnosno četrdesetodnevno razdoblje koje prethodi Uskrsu.“²¹⁹ Za vrijeme njezina trajanja nema veselja i zabava niti vjenčanja. Čapo Žmegač naglašava kako se korizma tumači kao priprava za Kristov dolazak te je za nju karakteristična pokora, ali i post.²²⁰ Čista srijeda označava početak korizme. Na taj dan vjernici odlaze na mise gdje im svećenik pepelom pravi znak križa na čelu uz izgovor riječi „Sjeti se čovječe da si prah i da ćeš se u prah vratiti.“²²¹ zbog čega se Čista srijeda još naziva i Pepelnica.²²² Nakon toga, ljudi odlaze u svoje domove koje čiste i pospremaju. Jedan je od takvih običaj iskuhavanje posuđa kako bi se uklonili svi tragovi životinjske masnoće jer započinje nemrs.²²³ Nemrs označava suzdržavanje od konzumiranja mesa. Tradicionalno svaka osoba s navršenih 14 godina dužna je pridržavati se nemrsa svaki petak tijekom korizme.

Korizma obuhvaća šest nedjelja, a svaka od njih ima svoje ime. U Čapo Žmegač nalazimo kako se prva nedjelja naziva *Čista* jer se tada, nakon poklada, sve u kući čisti i priprema se za post. Druga se nedjelja zove *Pačista*, a namijenjena je da se dom i tijelo očiste ako nisu dovoljno očišćeni za korizmu. Sljedeća je nedjelja *Bezimena* jer nema spomena na pokladno veselje i zabave. Četvrta nedjelja naziva se *Sredoposna* jer je prošla polovica

²¹⁷ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

²¹⁸ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

²¹⁹ Čapo Žmegač, Jasna. *Hrvatski uskrsni običaji*, Golden Marketing, Zagreb, 1997., str. 28.

²²⁰ Isto., str. 29.

²²¹ Jurilj, Zorica. „Korizma i uskrs u Hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 25, 2018., str. 6.

²²² Isto.

²²³ Čapo Žmegač, Jasna. *Hrvatski uskrsni običaji*, Golden Marketing, Zagreb, 1997., str. 31.

korizmenoga posta. Peta nedjelja naziva se *Gluva* ili *Glušna* nedjelja jer nema veselja niti pjesama, a u kućama i crkvama pokrivaju se slike svetaca i križevi. Nakon nje slijedi *Cvjetnica*.²²⁴ Tijekom trajanja korizme običaj je bio da se pjeva Gospin plač, ali i da se ljudi odreknu nečega što im je drago kao znak sjećanja na Isusov četrdesetodnevni boravak u pustinji.²²⁵ Iz iskaza kazivača vidljivo je da je u prošlosti i u Cerovu pjevan Gospin plač te je više vremena nego inače posvećeno zajedničkoj molitvi:

*Za korizmu, prije to je bilo starijih godina, ostavi uštipaka od završnijeh poklada da bi čeko Uskrs, da ih nije niko jeo. Postilo se prije bolje nego danas. Mladost išla, večer, pjevalo se koliko ga grlo nosi, Gospin plač se pjevo.*²²⁶

*Svaku večer se molila krunica i litanija, svaku večer prije večere, nema večere dok se Bog ne moli. Čim bi čobani došli odma se moli. I prije se jutri zajednički molilo Boga samo nijesmo mi to svak se za se molio. Svaku se večer pjevo Gospin plač pa bi išli od kuće do kuće đe je bilo tvoga društva išo si pjevat Gospin Plač, vazda se pjevo.*²²⁷

3.4.1 Veliki tjedan

Vrhunac pripreve za Uskrs događa se u Velikom tjednu koji započinje Cvjetnicom kojom obilježavamo Isusov svečani ulazak u Jeruzalem. Najznačajniji su dani Velikog tjedna, osim Cvjetnice, Veliki četvrtak, Veliki petak i Velika subota uz koje se vežu običaji karakteristični za pokoru i priprevu za svetkovinu Uskrsa.

3.4.1.1. Cvjetnica

Cvjetnica je naziv za šestu korizmenu nedjelju koja označava ulazak u Veliki tjedan. Ta se nedjelja još naziva i Nedjelja Muke Gospodnje. Na Cvjetnicu vjernici slave Isusov ulazak u Jeruzalem pred Pashu gdje je dočekan uz palmine grančice.²²⁸ Najpoznatiji običaj koji vežemo uz Cvjetnicu umivanje je u cvjetnoj vodi. Dan prije Cvjetnice bralo se i pripremalo proljetno

²²⁴ Isto., str. 32.

²²⁵ Jurilj, Zorica. „Korizma i uskrs u Hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 25, 2018., str. 5.

²²⁶ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

²²⁷ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

²²⁸ Dragić, Marko. „Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskog zaleđa.“ *Godišnja Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, vol. 8, br. 8, 2015., str. 157.

cvijeće koje se stavljalo u vodu. Primjerice, u Trbounju kod Drniša u blagoslovljenu vodu stavljalo bi se lišće masline zajedno s ljubičicama. Dragić opisuje kako je posuda s cvijećem ostavljena ispred kuće tijekom noći jer se vjerovalo da će se u toj vodi dobre vile umivati i da će one te godine pomagati ukućanima. Također, postoji i vjerovanje da će onaj tko se prvi umije u cvjetnoj vodi te godine biti najljepši te da će se cijele godine prvi buditi, zbog čega među djecom postoji takozvano natjecanje tko će se prvi umiti.²²⁹ Slično je bilo i u Cerovu:

*Cvjetnica isto prije kad je bila, onaj, to je, utrkivali se ko će prije ustati prvi da se prvi umije i uvijek se cvijeće pripremalo.*²³⁰

*Prije se uoči cvjetnice ubere se cvijeće, izmiješa se cvijeće svakakvo, ako ima. I u lavor i uspe se voda i krštene se vode uspije. I ujutru deca gledaju ko će se prvi ustati da se umije prvi.*²³¹

*A na četnicu. Kad bi bila četnica. Ubralo bi se cvijeće i izmrvalo u vodu, i onda bi se to blagoslovilo uvečer i ujutru bi trčala djeca ko će se prvi ustati da se umije. Prvi je bio cvjetan, zadnji je bio mrljan. I onda bi zafrkavali onog zadnjeg šta bi se ustao što se nije prvi ustao. Sve bi se pobili ko će prije.*²³²

Osim umivanja u cvijeću, na Cvjetnicu održava se procesija te blagoslov maslinovih grančica. „Procesija je vjerska povorka koja ide s jednoga na drugo mjesto, ili se obilazeći vraća na polazno mjesto.“²³³ U procesiju nose se maslinove grane na blagoslov. Dragić dodaje da su se u mjestima gdje nema maslina, nosile grančice jele, tisovine, šimšira i lovora. Blagoslovljene se grane najčešće stavljaju iza slike svetca na zidu kuće. Također, stavljale su se u polja i njima bi se kitili grobovi najmilijih. Te blagoslovljene grane masline imaju apotropejsko značenje u narodu. „Grančice u polju značile su bolji urod i da neće biti suše i krupe; u kući su značile mir Božji, zdravlje, sreću i ljubav, a grančice u torovima i štalama štatile su stoku od demonoloških bića.“²³⁴ U Livnu domaćini su stavljali grane masline na grede

²²⁹ Isto.

²³⁰ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Nade Menalo rođene 1959. godine.

²³¹ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

²³² Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

²³³ Dragić, Marko. „Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskog zaleđa.“ *Godišnja Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, vol. 8, br. 8, 2015., str. 161.

²³⁴ Isto., str. 160.

ispod krova vjerujući da će ih štititi od udara groma.²³⁵ Kazivačice potvrđuju da takav običaj postoji i u Cerovu, a jedna od njih ističe činjenicu da se blagoslovljene grančice ne bacaju:

*Bio bi blagoslov maslinovih grana i lovorike pa bi se kitilo. Da, da, bilo je to vazda. Bilo je procesija na četnicu nije bilo više.*²³⁶

*Svake godine, i dan danas nose se maslinove grančice. Ja ih držim ode iza slike na zidu, a onu od prošle godine naložimo da se ne baca blagoslovljeno. Pa svake godine tako.*²³⁷

3.4.1.2. Veliki četvrtak

Veliki je četvrtak posljednji dan korizme, a ujedno i prvi dan Vazmenog trodnevlja. Tada se obilježava spomen na Isusovu posljednju večeru. Taj se dan još naziva i zeljavi četvrtak jer se na taj dan kuha i jede zelje²³⁸ zbog jedne predaje koja govori kako je na taj dan Gospa čekala Isusa s pripremljenim zeljem za večeru.²³⁹ Dragić navodi da se od podne na Veliki četvrtak nije smjelo raditi na zemlji. Jedini je izuzetak bio ako je trebalo pomoći siromasima koji nisu mogli sami raditi o zemlji i koji nisu imali niti konje ni volove.²⁴⁰ Na misnom slavlju karakteristično je pranje nogu u spomen posljednje večere, vezanje zvona i uklanjanje oltarske opreme.

3.4.1.3. Veliki petak

Veliki petak spomendan je Isusove muke i smrti. U crkvama nema mise, ali se pjeva Muka Isusova nakon koje slijedi ljubljenje križa, a potom i pjevanje Gospina plača. Na Veliki petak obavezan je post i nemrs. Tradicija posta naziva se „sušenje, žežinjanje ili žinjanje“.²⁴¹ Postoji vjerovanje da se vino popijeno na Veliki petak pretvara u krv pa je običaj da na taj dan

²³⁵ Maganić, Marina., Mamić, Katarina., Petric, Mia. „Uskrсни običaji livanjskoga kraja.“ U: Babić, Vanda., Miletić, Josip. *Uskrs, Hrvatski običaji: zbornik studentskih radova*, Udruga 3000 godina za dar, Zadar, 2006., str. 113.

²³⁶ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

²³⁷ Zapisala sam u Čapljini u veljači 2023. prema kazivanju Mare Menalo rođene Dragičević 1953. godine.

²³⁸ Asturić, Marina. „Veliki tjedan u bročansko-stonskoj kulturnoj tradiciji.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 26, 2019., str. 74.

²³⁹ Dragić, Marko. „Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini.“ *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, vol., br. 6, 2010., str. 84.

²⁴⁰ Isto.

²⁴¹ Asturić, Marina. „Veliki tjedan u bročansko-stonskoj kulturnoj tradiciji.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 26, 2019., str. 79.

svatko popije vina kao simbol Kristove muke i smrti.²⁴² Također, taj se dan ne smije raditi o zemlji jer se u narodu tumači, kako Dragić navodi, da je tog dana Krist pokopan.²⁴³ Na Veliki petak ne zvone zvona na crkvi, a narod je skidao i zvona sa stoke kako ne bi zvonila. Isto tako, pazilo se da se tko ne ozlijedi jer se vjerovalo da se na taj dan ne smije krvariti.²⁴⁴

3.4.1.4. Velika subota

Velika subota ili Bijela subota, dan je Isusovog počinka u grobu. Naziva se Bijelom subotom jer se na taj dan trebalo umiti i očistiti blagoslovljenom vodom.²⁴⁵ Čapo Žmegač navodi da se Bijela subota tako naziva jer su se taj dan, poslije podne, smjeli jesti mliječni, odnosno bijeli proizvodi.²⁴⁶ Djevojke i žene čistile su kuću, a muškarci su vodili stoku na ispašu.²⁴⁷ Umivalo se na Bijelu subotu vodom koja je taj dan blagoslovljena ili vodom iz mora ili rijeke. Onaj tko nije imao blagoslovljene vode umivao se u običnoj vodi vjerujući da ta voda donosi zdravlje, posebice očiju, ali i ljepotu licu.²⁴⁸

Na Veliku subotu karakterističan je običaj bojanja jaja. Gavazzi navodi da ovaj običaj postoji već dugi niz godina, a to potvrđuje nalazištem „obojenih lupina jaja u nekim otkopanim starim germanskim grobovima, kao i jaja, izrađena od gline, sa šarama...otkopana u starim grobovima skandinavskim i nekim, starima slavenskim.“²⁴⁹ Osim toga, Gavazzi dalje objašnjava kako postoje podudarnosti u tehnikama ukrašavanja jaja među slavenskim narodima što dovodi do zaključka da je podrijetlo bojanja jaja zajedničko svim Slavenima. Način na koji Hrvati boje i ukrašavaju jaja povezuje se s načinom na koji to rade Ukrajinci i Poljaci.²⁵⁰ Jaja su se u tradiciji bojala prirodnim bojama. Čapo Žmegač navodi primjere da su se tradicionalno crvena jaja dobivala od biljke broć. Tonovi od svijetle do crvenkasto smeđe boje dobivali su se kuhanjem jaja u ljusci luka, a nijansa je ovisila o količini stavljenoga luka. Žuta se boja u

²⁴² Dragić, Marko. „Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini.“ *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, vol., br. 6, 2010., str. 86.

²⁴³ Dragić, Marko. „Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskog zaleđa.“ *Godišnja Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, vol. 8, br. 8, 2015., str. 167.

²⁴⁴ Isto., str. 168.

²⁴⁵ Dragić, Marko. „Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini.“ *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, vol., br. 6, 2010., str. 98.

²⁴⁶ Čapo Žmegač, Jasna. *Hrvatski uskrсни običaji*, Golden Marketing, Zagreb, 1997., 95.

²⁴⁷ Dragić, Marko. „Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskog zaleđa.“ *Godišnja Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, vol. 8, br. 8, 2015., str. 171.

²⁴⁸ Čapo Žmegač, Jasna. *Hrvatski uskrсни običaji*, Golden Marketing, Zagreb, 1997., str. 76.

²⁴⁹ Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 27.

²⁵⁰ Isto.

području Istre i Slavonije dobivala uz pomoć koprive, a u Podravini uz pomoć kore divlje jabuke.²⁵¹

*I što su se za Uskrs eto bojila jaja i što smo prije uglavnom, ali i sada bojimo u lučini. Majke mi moje najljepša budu. A pogotovo ovaj crveni luk pa stavimo listiće neke u čarape zavežemo.*²⁵²

Na Veliku subotu navečer odlazilo se na misno bdijenje. Bdijenje započinje paljenjem vatre ispred crkve. Svećenik blagoslivlja tu vatru te na njoj pali uskrsnu svijeću koju unosi u crkvu u kojoj su sva svjetla isključena. Ta svijeća predstavlja uskrslog Isusa, a taj se obred naziva služba svjetla. Vjernici zatim o uskrsnu svijeću pale svoje svijeće nakon čega se pjeva svečani hvalospjev uskrsnoj svijeći. Drugi dio bdijenja naziva se služba riječi. „Čitaju se svetopisamski tekstovi, pjevaju se psalmi, sluša se Božja riječ o stvaranju, psalmima se hvali Gospodin i slave se Njegova djela“.²⁵³ Nakon toga slijedi krsna služba u kojoj se blagoslivlja voda za krštenje. Sve završava euharistijom i blagoslovom hrane.

Stanovnici su Cerova na bdijenje pješačili u Hrasno i nosili hranu na blagoslov:

*A za Uskrs smo išli i u četvrtak i petak i subotu i opet na Uskrs. Sve pješke u Hrasno. I nosio se blagoslov. Skini s ovna zvono, nosila se zvona, nosio se sir, nosilo se meso, sve se to nosilo. Na Bijelu subotu za Uskrs, to se sve nosilo, i jaja i sve i onda bi se jelo sutri dan. Na veliki četvrtak išlo se na Hrasno, na veliki Petak išlo se na Hrasno, a na Veliku subotu išlo se na ponoćku na Hrasno, i to pješke. Išli smo koliko je kilometara bilo, ja ne znam.*²⁵⁴

3.5. Uskrs

Uskrs je najveći kršćanski blagdan. Na Uskrs se vjernici prisjećaju Isusova uskrsnuća kojim je otkupio grijeh svijeta. Dragić navodi da je Uskrs do 2. stoljeća slavljen svake nedjelje, a od tada se slavi jednom godišnje. Uskrs je pomični blagdan te se slavi u nedjelju nakon prvog

²⁵¹ Čapo Žmegač, Jasna. *Hrvatski uskrsni običaji*, Golden Marketing, Zagreb, 1997., str. 152–153.

²⁵² Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Nade Menalo rođene 1959. godine.

²⁵³ Dragić, Marko. „Veliko trodnevje u ramskoj pasionskoj baštini.“ *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, vol., br. 6, 2010., str. 99.

²⁵⁴ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

proljetnog punog mjeseca u razdoblju od 21. ožujka do 25. travnja.²⁵⁵ Na sam Uskrs hrana je nošena na blagoslov ako prethodno nije blagoslovljena na Veliku subotu. Ta se blagoslovljena hrana jela za ručak i nije se smjela baciti niti davati životinjama. Dragić navodi da se za Uskrs pekla posebno ukrašena pogača premazana jajem. Ta se pogača zajedno sa solju i jajima blagoslivljala na misi i svatko ju je blagovao za ručak. Običaj je, u nekim mjestima, ostatke i mrvice blagoslovljene hrane zakopati, zajedno s maslinovim grančicama od prošlogodišnje Cvjetnice.²⁵⁶

Uz Uskrs veže se običaj darivanja i tucanja pisanicama. Momci su pisanice darivali djevojkama koje su im se sviđale, a na pisanicama su često bile ispisane i ljubavne poruke. Cilj tucanja pisanicama bio je da se razbije suparnikovo jaje. U popodnevnim satima, u nekim mjestima posjećivalo se rodbinu i susjede.²⁵⁷

Prva kazivačica uspoređuje proslavu Božića i Uskrsa:

*Samo što se prije kuhalo ono standardno i za Uskrs se ne hoda, čestita se na putu kad se sretnemo, ali nema nekog običaja da se obilaze kuće, toga nema. I nije ručak baš bogat ko za Božić. Ja skoro svake godine napravim francusku salatu, ali ne peče se ovdje pečenka za Uskrs, samo za Božić. I tucanje jajima to je bilo jedino. Dosta skromnije se Uskrs obilježava. Isto se ide na ponoćku. Bude blagoslov i to je to.*²⁵⁸

Druga kazivačica opisuje kako se i za Uskrs običavalo ići na Hrasno gdje bi se tucalo jajima:

*Tucalo bi se jajima, išlo bi se na Hrasno, skupilo bi se po 20 jaja, a kad razbiješ jaje tvoje je, pa su onda neki nosili drveno jaje, od zub bi se gledalo je li pravo jaje. Po 20 jaja bi se nosilo, iskupilo punu onu torbu što si imo, vazda se nosilo tucat na Hrasno. Pa na Veliki Uskrs pa na Mali Uskrs u Gradcu. Tjedan dana iza Velikog Uskrsa je Mali Uskrs.*²⁵⁹

²⁵⁵ Dragić, Marko. „Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu.“ *Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, vol. 3, br. 3, 2010., str. 143.

²⁵⁶ Isto., str. 144.

²⁵⁷ Dragić, Marko. „Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskog zaleđa.“ *Godišnja Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, vol. 8, br. 8, 2015., str. 177–178.

²⁵⁸ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Nade Menalo rođene 1959. godine.

²⁵⁹ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

3.6. Sveti Juraj

Sveti Juraj, kršćanski je mučenik, pogubljen za vrijeme vladavine cara Dioklecijana jer se nije htio odreći kršćanske vjere. Belaj navodi najpoznatiju legendu o borbi svetoga Juraja sa zmajem. Legenda govori o tome da je Juraj, kako bi spasio kraljevnu, ubio zmaja. Legenda je tumačena na različite načine. Neki vjeruju da je riječ o povijesnoj istini, a drugi pak legendu tumače kao pobjedu kršćanske vjere nad poganstvom, odnosno borbu sa zloduhom koji je predstavljao Dioklecijana ili vruga.²⁶⁰ Sveti je Juraj u legendama bio mučen na razne načine. Dragić navodi da su ga zavezali za kotač s čavlima koji je kidao komade tijela. Čudesno je sveti Juraj preživio i sve su mu rane zacijelile. Nadalje, Jurju se objavio Isus koji mu je rekao da će tri puta umrijeti i tri puta oživjeti tijekom sedam godina. Dalje, navodi Dragić, mučili su ga tako što su mu dali da pije iz vrča u kojem je bio zmijski otrov, kao i na kotaču na kojem su bili noževi. Osim toga, Dragić dodaje, bacili su ga u kotao s vrućim otrovom, ali, Juraj je i to preživio. Također, naređeno je da ga konji vuku po gradu. Na kraju, Juraj je pogubljen odrublivanjem glave, a ostatak tijela mu je raskomadano i bačeno u bunar.²⁶¹ Blagdan svetoga Juraja slavi se 23. travnja.

Za blagdan svetoga Jurja karakterističan je običaj paljenje krijesa. Također, u brojnim mjestima postoje različita vjerovanja vezana uz rano ustajanje na taj dan. U nekim se sredinama vjerovalo da će onaj tko ustane zadnji cijele godine biti lijn i da će kasniti cijelu godinu. Ponegdje se vjerovalo da će djeca ako rano ustanu, vidjeti svetoga Jurja na zelenome konju.²⁶² Karakteristična su za ovaj blagdan kupanja i umivanja u jurjevskoj vodi, škropljenje, ljubavna proricanja, ali i kićenje zelenilom i cvijećem te običaj poznat kao Zeleni Juraj uz ophode mladića i djevojaka.²⁶³

3.7. Sveti Marko

Sveti Marko Evanđelist autor je *Evanđelja po Marku*. Za vrijeme boravka i propovijedanja u Aleksandriji, sveti je Marko naišao na mnoge neprijatelje. Kako Dragić navodi, nakon odslužene mise, izvukli su ga iz crkve, vezali oko vrata i vukli po gradu. Tijekom

²⁶⁰ Belaj, Vitomir. *Hod kroz godinu*. Golden Marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2007., str. 214–215.; usp. Premuž-Đipalo, Vedrana. „Jurjevski običaji u Turopolju.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 13, 2014., str. 27.

²⁶¹ Dragić, Marko. „Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 9/1, br. 9, 2013. str. 271.

²⁶² Isto., str. 284–285.

²⁶³ Isto., str. 303.

toga, dio Markova tijela ostao je na putu. Nakon toga, on dodaje, bačen je u zatvor, a sutradan opet zavezan konopom oko vrata izvučen iz zatvora zbog čega je i umro 25. travnja.²⁶⁴ Na blagdan svetoga Marka običaj je blagoslivljati polja i ići u procesiju.²⁶⁵

3.8. Uzašašće

Uzašašće ili Spasovo blagdan je kojim narod obilježava Isusov ulazak u nebo. Pomični je blagdan i ovisi o datumu Uskrsa, jer se slavi četvrtkom četrdeset dana nakon Uskrsa. „Uzašašćem na nebo Isus Krist je spasio čovječanstvo. Zato se taj blagdan zove i Spasovo.“²⁶⁶ Na Spasovo, navodi Gavazzi, poznati su spasovski ophodi u Slavoniji koji se nazivaju „*križari (križarice), križi, krstari*“.²⁶⁷ Osim križara, u tradiciji je Spasovo bilo poznato po pastirskim svečanostima. Na taj su dan pastiri dobivali poklone, odnosno hranu i piće od svojih gospodarica. Tim su poklonima pastiri sebi pripremali gozbu u polju.²⁶⁸ U Dalmaciji su na Spasovdan karakteristične bile procesije.²⁶⁹

3.9. Duhovi

Obilježavanje svetkovine Duhova seže u 1094. godinu kada je crkveni sabor propisao svetkovanje toga dana. Naziva se još i Pedesetnica jer označava silazak Duha Svetoga na apostole pedeset dana nakon uskrsnuća Isusa Krista.²⁷⁰ Prema Gavazziju, najznačajniji običaj koji se veže uz Duhove običaj je koji se naziva „*kraljice, kraljevi, ljelje*“.²⁷¹ Navodi da u ovom običaju sudjeluje osam do deset odraslijih djevojaka koje se dijele u skupine s određenim ulogama. Dio djevojaka na glavama ima muške šešire te su „okićene čapljinim ili paunovim perima, cvijećem, napose češće smiljem i koviljem, pače katkada dukatima, a i drugim čime“.²⁷² *Kraljice* imaju ogledalom ili vrpčama ukrašene klobuke kako bi se istaknule, a uz to

²⁶⁴ Dragić, Marko. „Sveti Marko Evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata.“ *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, vol. XIV, br. 2, 2016., str. 262.

²⁶⁵ Isto., str. 267.

²⁶⁶ Dragić, Marko. „Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini.“ *Crkva u svijetu: Crkva u svijetu*, vol. 44, br. 3, 2009., str. 306.

²⁶⁷ Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 63.

²⁶⁸ Isto., str. 68.

²⁶⁹ Isto., str. 70.

²⁷⁰ Blagdan Duhova ili Rusalje kod Hrvata: <https://www.dumus.hr/hr/etnografski-muzej/novosti/blagdan-duhova-ili-rusalje-kod-hrvata,310.html> (Pristupljeno: 18. lipnja 2024.)

²⁷¹ Isto., str. 72.

²⁷² Isto., str. 73.

česta je oprema i sablja u ruci. Od ostalih uloga, u ophodima sudjeluju i *barjaktari*, *diveruš*e, *prosjaci*, *sirotinja* i slično. Djevojke idu po mjestu od kuće do kuće te uz pratnju glazbe izvode svoje uloge pred kućnim pragovima.²⁷³ Dragić o podrijetlu ovoga običaja navodi predaju koja kaže da su u vrijeme turskih osvajanja, Turci zarobili sve muškarce u Gorjanima. Kako bi ih oslobodile, njihove su žene obukle šarenu odjeću i muške šešire okićene cvijećem, a u rukama su nosile sablje i kose. Tako prerusene, otišle su pred turski tabor. Vidjevši ih, Turci su se prepali pomislivši da vide duhove i pobjegli. Na taj su način žene oslobodile muškarce i od tada se drži da se na blagdan Duhova djevojke oblače u šarenu robu s muškim šeširima na glavi.²⁷⁴

3.10. Tijelovo

Tijelovo se slavi u četvrtak devet tjedana nakon Uskrsa. Tom svetkovinom slavi se i obilježava „uspostavljanje euharistije na Veliki četvrtak“.²⁷⁵ Dragić navodi da se početak slavljenja Tijelova veže uz 13. stoljeće, odnosno uz redovnicu Julijanu Liješku kojoj se ukazao Bog kako bi upozorio na to da ljudi ne slave dovoljno „Presveti oltarski sakrament Svetoga Tijela i Krvi Kristove (Tijelovo) i kako u liturgijom kalendaru nedostaje taj blagdan“.²⁷⁶ Uz blagdan Tijelova vežu se brojna čudesa. U Bolseni u Italiji, ali i u Ludbregu poznata su čudesa u kojima se navodi da je iz hostije potekla krv nakon što su svećenici posumnjali u Tijelo i Krv Kristovu za vrijeme Pretvorbe tijekom euharistijske mise.²⁷⁷ Najpoznatiji običaji vezani uz ovaj blagdan su: procesije, kićenje kuća te pučka veselja. Procesiju predvodi biskup, župnik ili svećenik, a predvodnik procesije nosi hostiju, odnosno Tijelo Kristovo u pokaznici.²⁷⁸

3.11. Presveto Srce Isusovo

Pobožnost Srcu Isusovu spomendan je u kojem se slavi Isusov unutarnji život i Njegova ljubav prema cijelome svijetu.²⁷⁹ Srce u nazivu svetkovine simbolizira Kristovu ljubav. Papa

²⁷³ Isto., str. 81–82.

²⁷⁴ Dragić, Marko. „Lada i Ljeljo u folkloristici Hrvata i slavenskom kontekstu.“ *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, br. 5, 2012., str. 59.

²⁷⁵ Dragić, Marko. „Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj tradiciji.“ *Crkva u svijetu*, vol. 54, br. 1, 2019., str. 61.

²⁷⁶ Isto.

²⁷⁷ Isto.

²⁷⁸ Isto.

²⁷⁹ Presveto Srce Isusovo: <https://laudato.hr/Duhovnost/Zelite-li-znati-vise/Presveto-Srce-Isusovo.aspx> (Pristupljeno: 15. travnja 2024.)

Pio IX. 1856. godine obznanio je u svojoj enciklici da se Presveto Srce Isusovo slavi u cijeloj Katoličkoj Crkvi.²⁸⁰ Ova svetkovina slavi se u petak nakon druge nedjelje iza Duhova, a i cijeli mjesec lipanj posvećen je Srcu Isusovu.²⁸¹

Svako mjesto ima svoga svetca zaštitnika. U nekim se mjestima slavljenje toga svetca naziva brgulja. Dragić je definira kao: „zajednička svetkovina župe, sela ili obitelji koji slave određenoga sveca, svoga nebeskog zaštitnika.“²⁸² U narodu je običaj da se obitelj i prijatelji na blagdan svetca zaštitnika sela ili obitelji okupi na ručku ili proslavi. Na taj se dan ne rade teški fizički poslovi te se uoči njega posti.²⁸³ Mišur navodi različite nazive za ovaj običaj pa tako osim naziva *brgulja* imamo nazive „*krsna slava, slava, krsnica, krsno ime, slavljenje plemenskog sveca zaštitnika ili zaštitnika obitelji*“.²⁸⁴

Kao što je navedeno u poglavlju o svetom Nikoli, u Cerovu se u prošlosti slavio sveti Nikola. Zbog više sela kojima je zaštitnik sveti Nikola, tadašnji župnik Batinović dao je na izbor mještanima Cerova da uzmu Presveto Srce Isusovo za blagdan sela kako bi sebe rasteretio. O tome svjedoči više kazivačica:

*Išlo se na misu i feštalo se. Ja znam kad je počelo slaviti se Srce Isusovo, nije dao Batinović jer treba bit misa, a slavilo se na Zelenikovcu, na Previši, na Brštanici, on nije mogo svuđe doć da rekne misu, pa je ukinio nami. Da je imo auto drukčije bi bilo.*²⁸⁵

Srce Isusovo je i sada ima puno gostiju ko i prije, možda i više jer imaju ljudi auta i bude uvijek misa u groblju i svi prave ručak, i dođe im rodbina. Prije se slavio i sveti Nikola i Srce Isusovo oboje. I to se okrenulo jer je dugo prije imo velik utjecaj on je čak utjecao i na davanje imena djeci, ako je neko ime previše moderno ili recimo ime Jadranka on bi reko odakle ti ime Jadranka u Cerovu pa on da svoje ime. Pa se ljudi ne usude bunit pa ostane u matičnim knjigama Jadranka, a gore zapisano što je on reko. A onda je on reko ne možete imati dvije slave. Možda je i njemu bilo opterećenje jer je

²⁸⁰ Presveto Srce Isusovo: <https://www.medjugorje-info.com/duhovni-kutak/presveto-srce-isusovo> (Pristupljeno: 15. travnja 2024.)

²⁸¹ Presveto Srce Isusovo: <https://laudato.hr/Duhovnost/Zelite-li-znati-vise/Presveto-Srce-Isusovo.aspx> (Pristupljeno 4. lipnja 2024.)

²⁸² Dragić, Marko. „Brgulja – slava nebeskih zaštitnika u hrvatskoj tradiciji.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 30, br. 1, 2023., str. 87.

²⁸³ Isto., str. 89.

²⁸⁴ Mišur (2018) prema Mišur, Ivo. „Brgulja u kontekstu običaja 'sveca' u Makarskom primorju i 'slave' u Vrgoračkoj krajini.“ U: Bodrožić, Ivan. i Parlov, Mladen. (ur.) *Brgulje – štovanje svetaca u Zabiokovlju*. Crkva u svijetu, 2022., str. 56.

²⁸⁵ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

*on išo na konju il pješke. I onda je on reko ne možete slaviti i Srce Isusovo i svetog Nikolu. Izaberite jedno. E tako je to bilo.*²⁸⁶

*I otprije ko zna koliko godina Srcu Isusovu su postili vazda ko meni se čini rekli šta ja znam radi ajvana, radi okle ja znam, radi živine i rekli da će postit Srcu Isusovu, postili Srcu Isusovu. Onda kad su odredili to tako ostavili svetoga Nikolu onda jamili Srce Isusovo. Tako slave Srce Isusovo. Pričala meni svekrva Milina slavili svetog Nikolu pa okrenila kiša, okrenio kijamet, na ognjištu se vatra ložila i grijalo se, sve ti je na ognjištu bilo nije bilo šporeta ni soba ni kuinja. Već jedna kuća i ognjište. Skupio se narod, kiša pljušti, vjetar, kiša pljušti, kaže narod opkolio ognjište, a ja moram kuvat kaže, i kaže crkla živa taj dan ne moš vatri pristupit, a moraš kuvat. Moraš ručak osigurat. I onda rekla nikad više ovo nek bude zadnji put nikad više i tad ostavili svetoga Nikolu i nisu ga više ni slavili.*²⁸⁷

*Srce Isusovo je uglavnom šesti mjesec, eventualno može preći 1.7. Tako početak sedmog i može bit slučajno se potrefit kiša, al to je rijetko i problem je, ako ode u kasno, bude muha, kad bude sredinom šestog bude baš lijepo vrijeme onda može se biti kratkih rukava, možeš pripremiti. Jedino hrana ne može dugo stajati onda je problem. Datum se mijenja, ali uvijek je petkom. Pa se posti u četvrtak.*²⁸⁸

Menali su 1974. godine dovršili kapelu u groblju. Prije kapele stajao je samo zvonik postavljen 1963. godine. Kapela je obložena kamenom te je opremljena oltarskom opremom. S godinama, kapela je dodatno uređivana, odnosno, postavljeni su novi otvori kao i nova keramika na pod. Uz to je u kapelu stavljen novi kip Srca Isusova.²⁸⁹ „Naslovnik kapelice je Presveto Srce Isusovo, gdje se Menali redovito okupljaju na svoju slavu najprije u groblju, a nakon toga kod obiteljskoga stola.“²⁹⁰ Važnost crkve i zvona za mještane Cerova objašnjava kazivačica. U selu je uvijek bio netko tko zna na prikladan način zvoniti te je bio zadužen za zvonjenje svakoga dana u podne. Međutim, kako se selo raseljavalo i s obzirom na to da trenutno ima osam stanovnika, nije ni začudno reći da je i ovaj običaj, karakterističan za selo, zamro.

²⁸⁶ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Nade Menalo rođene 1959. godine.

²⁸⁷ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

²⁸⁸ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Nade Menalo rođene 1959. godine.

²⁸⁹ Menalo, Nikola. *Menali*. Vlastita naklada, 2017., str. 363.

²⁹⁰ Isto.

*U Cerovu je godinama zvonilo podne. Sad se uvijek nađe kad neko umre pa da zaklica. Vinko bi pokojni to dobro radio dok je dolazio. Ivan je bio prije njega, i đed Grgo prije njega on je to radio godinama, godinama. E sad ne radi niko, malo je neobično, ali na sve se čovjek navikne.*²⁹¹

Na blagdan Presvetoga Srca Isusova 1. srpnja 2017. u Cerovu je održan skup Menala. Okupilo se otprilike 326 Menala iz raznih gradova kako bi zajedno proslavili Srce Isusovo.

3.12. Sveti Ivan Krstitelj

Blagdan svetoga Ivana Krstitelja slavi se 24. lipnja. U tradiciji Hrvata postoji mnogo naziva za taj blagdan. Naziva se još „*Ivan Litnji, Ivan Kupavac, Ivanje Žetvene, Ivanje, Sv. Ivan Svićnak, Sv. Ivan Cvitnjak, Sv. Ivan Svitnjak, Sv. Ivan Svićnjok, Sv. Ivan Svićnjak, Ivandan, Ivanjdan, Litnji Božić*“.²⁹² Najpoznatiji običaj na Ivanjdan paljenje je ivanjskih vatri, odnosno krijesova ili *svitnjaka*. „Najčešće se pale vatre na humcima, brdima pa na seoskim raskršćima.“²⁹³ Uz paljenje vatre karakteristično je pravljenje buke te igranje kola oko vatre i pjevanje. Svi su ljudi nastojali preskočiti preko ivanjske vatre. Dragić pojašnjava da se uz vatru vežu magijske moći te se vjeruje da onaj tko preskoči vatru pobjeđuje demone koji su simbol za bolest u narodnom vjerovanju. Osim toga „vatra i plamen u kršćanstvu simboliziraju mučeništvo i vjerski žar“.²⁹⁴

Vatru se preskakalo samostalno ili u paru²⁹⁵, a stariji ljudi koji nisu mogli preskakati obilazili bi oko vatre tri puta govoreći želju.²⁹⁶ Dragić bilježi da su u Metkoviću djevojke, dok su preskakale vatru, izgovarale riječi „Od Ivana do Ivana da nam noge ne izgore“ ili „Od Ivana do Ivana da nas ne zaboli glava!“.²⁹⁷ Osim paljenja vatre, u nekim mjestima postoji običaj

²⁹¹ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Nade Menalo rođene 1959. godine.

²⁹² Dragić, Marko. „Sveti Ivan Krstitelj u Hrvatskoj tradicijskoj baštini.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 15, br. 1, 2019., str. 276–277.

²⁹³ Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 89.

²⁹⁴ Dragić, Marko. „Sveti Ivan Krstitelj u Hrvatskoj tradicijskoj baštini.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 15, br. 1, 2019., str. 280.

²⁹⁵ Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 92.

²⁹⁶ Dragić, Marko. „Sveti Ivan Krstitelj u Hrvatskoj tradicijskoj baštini.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 15, br. 1, 2019., str. 282.

²⁹⁷ Isto., str 283.

bakljara. U Dragića pronalazimo kako bi u Požegi mladići pripremali baklje koje bi palili na blagdan Ivana Krstitelja. Osim toga, postoji i običaj *mašalanja*. Slično kao i običaj bakljara, izrađivanje su baklje, mašale, od kore trešnje. Taj se običaj u nekim mjestima naziva i *lilanje*.²⁹⁸ Uz blagdan svetoga Ivana Krstitelja još su poznati običaji ladarica ivanjskih. Ladarice ivanjske bile su djevojčice koje su u skupinama, s vijencem izrađenim od cvijeća, pred kućama plesale kolo i pjevale pjesme.²⁹⁹

O običaju paljenja ivanjske vatre u Cerovu svjedoče kazivači koji preskakanje preko vatre povezuju sa zdravljem nogu:

*Ja se dobro sjećam da je pred Ivanjdan paljena vatra tu na tome guvnu da smo svi mi preskakali, stari, mladi. „Od Ivana do Ivana dok me noge ne zaboje!“ pa bi preskakali preko vatre.*³⁰⁰

*Vatra se palila pred ivanjdan i preskakalo se tu preko guvna preko vatre. I ko može preskočit neće ga iduće godine bolit noge.*³⁰¹

3.13. Velika Gospa

Velika se Gospa obilježava 15. kolovoza. Na taj datum katolici svetkuju „Uznesenje Blažene Djevice Marije u nebo“.³⁰² Na Veliku Gospu vjernici hodočaste u Marijina svetišta često se nečega odričući u znak pokore ili hodajući bosi. U Dalmaciji ljudi hodočaste u Sinj u čast Čudotvornoj Gospi Sinjskoj. Priča seže u davnu 1715. godinu kada je, 15. kolovoza, Gospa Sinjska obranila Sinj od osmanlijske vojske.³⁰³ U Hercegovini, na blagdan Velike Gospe, vjernici hodočaste u Međugorje do crkve sv. Jakova, na brdo Ukazanja te na Križevac.

²⁹⁸ Isto., 291–292.

²⁹⁹ Isto., str. 293.

³⁰⁰ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

³⁰¹ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1963. godine.

³⁰² Dragić, Marko i Sunara, Nikola. „Suvremeni zapisi tradicijske baštine u Ceri.“ *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, vol., br. 5., 2012., str. 163.

³⁰³ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik). Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008., str. 398.

3.14. Svi sveti i Dušni dan

Blagdan Svih Svetih dan je kada katolici slave sve svetce, kanonizirane i one koji još uvijek nisu kanonizirani. Obilježava se 1. studenoga, a s obilježavanjem te svetkovine kršćani su započeli u 4. stoljeću. U počecima ovaj je blagdan bio posvećen svim mučenicima koji su stradavali zbog svoje vjere.³⁰⁴

Dan nakon blagdana Svih svetih, obilježava se Dušni dan. Na taj se dan Crkva sjeća svih svojih umrlih vjernika. Obitelji na Dušni dan odlaze na grobove svojih najmilijih noseći cvijeće i svijeće. Međutim, u novije vrijeme obitelji na grobove svojih najmilijih odlaze 1. studenoga s obzirom na činjenicu da je taj dan u Hrvatskoj neradni.³⁰⁵ U nekim se mjestima svijeće, osim na grobovima, pale i u kućama u znak sjećanja na umrle.³⁰⁶

4. Folklorno kazalište

S obzirom na to da u prošlosti nije bilo puno pismenih ljudi, nije bilo niti zapisa o svim običajima koje su ljudi prakticirali. U Hrvatskoj, prvi zapisi o folklornom kazalištu potječu iz 13. stoljeća. U folklornom se prikazivanju najčešće nailazi na običaje vezane uz poklade i svadbe te na igre vezane uz različite blagdane.³⁰⁷ Objasniti vezu između kazališne umjetnosti i narodnih predstavljačkih oblika nije lak zadatak. „Folklorni predstavljački oblici narodne kulture postoje usporedno s profesionalnim i autorskim kazalištem aristokracije i građanstva u svim povijesnim razdobljima.“³⁰⁸

Predstavljanje je u okviru folklornoga kazališta vrlo važno jer se prikazuje zbilja te se prikazuju ključni trenutci narodnoga života. „U sklopu tradicijske kulture predstavljanje se najčešće javlja unutar običaja tzv. životnog i godišnjeg ciklusa, a to znači da su vrijeme i tip predstavljanja tradicijom unaprijed određeni.“³⁰⁹ U okviru životnog ciklusa svadbeni su običaji najbliži kazalištu zbog različitih vrsta predstavljanja koje nose sa sobom. U kontekstu svadbe mogu se pronaći različite uloge koje imaju sudionici, mijenja se stil govora, neki se sudionici

³⁰⁴ Tradicija i običaji Svih svetih: <https://www.antenazadar.hr/clanak/2018/11/tradicija-i-obicaji-svih-svetih-znate-li-da-se-na-groblje-nekad-nosila-hrana/> (Pristupljeno: 13. svibnja 2024.)

³⁰⁵ Dragić, Marko. „Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini.“ *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, vol. 68, br. 3, 2013., str. 418.

³⁰⁶ Isto., str. 420.

³⁰⁷ Lozica, Ivan. *Folklorno kazalište*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996., str. 17–19.

³⁰⁸ Isto., str. 22.

³⁰⁹ Isto., str. 45.

maskiraju, nose rekvizite i slično. Tijek i običaji unaprijed su određeni, ali postoji i samostalnih igara koje se umeću. S druge strane, u okviru godišnjeg ciklusa kazalištu su najbliži pokladni običaji. U okviru poklada razlikujemo magijsku i kritičku značajku, a povorka se nerijetko dijeli na *ružne i lijepe* maškare.³¹⁰

4.1. Svadbeni običaji

Svadbeni običaji u Hercegovini bogati su različitim tradicijama. Međutim, treba krenuti od početka. Prije sklapanja braka, valja objasniti kako su se momci i djevojke upoznavali i kako je to u prošlosti izgledalo. Najčešće su se upoznavali na dernećima koji su bili centar mladenačkoga života. Osim u takvim prilikama, mladi su se upoznavali na misama, različitim sijelima ili tijekom rada.³¹¹

*Na Hrasnu kad je dernek i kad zagledaš ti nekoga ili neki tebe pa prođe kraj tebe pa ti namigne il ti stane na nogu, nešto i onda dođe k tebi „Curo bi li sa mnom pošla“ i onda malo po malo dok se upoznaš i tako. Sve ti je to na derneku bilo.*³¹²

Kazivačica se prisjetila i jedne priče o svome ocu zbog kojega su se potukle dvije djevojke:

*Imo ti pokojni ćaća moj dvije cure đed, eto tvoj prađed, jedna je bila iz Dračeva, a majka iz Svitave. I sad dole na svetoga Roka ja mislim da je to bilo, u Šekosam (Sjekosama). Đed valjda nije tío više s ovom iz Dračeva odati i pošo s majkom. Kad je ona vidjela da on hoda s majkom došla i ufatila majku za kose. Majka nju, tu se pobile, a đed se izmako pokojni i samo im se smijo. Nije to stio pričat pa je onda prizno, Vinko je neđe čuo pa reko aj stari pričaj. Kaže ja se izmako pa nek se biju. Ali Svitavka je bila jača.*³¹³

³¹⁰ Isto.

³¹¹ Kelava, Josipa. „Svadbeni običaji u Posuškom kraju.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 15, br. 2, 2019., str. 490.

³¹² Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

³¹³ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

U starijoj prošlosti po načinu nošenja pastirske torbe znalo se je li među djevojkama ima cura za udaju. Vukorep navodi da su „mlađe djevojke za udaju pastirske torbu nosile o jednom ramenu, o jednoj uzici, a udane žene i starije djevojke (djevojke u godinama) na oba ramena s dvije uzice“.³¹⁴ Momci bi, kako bi se približili djevojkama, započinjali razgovore, uz traženje da pogledaju što nose u pastirskoj torbi. Ako bi djevojka dopustila momku da joj pogleda u torbu to bi značilo da su *prohodali*.³¹⁵ Nakon što bi službeno postali mladić i djevojka u priču su se uključivali i roditelji. Oni su gledali tko je to s njihovim sinom ili kćeri, tko su im roditelji, odnosno iz kakve obitelji dolaze.³¹⁶

Nakon upoznavanja trebalo je najaviti udaju, odnosno ženidbu. Najčešće su se vjenčanja odvijala između Božića i Velikih poklada jer je u to vrijeme u kućama bilo najviše hrane i pića.³¹⁷ Djevojke bi se udavale najkasnije do dvadeset pete godine, a momci do tridesete. Nakon što pređu taj dobni prag, smatralo ih se *starim djevojkama* i *starim momcima*.³¹⁸ O ženidbi su roditelji najčešće saznawali na Božić. Ta je ženidba trebala biti odobrena od strane domaćina kuće. Vukorep navodi da je običaj bio da mladi momci navedu domaćina da ih upita o njihovim namjerama ženidbe. „Ako ga domaćin ne upita (mladića koji se odlučio ženiti te godine), ljutito će ispustiti (obično) žlicu (kao da se na nešto naljutio), pa će ga domaćin upitati zašto je ljut. 'Ženio bi se, a vi ništa.' I tada bi dobio ili ne bi dobio suglasnost za ženidbu.“³¹⁹

O vremenu održavanja vjenčanja i bacanju žlice kazivačice govore:

*Prije se, kaže nije išlo u svadbe u svaka doba ko sad. Znalo se zimi kad su svadbe i u koja doba i kad se ko ženi, kad se udaje.*³²⁰

Na Božić je bilo, ako se misliš udat onda baciš kašiku i pitaju te što si bacila kašiku, a ti kažeš „Tata ja bi se udat, imam momka!“ . I onda ti on kaže „Ajde sinko, sve ti bilo blagoslovljeno! Ajde, sretni ti puti!“ . A ako mu se nije svidio tvoj momak onda bi on

³¹⁴ Vukorep, Stanislav. *Sjahali kićeni svatovi: hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*. Muzej i galerija Neum, 2019., str. 13.

³¹⁵ Isto., str. 16.

³¹⁶ Isto., str. 18.

³¹⁷ Isto., str. 44.

³¹⁸ Kelava, Josipa. „Svadbeni običaji u Posuškom kraju.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 15, br. 2, 2019., str. 491.

³¹⁹ Vukorep, Stanislav. *Sjahali kićeni svatovi: hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*. Muzej i galerija Neum, 2019., str. 52.

³²⁰ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

*gledo da ti ne bi se udala za tog momka. Prije se udavalo za kuću ako je imućan, ako je dobar. Ali moro si će ti ćaća kaže.*³²¹

*Ja sam ti Stanka znala znaš od kad. Ali sam ja bila đeveruša tvojoj majki³²² i oni došli na sijelo jer je pokojni Jozo Previšić i Stanko došli autom i sad ja se namjestila bila ja fina, i mi u kolu, pokojni Jozo došo Stanku: „Gledaj dobre đeveruše, ako neš ti k njoj ja ću“ i tad Stanko prvi put sa mnom stao kad se Vinko ženio i Boško³²³ i tako sve malo po malo. Godinu dana smo išli skupa i onda me ljeti zaručio. Misliš ti da sam smjela ja staviti prsten na ruku da mi ga vide, ooo bio u torbi u ormaru gori u sobi. Jesam, dašta sam bacala kašiku svake godine.*³²⁴

Službene se zaruke nazivaju „*velika rakija ili prsten, odnosno prstenovanje*“.³²⁵ U prosidbu su išli *stari svati*, a najčešće su to bili očevi, stričevi ili ujaci, a glavni stari svat bio je mudar čovjek koji bi znao dobro govoriti. Najčešće je išlo četvero muškaraca u prošnju, a barem jedan od njih morao je djevojku dobro poznavati kako ne bi zaprosili krivu djevojku ako je u kući bilo više djevojaka za udaju.³²⁶ „Stari svati nosili su prsten, rakiju, veću jabuku i određenu svotu novca za koji će mlada kupiti darove za kućnu čeljad.“³²⁷ Dalje Vukorep navodi da su stari svati na konjima išli do djevojčine kuće gdje bi ih dočekivao domaćin koji nije morao biti u rodu s djevojkom, ali je znao dobro pregovarati u takvim situacijama. Domaćini i stari svati razgovarali bi i uz to nazdravljali rakijom. Djevojka koja se trebala udati nije bila prisutna do trenutka kada bi je domaćin pozvao da uđe. Tada bi izvodili više djevojaka, a stari su svati trebali paziti da ne uzmu „krivu“ djevojku. Nakon blagoslova vjeridbe buduća mlada stavlja prsten na ruku, a kako bi se glas prošnje proširio po selu pucalo se iz puške. Nakon toga, slijede dogovori oko mjesta i vremena i svih detalja oko svadbe te večera i slavlje. Sutradan mladenci odlaze do svećenika kako bi ih svećenik upisao u knjigu mladenaca.³²⁸

³²¹ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

³²² Obrača se mome ocu Josipu Menalu, rođenom 1974. godine. Svadba o kojoj kazuje bila je 18. veljače 1973. godine.

³²³ Vinko i Boško Menalo rođaci su koji su se ženili na isti dan u Cerovu, iz iste kuće.

³²⁴ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

³²⁵ Kelava, Josipa. „Svadbene običaji u Posuškom kraju.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 15, br. 2, 2019., str. 496.

³²⁶ Vukorep, Stanislav. *Sjahali kićeni svatovi: hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*. Muzej i galerija Neum, 2019., str. 58.

³²⁷ Isto.

³²⁸ Isto., str. 59–64.

Suvremeni zapisi kazivanja o zarukama u Cerovu podudaraju se s onim što Vukorep navodi:

*I prije se išlo na rakiju kaže ljudi išli stari svati na rakiju ugovorili svadbu.*³²⁹

*Prvo smo kupili vere pa smo morali u svećenika da potvrdimo zaruke. A dolazili su mi na rakiju ded Grgo, dedo Jozo, amidža Ivan i njegova braća, jedan Vinkov rođak, bilo ih je pet-šest. Onda iz moga sela ćaća sazvo komšilik da dođe na večeru, pa smo svi zajedno večeravali. Tu je se pjesma pjevala i kolalo se do ponoć, jedan sat noći. Oni donesu svoju rakiju pa se njihova rakija pije, moj ćaća iznese svoju rakiju oni svoju pa se proba ta prijateljska rakija. Ja mislim da su izvodili druge cure umjesto mene, koga su ne sjećam se, jednu dvije i onda bi oni rekli „to nije naša, mi očemo našu po tu ćemo doći drugi put mi tražimo našu nevjestu“.*³³⁰

Do dana vjenčanja bitno je bilo pripremiti djevojačko ruho i složiti sanduk. Ruho podrazumijeva imovinu mlade koju nosi sa sobom iz djevojačke kuće.³³¹ Djevojke su rano učile plesti kako bi mogle, uz pomoć majke i bake, pripremiti ruho za svoju svadbu. „Pripremale su vunu od koje su plele čarape, terluke, zobnice, biljac, džempere, i to bi se čuvalo sve do curine udaje.“³³² S druge strane, Vukorep piše da se ruho slagalo u „sanduk (škrinja) i arar (vreća od kostreti) ili balu (svežanj)“³³³, a obavezan dio ruha koji se u to slagao bio je: „kabanica bičulja, gunj, deka, muške bječve duge (do koljena) i kratke, ženske bječve, ali i kalčine, nakalčine i kudjelja okićena kao i pastirska torba sa šarenim uzicama...“³³⁴ U novije vrijeme djevojke su pripremale jastuke, pokrivače, plahte i slično. Djevojački sanduk bila je drvena škrinja koja je bila posebno ukrašena. Na slaganje sanduka išlo se do tjedan dana ranije, a u sanduke su se slagali pokloni za vjenčanje. Kada bi se sanduk složio na vrh bi se stavljala hrana i piće kako bi mlada počastila svatove kada dođu po nju.³³⁵ Taj se sanduk stavljao na konja kako bi ga doveli na dan svadbe do mladoženjine kuće.

³²⁹ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

³³⁰ Zapisala sam u Čapljini u svibnju 2024. prema kazivanju Mare Menalo rođene Dragičević 1953. godine.

³³¹ Vukorep, Stanislav. *Sjahali kićeni svatovi: hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*. Muzej i galerija Neum, 2019., str. 68.

³³² Kelava, Josipa. „Svadbene običaji u Posuškom kraju.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 15, br. 2, 2019., str. 497.

³³³ Vukorep, Stanislav. *Sjahali kićeni svatovi: hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*. Muzej i galerija Neum, 2019., str. 68.

³³⁴ Isto.

³³⁵ Isto., str. 69.

Ruho taj dan ide, ako će mlada živiti u Cerovu. Oni voze taj dan ili nadan prije pa se namjesti mladina soba. Moje ruho je išlo gore. Jorgani, deke, nije bilo jorgana, deka, jastuka gore, samo gunji. Plela mi je majka čarapa i šlapa. Imala sam i primaću sobu, vitrinu, dva kauča, tri fotelje i mali stol. Neko nosi spavaću, ja sam primaću. Staklarija, češe, escajg, tanjira, tkane sjedalice, rute tkane i od krpe i od vune, bičvalji. Bilo je tri ili četiri bale velike svezane. U mene nije bio sanduk, dole se stavi jedna deka pa se naslaže sve pa se zaveže konopom ko bala sijena pa se tako nosi. To je moja majka i baba Rosa, u njih je bio sanduk.³³⁶

Pandan je današnjoj djevojačkoj večeri nekada bilo djevojačko sijelo koje se odvijalo noć uoči svadbe. Osim djevojaka, navodi Vukorep, često su dolazili i nepozvani mladići iz okolnih sela. Tu se večer pjevalo i plesalo. Pjevao se bećarac, ganga i različite svadbene pjesme, a to su sve pratili različiti plesovi kao što su trojanac, lindža, trusa i slično.³³⁷

Konji su se posebno pripremali za dan svadbe. Pomno je biran konj kojim se išlo u svatove. Ti su konji u nekim kućama bili posebno trenirani za svatove kako bi ljudima bilo lakše jahati ih i kako se konji ne bi uplašili pucanja iz puške.³³⁸ Biti svatovski časnik ili svat mladićima je bilo vrlo bitno. Prvi svat u svatovima naziva se *privijenac*. On je trebao biti lijep i ponosan momak. Njegov se zamjenik naziva *jamak*, kako navodi Vukorep. Uz njih išao je barjaktar ili stjegonoša koji se bira s mladoženjine strane. Njegov je zadatak nositi barjak u svatovima te ga predati i ponovno otkupiti okićenoga od mladenkine strane. Tetak, ili tko drugi s mladine strane, bio je prvi djever čiji je zadatak paziti na mladu. Dalje su u svatove išli čauš, odnosno osoba koja „zna blesati“ i komordžija koji je bio zadužen za prijenos ruha.³³⁹

Barjak je u svatovima posebno kićen. Bio je crven, bijel i plavi i na njega bi se stavljalo vune ili čega drugoga te na vrh koplja zabola bi se jabuka. „U mladnim dvorima kićen je jabukom, ručnikom, rupcem, čarapama, a u posljednje vrijeme i košuljom. U nekim bi selima na barjak okačili i živu kokoš.“³⁴⁰ To opisuju i kazivačice:

³³⁶ Zapisala sam u Čapljini u svibnju 2024. prema kazivanju Mare Menalo rođene Dragičević 1953. godine.

³³⁷ Vukorep, Stanislav. *Sjahali kićeni svatovi: hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*. Muzej i galerija Neum, 2019., str., 71.

³³⁸ Isto., str. 80.

³³⁹ Isto., str. 87–88.

³⁴⁰ Isto., str. 96.

Sad da ti kažem da smo vaćali pjevca i vezali na barjak, mislim, to kad bi rekli, to je mučenje životinja.³⁴¹

Na barjaku je bila košulja, peškir i jabuka i čarapi na vrhu barjaka.³⁴²

Na dan svadbe sve bi započinjalo u mladoženjinim dvorima. Ujutro bi se okupili svatovi. Djevojke su kitile svatovske konje, a ovisno o mjestu, često bi okitile i svatove grančicom ružmarina. Svatovi su skupljali novac za svetu Misu i zdravlje svatova, a domaćin bi okupio svatove te se pomolio i blagoslovio ih.³⁴³

Kad se sastanu svatovi svak da za misu³⁴⁴ i onda se da dumi da misu rekne.³⁴⁵

Prema Vukorepu, pri polasku svatova iz mladoženjinih dvora majka, ili koja druga žena, blagoslovila bi svatove krštenom vodom, a svatovi su molili Vjerovanje. Dolazak svatova u mladenkinu kuću najavljivala bi pjesma svatova koji pristižu. Kada bi ih čule da dolaze, djevojke bi se okupljale u kolo pred mladenkinom kućom i pjevale bi.³⁴⁶

Kazivačica navodi da u prošlosti žene nisu išle u svatove niti su mogle biti djeveruše, kao što to danas mogu:

Žene su išle samo u pohode i nije se išlo ko sad da ide sve zajedno. Samo su muški na konjima išli po mladu, nije žensko prije ni u koga išlo.³⁴⁷

Nije prije bilo đeveruša. Pokojna Anica je išla pokojnoj Rosi ko đeveruša, Svitavki³⁴⁸. I onda otada je postalo ženske da idu po jedna u svatove mjesto đevera, tako je to bilo. Prije nikako nisu išle.³⁴⁹

³⁴¹ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1963. godine.

³⁴² Zapisala sam u Čapljini u svibnju 2024. prema kazivanju Mare Menalo rođene Dragičević 1953. godine.

³⁴³ Vukorep, Stanislav. *Sjahali kićeni svatovi: hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*. Muzej i galerija Neum, 2019., str. 101–102.

³⁴⁴ Kazivačica Ivana Menalo rođena 1929. godine objašnjava da se misa kupila kako bi Bog čuvao svatove.

³⁴⁵ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

³⁴⁶ Vukorep, Stanislav. *Sjahali kićeni svatovi: hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*. Muzej i galerija Neum, 2019., str. 107–111.

³⁴⁷ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine

³⁴⁸ Nadimak Rosi Menalo rođenoj Šutalo 1926. godine koja se spominje kao mladenka pod nadimkom Svitavka jer je podrijetlom iz Svitave.

³⁴⁹ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Ivane Menalo rođene 1929. godine.

U Cerovu običaj je bio da zaručeni muškarci ne idu u druge pohode. O tome govori kazivačica:

I onda se išlo u pohode, išlo se pješke. Čaća ti se ženio i pokojni Boško oni nisu smjeli ić u pohode, njima se znalo kad je svadba i meni ti je tad zapalo, Stoja se tad udavala. Nema ić, ne znam zašto, nisu išli takav je običaj bio. Oni se žene i ne smiju ić u pohode da ne bi drugu našo.³⁵⁰

U Cerovu, s obzirom na to da je u dolini, djevojke bi očekivale svatove koji idu s brda i hvatale bi se u kolo i pjevale:

Kad bi išli svatovi odozgo sa ždrijela pa onda tu je bila, ona koja je najbolje pjevala i stare se cure uvate u kolo i onda one idu u kolo i pjevaju: „Evo ih evo ih ozgor niz brdo“ to su te pjesme kad dolaze svatovi i tako se stare tete nakolaju pjevaju „Evo ih, evo ih ozgor nizbrdo“ to su bile te pjesme. To je kolanje bilo i izmišljale su se pjesme. Izmišlja kako će se narugati pjesmom starom tome njiovom svatu. A prije je bilo ko će izmislit nešto.³⁵¹

Svatovi su u nekim mjestima slali izaslanike da bi najavili svoj dolazak. Oni bi se najprije trebali predstaviti te kada bi ih domaćin primio, nazdravili bi bukarom vina. Poslije toga, izaslanici su se vraćali po ostatak svatove te bi svi zajedno došli do mladenkine kuće. Po dolasku, svatovi bi ponovno nazdravili te, navodi Vukorep, sjeli za stol.³⁵² „Kućedomaćin sjeda na čelo stola (ili s jedne strane, a stari svat s druge), zatim stari svat, a do njega privijenac da doda bukliju starom svatu kada bude nazdravljao domaćinu kuće i prijateljima.“³⁵³ Tijekom ručka, ulaze djevojke u kuću i uz dopuštenje započinju pjesmu. Vukorep navodi da je običaj bio da se donese bakrena posuda na koju su svatovi stavljali novac za kolarinu.³⁵⁴

To potvrđuje i kazivačica iz Cerova:

³⁵⁰ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

³⁵¹ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1963. godine.

³⁵² Vukorep, Stanislav. *Sjahali kićeni svatovi: hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*. Muzej i galerija Neum, 2019., str. 113–116.

³⁵³ Isto., str. 121.

³⁵⁴ Kolarina je novac koji su djevojke koje su pozvane na svadbu dijelile međusobno. (Usp. Vukorep, Stanislav. *Sjahali kićeni svatovi: hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*. Muzej i galerija Neum, 2019., str. 128.)

Cure se kaže sastani, pjevaju, a dočekivaju, meće se ručak, a cure pjevaju. I kupe, a oni bacaju pare. Tamo se metne neka tacna i bacaju pare svatovi i najprvo baci domaćin pa onda stari svat pa onda sve po redu bacaju se pare, a cure amo pjevaju. Vako su pjevale: „Nemoj malo, Bog ti dao“.³⁵⁵

Kad bi svatovi ručavali cure bi pjevale, a svatovi kolarinu bacali, bacali bi pare i onda kad bi to se sve raščistilo, jamio bi jedan pare i onda bi dijelio te pare koliko ih zapane.³⁵⁶

Kako ručak odmiče, kada se stavi kuhano meso na stol ponovno ulaze djevojke koje kite svatove rupcima. Morale su paziti na koju ih stranu stavljaju s obzirom na to da se oženjenim muškarcima rubac stavljao na desnu, a neoženjenima na lijevu stranu grudi.³⁵⁷ Nakon kićenja svatova, brat ili sestra izvode mladu uz pjesmu, a mlada se uključuje u kolo. Svatovi igraju kolo sve dok ih stari svat ponovno ne pozove za stol da popiju kavu, a mlada se vraća u svoje odaje. Međutim, kako je i sam Vukorep zapisao, u Cerovu mladenka nije ulazila za trpezu k svatovima sve do 1974. godine.³⁵⁸

O kićenju svatova govori kazivačica:

Svatove su kitili maramicama moja bi sestra kitila špiglu pa na lijevu stranu zakopčaju.³⁵⁹

Mladenka u Cerovu nije sjedila za stolom s ostalim svatovima i to potvrđuje kazivačica:

On sa mnom nije za stolom sjedio kad smo se mi uzeli (muž). On je išo u svatove, ali nije sa mnom sjedio za stolom tu večer dole đe je svadba. Samo đeverovi, oni su glavni bili i svatovi.³⁶⁰

³⁵⁵ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

³⁵⁶ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

³⁵⁷ Vukorep, Stanislav. *Sjahali kićeni svatovi: hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*. Muzej i galerija Neum, 2019., str. 138.

³⁵⁸ Isto., str. 157.

³⁵⁹ Zapisala sam u Čapljini u svibnju 2024. prema kazivanju Mare Menalo rođene Dragičević 1953. godine.

³⁶⁰ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

Zadatak kuma i djevera bio je otkupiti mladino ruho i pripremljeni sanduk. To su prodavale žene s mladenkine strane koje su u tome bile iskusne. Pošto se dogovore i izvrše otkup, ruho i sanduk tovaru se na konja nakon čega se mlada pozdravlja s rodnom kućom i odlazi u crkvu na vjenčanje.³⁶¹

O običajima vezanima uz ruho govore kazivači:

Po ruho se išlo na konju se gonilo isti dan kad i svatovi i zadnji ko je išo bio je svezan za sanduk. Taj je bio gonič. Znači imo si privijenca, imo si barjaktara, dva djevera i mladu i svi su išli pješke i stari svat i zadnji taj gonigaća jer tu su bile od mlade gaće, u kuferu, gonigaća.³⁶²

Mene nije niko otkupljivo po mene došo sam dida Vinko, kum vjenčani i djever, a drugi nas svatovi čekali pred crkvom. I došo dida i reko „Ja sam došo po svoje i ja vodim svoje“. I ja sam sišla i pozdravila se sa svojima. Pod misom sam se vjenčala pa su moje došle na misu i kad sam se vjenčala svi su svatovi došli u mog tate na ručak i bila harmonika, sviralo se pjevalo se pa smo išli u Cerovo.³⁶³

Mladu su, nakon otkupa ruha, izvodili iz djevojačke kuće brat ili sestra. Ukoliko mladenka nema brata, izveo bi je najbliži rođak. Mladu su preuzimali djeverovi te bi mlada i djeverovi darovali brata koji ju je predao.³⁶⁴ Takav običaj postojao je i u Cerovu:

A kad bi se udavalo došli bi svatovi i nije mlada sjedala za stol sa svatovima koji su došli po nju. Ona bi uljerala u kolo, u kolu bi se pjevalo i onda bi djeverovi u kolu preuzeli mladu i kad bi pošli onda bi brat, ako nije imala brata onda rođak, jamio pod ruku sestru i izveo gori i predo svatovima. S konjima se išlo, mi smo već s autima, a prije se konjima.³⁶⁵

Isto kao što su pjesmom svatovi najavljivali svoj dolazak u mladenkinu kuću, tako najavljuju svoj dolazak i u mladoženjinu kuću po povratku iz crkve. Jedan od poznatijih običaja

³⁶¹ Vukorep, Stanislav. *Sjahali kićeni svatovi: hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*. Muzej i galerija Neum, 2019., str. 157.

³⁶² Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1963. godine.

³⁶³ Zapisala sam u Čapljini u svibnju 2024. prema kazivanju Mare Menalo rođene Dragičević 1953. godine.

³⁶⁴ Vukorep, Stanislav. *Sjahali kićeni svatovi: hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*. Muzej i galerija Neum, 2019., str. 164.

³⁶⁵ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

je da mlada, kada dođe ispred mladoženjine kuće, baca jabuku preko nje. Novac u jabuci simbolizirao je sreću. Tu su jabuku na kraju djeca tražila i sakupljala novac zaboden u nju. Isto tako, Vukorep navodi da je običaj i da mladenka gađa mladoženjinu sestru jabukom u kojoj je novac kako bi se i ona što prije udala. Nadalje, u novije je vrijeme bio običaj da mlada baca djeci bombone ili neko suho voće.³⁶⁶

O običaju bacanja jabuke u Cerovu kazivači kažu:

Jabuka preko kuće, mlada koja ne bi mogla bacit preko kuće jabuku nije se mogla ni udat. A sve su kuće bile ovolike. Nije bilo velike kuće. U jabuku se zabijalo metalni, gvozdeni novac i onda se bacalo. I onda bi išli tamo trčat đe je mlada bacila jabuku. U nas je bio visok tavan to je trebala bit dobra mlada da je more bacit tamo i mi trčali tamo ko će nać jabuku ima u njoj para.³⁶⁷

Bacala sam jabuku, nabila je punu para, željeznih para, prebacivala sam je preko kuće.³⁶⁸

Uz to, kazivačica navodi i običaj gađanja jabukom mladoženjine sestre:

Kad je se kolalo kolo ja sam bacila jabuku zaovi u kolu.³⁶⁹

Osim običaja bacanja jabuke, Vukorep navodi da su djeverovi vodili mladu do kuharice ili kuhara kako bi prolila vodu iz *burila* koje je bilo čvrsto zatvoreno. S obzirom na to, mlada se morala dobro pomučiti kako bi ga otvorila i kako bi prolila vodu. Nakon toga, dala bi jabuku s novcem djevojci koja je čuvala *burilo*. Uz to, mladenkin je zadatak bio „razgrnuti ognjište i promiješati večeru“ što bi kuhar ili kuharica morali spriječiti. Na kraju bi se poljubili i mlada bi darovala jabuku.³⁷⁰

O sličnom običaju s burilom u Cerovu svjedoči kazivač:

³⁶⁶ Vukorep, Stanislav. *Sjahali kićeni svatovi: hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*. Muzej i galerija Neum, 2019., str. 174.

³⁶⁷ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1963. godine.

³⁶⁸ Zapisala sam u Čapljini u svibnju 2024. prema kazivanju Mare Menalo rođene Dragičević 1953. godine.

³⁶⁹ Zapisala sam u Čapljini u svibnju 2024. prema kazivanju Mare Menalo rođene Dragičević 1953. godine.

³⁷⁰ Vukorep, Stanislav. *Sjahali kićeni svatovi: hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*. Muzej i galerija Neum, 2019., str. 174.

Mlada je morala bacit jabuku i morala je, dočekala bi je ova svekrva, tu sa ovijem burilom, bidonom vode i mlada je trebala to otet svekrvi i prolit joj tu vodu. I onda je trebala počerati tu svekrvu i posolit juhu pa je bilo mlada što bi se znalo dočepat, a jest će i ona ko i svi svati, čitava kila soli i stresti ovoj osolit joj juhu. To je bio mlade poso, da osoli juhu svekrvi.³⁷¹

Baba Rosa pripremila burilo i u njemu voda, ja moram doć do toga ona brani, ne da ja moram doć do toga da prolijem vodu. I to sam morala uradit.³⁷²

Jedan od običaja je da mladenku na pragu kuće dočeka najmlađe muško dijete iz mladoženjine obitelji. Mlada to dijete „uzima u ruku i okreće tri puta *naoposlen* (u smjeru kretanja sunca), i daruje ga čarapom punom badema, suhих smokava i bombona (objesi mu oko vrata)“.³⁷³

I okretati dijete. Šta kakvo dijete. U njega majka³⁷⁴ okretala Neđu, Neđo imo godinu dana dvije, a mene Boža meni bilo 7 godina. Muško dijete kad dolazi mlada, najmanje muško dijete koje je u kući, treba ga jamić okrenut ga dva-tri puta. Mene Boža okretala, malo starija od mene bila³⁷⁵. Al dala mi majicu i čarape pune bombona to se daruje.³⁷⁶

Okrećala sam dijete donijela sam mu komplet pantale, košulju i veliko auto. Ja njega darivala, prije je bilo čarape i malo oraha. Bilo mu 4 godine. Okreće se da mlada bude naoposum da ne bude mlada naopaka. Tri puta ga zavrtiš.³⁷⁷

Izuzev spomenutih običaja kazivačica opisuje i običaj lomljenja zidova. Običaj je bio da mlada sruši zid kako bi „oslobodila put“ da se i druge cure iz sela udaju.

I onda kad bi pošli od kuće lomili bi se zidovi. Sve se ori, đe god ko ima zid. A znaš što se to radilo što se sori zid da idu druge cure da se udaju. To su bili zidovi koji su ko ograde sagrađeni. Pokojni bi Romul reko „Jebem ti stvora, šta god oćeš dat ću ti samo

³⁷¹ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1963. godine.

³⁷² Zapisala sam u Čapljini u svibnju 2024. prema kazivanju Mare Menalo rođene Dragičević 1953. godine.

³⁷³ Vukorep, Stanislav. *Sjahali kićeni svatovi: hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*. Muzej i galerija Neum, 2019., str. 174.

³⁷⁴ Mara Menalo rođena Dragičević 1953. godine. Obraća se mome ocu Josipu Menalo, rođenom 1974. godine.

³⁷⁵ Kazivač se našalio iz razloga jer su se u prošlosti djevojke udavale vrlo mlade.

³⁷⁶ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1963. godine.

³⁷⁷ Zapisala sam u Čapljini u svibnju 2024. prema kazivanju Mare Menalo rođene Dragičević 1953. godine.

mi nemoj sorit zid iznad kuće. “ Jadni bi Romul 10 dana zido kasnije što bi mlada sorila.”³⁷⁸

5. Usmene predaje

Usmena je književnost jedan od najstarijih oblika književnosti, a postoji od kad postoji i čovjek.³⁷⁹ Ona je preteča pisanoj književnosti.³⁸⁰ U okviru žanrovskog sustava usmene književnosti nalaze se i usmene predaje. Dragić predaju definira kao „vrstu priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja“.³⁸¹ Bošković-Stulli navodi da se klasifikacija pismene i usmene književnosti razlikuje u izvedbi, usmenosti, ali i njihovih funkcija izvan književnosti.³⁸² Samim time, postoji više klasifikacija usmenih predaja, ali u ovom radu slijedit ćemo onu koju je ponudio Dragić koji predaje dijeli na:

- „1. Povijesne predaje.
2. Etiološke predaje.
3. Eshatološke predaje.
4. Mitske (mitološke) predaje.
5. Demonske (demonološke) predaje.
6. Pričanja iz života.“³⁸³

Budući da su za ovaj rad najzanimljivije demonološke i mitske predaje, njima ćemo u nastavku posvetiti više pažnje. Vekić navodi da se u klasifikacijama mnogih autora može pronaći da se mitske i demonološke predaje percipiraju kao sinonimi.³⁸⁴ Dragić pod pojmom mitskih predaja uvrštava vile kao glavnu značajku prepoznavanja, ali uključuje i povijesne ličnosti koje su se kroz povijest isticale, a pripovjedači su im pridruživali mitske moći. Osim toga, Dragić dodaje da mitske predaje „često imaju razrađenu fabulu, a pripovijedaju se kao

³⁷⁸ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

³⁷⁹ Kekez, Josip. „Usmena književnost“. *Uvod u književnost*, urednici Z. Škreb i A. Stamać, 4. izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 133.

³⁸⁰ Isto., str. 135.

³⁸¹ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik). Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008., str. 273.

³⁸² Bošković-Stulli prema Vekić, Denis. *Poetika mitskih i demonoloških predaja donjoneeretvanskoga kraja*, doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2016., str. 18.

³⁸³ Isto., str. 274.

³⁸⁴ Vekić, Denis. „Mitske i demonološke predaje u usmenoknjiževnoj teoriji: poetička obilježja i žanrovske odrednice predaje.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 12/1, br. 12., 2016, str. 199.

memorati“.³⁸⁵ S druge strane, demonološke predaje definira kao predaje koje u svojoj osnovi imaju „osobni doživljaj, susret s demonskim (onostranim) bićem“.³⁸⁶

5.1. Mitske predaje

Kao što je već navedeno u uvodnom dijelu o usmenim predajama, Dragić ističe da „mitske predaje pripovijedaju o vilama i povijesnim osobama kojima je narod pripisao nadnaravnu moć“.³⁸⁷ U povijesti o vilama piše Prokopije, bizantski pisac, koji navodi da su stari Slaveni posebno slavili vile. Predaje o vilama imaju razrađenu fabulu. Dragić kaže kako se vile u narodu percipiraju kao „bajkovite ljepotice duge zlatno-žute kose najčešće odjevene u bijele, rjeđe u plave, haljine, modrih očiju, s cvjetnim vijencem na glavi i milozvučnim glasom“.³⁸⁸ Osim što se pripovijeda o njihovoj iznimnoj ljepoti, često se čuje u pričama i o vilinim fizičkim nedostacima. Najčešće su to priče kako vile imaju magareća, odnosno konjska kopita ili kozje papke koje nastoje sakriti od pogleda.³⁸⁹ Dragić navodi da postoji vjerovanje da vile imaju kopita ili papke zbog svojih teško pristupačnih staništa kako bi im bilo lakše savladati put.³⁹⁰

U hrvatskoj mitologiji vile su prikazivane kao djeca Adama i Eve. Jedna od predaja koje je Dragić zabilježio kaže da su Adam i Eva imali dvanaestero djece, a kada je Bog došao do njih, sakrili su šestero djece jer ih je bilo sram. Pošto su odgovorili Bogu da imaju šestero djece, Bog im je rekao *koliko vidljivih, toliko i nevidljivih*.³⁹¹ Na taj su način nastale vile. Osim toga, postoje i druge predaje vezane uz nastanak vila te se još u Hrvata pripovijeda da su vile „duše ubijenih ili prerano umrlih djevojaka ili djece“.³⁹²

Vile su živjele ne različitim mjestima: „u oblacima; na planinama; u šumama; poljima; pećinama; bunarima; potocima; rijekama; jezerima; morima“.³⁹³ Osim toga, pripovijeda se da

³⁸⁵ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik). Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008., str. 429.

³⁸⁶ Isto., str. 436.

³⁸⁷ Isto., str. 429.

³⁸⁸ Dragić, Marko. „Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskog zaleđa.“ *Godišnjak Titius*, vol. 10, br. 10, 2017., str. 220.

³⁸⁹ Šešo, Luka. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016., str. 24–25.

³⁹⁰ Dragić, Marko. „Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskog zaleđa.“ *Godišnjak Titius*, vol. 10, br. 10, 2017., str. 224

³⁹¹ Isto., str. 220.

³⁹² Isto., str. 222.

³⁹³ Isto., str. 225.

su vile često boravile na „Biokovu, Mosoru, Omišu i Velebitu te na Dinari, a odmor im je bio na otoku Jabuci“.³⁹⁴ S druge strane, Šešo navodi da se mjesto boravišta vila može podijeliti na zemlju, vodu i zrak, a ovisno o mjesto boravišta dijele se po karakternim osobinama,³⁹⁵ odnosno na dobre, zle i ambivalentne.³⁹⁶

O vilama se često pripovijeda kako su činile dobre stvari. „Jedni pripovijedaju da su ih vile izliječile; drugi da su siromašnim djevojkama pomagale brže istkati ruho za udaju; treći da su pomagale nejakim pastirima; četvrti da su mlade prenijele preko jezera u planinu, a stare pred crkvu; vješto liječe rane zadobivene u bojovima.“³⁹⁷ Osim toga, vile su dijelile svoje znanje i vještine s ljudima te su često plele grive konjima. Pripovijeda se da su vile noću otimala konje mještanima kako bi ih cijelu noć jahale, a mještani bi ujutro nalazili znojne i umorne konje.³⁹⁸ Vjerovalo se da se te grive ne smiju rasplesti nego da se mora čekati da se same raspletu kako konji ne bi uginuli.³⁹⁹ Jedino su, navodi Dragić, činile zlo, ako ih tko izda da imaju kopita umjesto stopala.⁴⁰⁰

U predajama najčešće se prepričavaju susreti s vilama. Takvih je predaja mnogo, a jedan primjer takve predaje koja sadrži i etiološki motiv govori kazivačica:

A znaš ti prije, zašto se zvala Vilina ploča u Cerovu. Kad su bile vile gore i da je bila kuka neka. (Vile) Vezale konop i po tom konopu išle na Velež. Iz Veleži da su prelazile te vile. I slušaj još. I sad je neko uvatio jednu vilu po noći. Ona njemu rekla: „Ti mene pusti pa ću ja doć sutra dovečer“. Da je bila lijepa ta vila. „Doć ću ja sutra navečer samo ti reci: „O, Vila!“ da ja znam“, i izašo on gore i viče „O, vila!“, a ona viče iz Veleži: „Ja sam sinoć bila, ne dolazim više“.⁴⁰¹

³⁹⁴ Isto.

³⁹⁵ Stanište i karakter vila može se promatrati u kontekstu povijesnoga promatranja svijeta koji se sastoji od podzemlja, koje vežemo uz pakao i zlo pa su samim time i vile koje nastanjuju taj prostor zle. Nadalje, imamo nebo koje se percipira kao mjesto odakle dolazi dobro pa su i vile koje žive u zraku dobre. Posljednje je stanište zemlja na kojoj žive ljude, a vile su ambivalentne, odnosno nalaze se između dobra i zla. (v. Eliade 2002, str. 24–25; Belaj 2007, str. 136–139 prema Šešo, Luka. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016., str. 30.)

³⁹⁶ Šešo, Luka. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016., str. 30.

³⁹⁷ Dragić, Marko. „Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskog zaleđa.“ *Godišnjak Titius*, vol. 10, br. 10, 2017., str. 223.

³⁹⁸ Šešo, Luka. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016., str. 36.

³⁹⁹ Dragić, Marko. „Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskog zaleđa.“ *Godišnjak Titius*, vol. 10, br. 10, 2017., str. 233.

⁴⁰⁰ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik). Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008., str. 429.

⁴⁰¹ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

*Prije su stari u to vjerovali, ako ste otisno kamen u vilinoj ploči umrijet će neko. I kažu stvarno da je tako bilo. Vjerovali u svašta.*⁴⁰²

Nikola Menalo, u svojoj knjizi o Menalima navodi da su se na brdu Žabi, prema narodnim vjеровanjima, nalazile vile. Po vilama su naziv dobile i dvije velike, glatke ploče, koje i kazivačica spominje, a zovu se Viline ploče. Viline su ploče nastale odronjavanjem velikog bloka kamenja, prva nekada davno, a druga 1913. godine. O nastanku ploča narod je kazivao kako je čuo strašnu tutnjavu. Sutradan su vidjeli novonastalu ploču, a ispod nje kamenje i srušeno drveće. Menalo navodi da su ljudi koji su bili praznovjerni naslućivali zlo tim događajem. „Ramo Hajdarović govorio, da će poginuti vladar. To se ubrzo iskolilo, Ferdinand pogine u Sarajevu i nastade strašni Prvi svjetski rat. Ali ratova i pogibija vladara ima svake godine.“⁴⁰³

Još jednu predaju o vilama, nalazimo u knjizi o Menalima:

*„Neki Vidoje Džono, našao jednoga dana konja u Žabi, sve mu četiri noge slomljene. Začuje vilin glas: Vidoje, ostavi konja, umoran je. Noćas smo mi na njemu pregonile svu noć. On se prestrašen vratio doma, pa kad je opet drugi dan došao po konja našao ga posve zdrava.“*⁴⁰⁴

5.2. Demonološke predaje

Prethodno je spomenut Dragićev navod da je u osnovi demonoloških priča osobni susret s demonološkim bićem. Isti autor dodaje da su najčešći demoni u demonološkim predajama na našim prostorima: „vještice, stuhe, irudice, kuga, kučibabe, vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag-crni ovan, crni pas), orko, mačić; zloguke ptice (gavran, kukviža), te razna plašila, prikaze, utvare“.⁴⁰⁵ Vekić kaže da je u demonološkim predajama karakterističan motiv straha koji je značajan element predaja te sukladno s tim javlja se i oslobađanje od toga straha. U nastavku ističe kako se oslobađanje od toga straha događa upravo pričanjem i prepričavanjem ovoga tipa predaje, kao i razotkrivanjem identiteta vještica i mora,

⁴⁰² Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

⁴⁰³ Menalo, Nikola. *Menali*. Vlastita naklada, 2017., str. 30.

⁴⁰⁴ Priču je kazao Pero Obad zvani Car (usp. Menalo, Nikola. *Menali*. Vlastita naklada, 2017., str. 30).

⁴⁰⁵ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik). Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008., str. 436–437.

objašnjavanjem pojavnosti duhova umrlih i slično.⁴⁰⁶ U demonološkim predajama naglašava se iskustvo pojedinca i pričanje u prvome licu što pridonosi vjerodostojnosti samoga iskaza.⁴⁰⁷

5.2.1. More

Mora se definira kao „noćno žensko biće koje, pretvoreno u razne oblike, dolazi *moriti* čovjeka, odnosno smetati mu u snu“.⁴⁰⁸ U tradicijskom vjerovanju Hrvata morom se postaje rađanjem u modroj posteljici. Babica mora svima obznaniti da je dijete rođeno u modroj posteljici kako bi nestale zle moći. Osim rađanjem u modroj posteljici, postoji vjerovanje da more nastaju u slučaju neuzvraćene ljubavi i ljubomore zbog čega se osvećuje mladićima i djevojkama.⁴⁰⁹

More su najčešće napadale ljude u snu. „Kada mora uđe u sobu, obično se nešto razbije, vrata zaškripe ili se čuju neobični zvukovi.“⁴¹⁰ Ona napada svakoga, mladiće, muškarce, djevojke, žene pa i djecu. Ona može mijenjati svoj oblik pa tako Šešo navodi da se mora može provlačiti kroz ključanice i rupe. Najraširenije je vjerovanje da se mora pretvara u mačku crne boje.⁴¹¹ Osim kao mačka, mora se može pojaviti kao duh, muha ili kakva druga noćna životinja.⁴¹²

Ljudi su s vremenom tražili načine kako se suprotstaviti mori. Najčešći je postupak borbe uhvatit ju, u kojem god obliku bila, te je tako držati do glasanja prvih pijevaca kada se mora vraća u oblik žene. Također, vjerovalo se kada mora pobjegne da se ipak može uhvatiti tako što se naglas obeća neka pozajmica, a to je najčešće sol. Mora je ujutro prisiljena doći po tu posuđenu stvar te se sazna na taj način tko je ona zapravo. Međutim, Šešo navodi da joj „ne treba posuditi obećanu stvar jer, ako je mora, neće moći „pišat“ i svi će u selu znati da je mora“.⁴¹³ Uz to, navodi se da se moru ozlijedi tijekom napada te da se kasnije po ranama može

⁴⁰⁶ Vekić, Denis. *Poetika mitskih i demonoloških predaja donjoneretvanskoga kraja*, doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2016., str. 170.

⁴⁰⁷ Isto., str. 171–172.

⁴⁰⁸ Šešo, Luka. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016., str. 58.

⁴⁰⁹ Isto., str. 62–63.

⁴¹⁰ Isto., str. 63.

⁴¹¹ Barešin, Sandra. „Mora kao nadnaravno biće tradicijske kulture.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 20, 2013., str. 57.

⁴¹² Šešo, Luka. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016., str. 68.

⁴¹³ Isto., str. 70.

prepoznati tko je. Najučinkovitiji je način borbe ipak bila molitva. Kada se mora ispovijedi u svećenika, prestaje biti mora.⁴¹⁴

5.2.2. Vještice

Vještice postoje u svim kulturalnim pamćenjima i pričanjima po cijelome svijetu. Prema narodnom vjerovanju, navodi Dragić, vještice su nastale tako što su „stupile u savez s đavolom pogodbom koja se potpisivala krvlju“.⁴¹⁵ Odnosno, jednostavnije rečeno, određene žene prodavale su dušu đavlu kako bi im on zauzvrat dao nadnaravne moći. Šešo nabraja različite nazive za vještice ovisno o mjestima i gradovima u Hrvatskoj pa tako se mogu čuti nazivi „*coprnicica, štiga, strija* ili *štrigulja, vištica, viščica* ili *štringa*“.⁴¹⁶ U predajama vještice su najčešće žene, dok postoje i *vještci*, međutim, puno rjeđe se spominju.⁴¹⁷

O nastanku vještica postoji niz predaja. Postoji vjerovanje da vještice nastaju, kao i more, kada se beba rodi u modroj košuljici (placenti) te se mora svima obznaniti da je dijete tako rođeno jer se vjerovalo da će, ako svi to saznaju, vještica izgubiti svoje moći. Uz to, neki smatraju da vještice nastaju rađanjem pod zlom zvijezdom ili da nastaju kada svećenik tijekom obreda krštenja zaboravi izustiti koju riječ.⁴¹⁸

Vještice djeluju noću te čine štetu ljudima, ali i životinjama. Brojna su vjerovanja i predaje kako vještice imaju sposobnost letenja, a najčešće se pripovijeda da noću lete na metlama. Prepoznatljive su po tome što se okupljaju na sastanke. Šešo navodi da imaju magičnu formulu, odnosno da izgovaraju riječi „ni o drvo ni o kamen, već u Pulju pod orah“ te se mažu posebnom mašću koja ih štiti da se tijekom letenja ne zabiju niti o kamen ni o drvo nego da sigurno dođu na mjesto sastanka.⁴¹⁹ Kao i more, imaju sposobnost pretvoriti se u različite životinje.⁴²⁰ Najčešće bi vještice bile odgovorne za čiju smrt ili bolest. Izuzev toga uz njih se često vezao fenomen zlih očiju, odnosno da svojim zlim pogledom vještice mogu nauditi

⁴¹⁴ Isto., str. 71–72.

⁴¹⁵ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik). Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008., str. 437.

⁴¹⁶ Šešo, Luka. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016., str. 75.

⁴¹⁷ Isto.

⁴¹⁸ Isto., str. 76.

⁴¹⁹ Isto., str. 78.

⁴²⁰ Isto., str. 80.

ljudima.⁴²¹ Osim što bi činile zlo ljudima, činile su štetu i životinjama, najčešće stoci pa je narod pokušavao na sve načine zaštititi sebe i svoj posjed.⁴²²

Kazivač u svom iskazu povezuje propast usjeva s djelovanjem vještica i njihovim pogledom koji donosi uništenje:

*Kako nije svak ti ode vjerovo u ne znam u što je sve vjerovo. Više je bilo u ovi dan se ne radi tu, u oni to. Zna se i danas ko su vještice, posadim danas nešto, sutradan se sve osušilo, prođe ona i samo pogleda.*⁴²³

Kako bi se obranili od vještica, navodi Šešo, ljudi su prvo trebali saznati tko je vještica u mjestu. Najčešće se smatralo da je vještica osoba koja mrmljajući odvratiti na pozdrav „Hvaljen Isus!“.⁴²⁴ Poznat je i običaj izrade tronošca od svete Lucije do Badnjaka. Vjerovalo se da će osoba koja se popenje na tronožac tijekom ponoćke vidjeti tko je sve vještica.⁴²⁵ Također, važna je uloga i svećenika. Mislilo se da vještice gube svoje moći nakon što se ispovjede svećeniku. Dalje navodi Šešo ljudi su često znali zbunjivati vještice na način da su „odjeću nosili naopako, djeci su se davala „netipična“ imena, a stoci su se vezale vrpce koje su odvrćale vještičji urokljiv pogled od blaga ili djeteta.“⁴²⁶

Kazivačica svjedoči o postojanju vjerovanja u vještice, ali sa skepsom komentira takve priče i nudi svoje objašnjenje za fenomene koji su se javljali u takvim predaja:

Ja znam da su stari pričali, plašili bi se, večer kad bi išli kad je mjesečina pa vidiš koju sjenu misliš da je vještica ili nešto šta ja znadem. Priča, priča je bilo o vješticama. Nešto bi ih teralo po noći, ako staviš bocu odčepljenu kod sebe i začepi i znao bi sutri dan da izvineš ne bi se ona mogla popišat došla bi k njemu da odčepi bocu.⁴²⁷ To sam ja sto puta čula od pokojnoga Šepe. Al ja mislim da se njima to pričinjalo to se slabo

⁴²¹ Širić, Josipa. „Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja“. *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014. str. 391–392.

⁴²² Šešo, Luka. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016., str., 81.

⁴²³ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1963. godine.

⁴²⁴ Šešo, Luka. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016., str. 83.

⁴²⁵ Dragić, Marko. „Apotropijski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 3, br. 3., 2007, str. 370.

⁴²⁶ Isto., str. 83–85.

⁴²⁷ Ovo možemo povezati s morama i načinom razotkrivanja more kako je prethodno pojašnjeno. Može se uočiti povezivanje mora i vještica iako mora postaje vještica tek nakon udaje po narodnom vjerovanju.

*jelo i oblačilo. Moj Stanko je meni pričo, moj pokojni ćaća išo kad ga prati čovjek, prati ga kaže, on stani, onaj čovjek stani, on potrči, čovjek potrči. Na kraju bila njegova sjena. A on nema umro dok je svrno svojoj kući onda vidio da je sjena, bila mjesečina pa vidio svoju sjenu.*⁴²⁸

5.2.3. Vukodlaci

Dragić vukodlake definira kao osobe koje su ustajale iz groba četrdeset dana nakon smrti zbog grijeha koje su činili za vrijeme života. „Ako su za života bili pijanice, pojavljivali su se kao mješina puna vina, a ako nisu bili pijanice, pojavljivali su se u obliku mješine pune vodom.“⁴²⁹ Kao kod vještica i mora, Šešo ističe rađanje djeteta u modroj posteljici, međutim, razlika je da ljudi postaju vukodlakom tek nakon smrti. U unutrašnjosti Dalmacije vjerovalo se da lopovi, ubojice i oni koji nisu bili kršteni nakon smrti postaju vukodlacima.⁴³⁰ Vukodlaci, također, imaju sposobnost pretvaranja u druge životinje kao što su vol, prasac, konj, žaba, magarac i slično.⁴³¹

Djelovanje vukodlaka očituje se u plašenju ljudi i nanošenju štete. „Hoda u mraku, po šumama, napada čovjeka na raskršćima bez raspela, u noćima uoči velikih blagdana i čini zlo.“⁴³² Osim toga, vjeruje se da vukodlaci više plaše ljude nego im čine zlo, da to rade kako bi skrenuli pozornost na sebe i kako bi otkupili svoje grijeha načinjene tijekom života, a najčešće se pojavljuje pred svojim ukućanima.⁴³³

Kao način zaštite da se osoba ne povukodlači, pazilo se na mrtvace na odru kako ne bi preko njih prešla životinja kao što je mačka ili kokoš jer će u suprotnom osoba postati vukodlak. Osim toga, Šešo navodi da su se poduzimale i drastičnije mjere kao što je rezanje mrtvačeve kože, za kojeg se sumnja da bi se mogao povukodlačiti, kako se ne bi mogao napuhati i pojaviti kao mješina krvi ili vina. Pokojnicima su znali rezati tetive na nogama da, ako se povukodlače, ne mogu hodati. Jedino oružje koje je moglo ubiti vukodlaka glogov je kolac.⁴³⁴

⁴²⁸ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

⁴²⁹ Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik). Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008., str. 440.

⁴³⁰ Šešo, Luka. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016., str. 46–47.

⁴³¹ Isto., str. 49–50.

⁴³² Isto., str. 50.

⁴³³ Isto., str. 51–52.

⁴³⁴ Isto., str. 53–56.

O vukodlacima kazivačica navodi anegdotu:

Jedan bio nije bio dobar, noćevu po grobljima bio i sad u groblje bi on došo i sad neko pođe na sijelo i neki se nađe baraba i kaže: „E, aj mrtvi ustajte idemo na sijelo!“ , pokojni bi Mijo reko: „Treba li nas toliko“ i onda oni odma pričaju ukazalo im se nešto.⁴³⁵

6. Narodna vjerovanja

Narodna vjerovanja definira se kao „skup tradicijskih predodžbi o čovjeku i svemu što ga okružuje.“⁴³⁶ Narodna vjerovanja isprepliću se sa svim područjima života te mnoga imaju korijene u pretkršćanskom dobu. Brojna narodna vjerovanja imaju magijsku podlogu što znači da su ljudi vjerovali da svojim postupcima mogu utjecati na određene događaje.⁴³⁷ Najčešće su se koristili različitim obredima, običajima i molitvama koje su koristili kako bi se zaštitili od zla. Osim toga, ljudi su vjerovali da određene lokacije, dani u tjednu, dijelovi dana te određeni brojevi imaju osobitu moć.⁴³⁸ Postoje određeni dani u godini, odnosno blagdani kada se ne radi o zemlji. Primjerice, na Veliki četvrtak od podne se nije smjelo raditi na zemlji.⁴³⁹ Na Veliki se petak nije smjelo raditi ništa, već su ljudi išli na obrede Velikoga petka.⁴⁴⁰ Isto je bilo i na Veliku subotu. Osim zabrana rada o zemlji tijekom Velikog trodnevlja, postoje različiti običaji i na druge blagdane.

Kazivačica navodi neke od blagdana kada se nije smjelo raditi o zemlji:

Na Veliki Petak i na Blagovijest nismo o zemlji radili. Nismo ni na Mrtvi dan. O svetu Anu se nije o sijenu radilo.⁴⁴¹

O zemlji se nije radilo na Blagovijest. Nije se radilo nijednim svetcima, niti se na Blagovijest o zemlji radilo, nit si smjeo plest, nit si smjela nešto iglom, to se radilo radi toga jer se govorilo ujest će zmija ovcu nemoj to radit. Mogla si prest, al sve su to praznovjerja.⁴⁴²

⁴³⁵ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

⁴³⁶ Vjerovanja, pučka (narodna vjerovanja): <https://www.enciklopedija.hr/clanak/vjerovanja-pucka> (Pristupljeno: 11. lipnja 2024.).

⁴³⁷ Isto.

⁴³⁸ Isto.

⁴³⁹ Dragić, Marko. „Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini.“ *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, vol., br. 6, 2010., str. 84.

⁴⁴⁰ Isto., str. 86.

⁴⁴¹ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Ivane Menalo rođene 1929. godine.

⁴⁴² Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

Stari su ljudi vjerovali da će Bog kazniti onoga tko bude radio o zemlji ili čemu drugome na određene blagdane. Ljudi su iz strahopoštovanja prema Bogu poštovali zakone i sve su poslove obavljali prije ili nakon blagdana. Međutim, kada bi tko uzeo raditi na blagdan, ljudi su sve vremenske nepogode ili nedaće koje su se dogodile tumačili kao Božju kaznu zbog rada na blagdane.

Ja se sjećam meni je pokojni ćaća doćero sjeno na svetu Anu pa su ga napali ode zašto je dovezo sijeno, a on je to zaboravio i nakon 10 dana kad je bila kiša, naoblačilo se, puko grom tamo u bajam, sjećaš li se. To ti je bila opomena, nisam znao, nemoj više, sad znaš.⁴⁴³

Neki su slomili i ruku kad se reklo da se ne radi o sijenu pa su radili.⁴⁴⁴

Osim vjerovanja da se na blagdane ne smiju raditi određeni poslovi, stanovnici Cerova prisjećaju se i posebnih zavjeta koje su činili:

Znalo se mi nismo prele petkom, to je bio neki zavjet, petkom se nije prelo nit su se ovce strigle petkom. Onda moralo se između Đurđevdana, bila su dva Đurđevdana, mali i veliki, moralo se jedna ovca ufatiti i malo neđe zastrić kao da, ako ih nisi uspio ostrić do tad da ih možeš strić kasnije. To je bilo nekad u 4. mjesecu. A kad su se strigle ovce, od toga se uvijek vuna raspodijelilo šta je za deke, šta je za čarape, odma, što je za uže, biralo se što je kvalitetnije za čega je. Baba je pokojna nekad gargašala. Prije se gargašalo, ali kad sam ja bila curica onda se nosilo u Čapljinu.⁴⁴⁵

Uz zavjete kada ne smiju presti i strići ovce, starija se kazivačica prisjeća i točnih dana u tjednu kada nisu strigle ovce:

Utorak i ponedjeljak i četvrtak i subotu, a ova gore čaršija, što kažu, oni su strigli srijedom. A mi nijesmo.⁴⁴⁶

⁴⁴³ Zapisala sam u Cerovu u prosincu 2023. godine prema kazivanju Josipa Menalo rođenog 1974. godine.

⁴⁴⁴ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Ivane Menalo rođene 1929. godine.

⁴⁴⁵ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

⁴⁴⁶ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

Odlazak mladića u vojsku predstavljao je značajan korak u njihovu životu. Odlazak u vojsku bio je znak zrelosti mladića što bi djevojke gledale kao pozitivnu karakteristiku te bi znale odabirati za sebe mladića koji je išao služiti vojni rok.⁴⁴⁷ Iako je odlazak u vojsku gledan kao pozitivan aspekt mladićeva života, taj je čin sa sobom nosio i određenu težinu. Jedna od kazivačica navodi tradiciju prišivanja blagoslovljene soli omotane u malu bijelu krpicu i gore na mladićeve odore kako bi ih Bog štitio:

Previška je svakom kad bi u vojsku polazio vojnik ona bi svakome dala ušila bi blagoslovljenu goru i krštenu sol, ušila i dala bi vojniku da drži uza se, a isto i pokojna Svitavka bi dala vojniku kad pođe u vojsku.⁴⁴⁸

Žene su u prijašnja vremena znale različite molitve za različite situacije. Kazivačice kažu da su u prošlosti postojale molitve, koje nisu svi znali, a koje su korištene ovisno o situaciji. Primjerice, navode kako su postojale molitve nad ovcom da se što prije oporavi nakon što je zmija ujede.

Vaša tetka Ruža pokojna je znala molitvu kad ovcu ujede zmija i onda je ona to molila i onda joj da kruh. Jami je kruh, moli u kruh i onda taj kruh daje ajvančetu, ako pojede neće mu ništa bit, a ako ne pojede znaš da neće kutarisat.⁴⁴⁹

Osim molitava za zaštitu od bolesti, kazivačica se prisjetila i molitve koju je recitirala na svojoj pričesti:

*„Radostan mi je bio danak
kad su moja usta mala
prvi puta tepat stala mama.
Kad na noge stadoh svoje,
kad mi niknu prvi zubić,
niko tako sretan nije*

⁴⁴⁷ Brnelić, Aurora. *Hrvatski narodni običaji*, diplomski rad. Sveučilište Juraja Dobrile u Puli, Pula, 2020., str. 17.

⁴⁴⁸ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

⁴⁴⁹ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Luce Menalo rođene Katić 1932. godine.

*u zemaljskoj doli
kao što je sretan onaj koga Isus voli.
Isus voli malu djecu
sebi ih priziva
te im ljubav srca svoga vazda otkriva.
Neka dođu djeca k meni
prijatelj sam njima,
moje srce malu djecu vazda rado ima.
Taj sam poziv i ja danas rado poslušala
eto primila sam prvi puta
njegovo tijelo sveto.
To je bio sretan časak,
sretniji od sviju.
Dva se srca evo sada u ljubavi kriju.
Ti si Kriste moja nada,
spas moj jedini.
Kada napast kušat dođe
sebi me primi.
Tvoja želim vazda biti
ostavit te neću.
Jer u svijetu
ni kod ljudi neću tražit sreću.
Ostaj vazda u mom srcu,
ti ga čuvaj, pazi
da ga grijeh pakost ljudska
nikad ne zarazi.”⁴⁵⁰*

⁴⁵⁰ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

7. Narodni plesovi i pjesme

Narodni su plesovi izrazito značajni u proučavanju kulture i tradicije naroda. U današnje vrijeme, navodi Ivančan, postoje društva koja okupljaju ljude u folklorna udruženja kako bi učili i oživili narodne plesove.⁴⁵¹ Jedan od najznačajnijih plesova u Cerovu je lindo. Lindo se pleše u parovima koji su raspoređeni oko osobe koja svira lijericu. Lijerica je tradicionalno žičano glazbalo, a zvuk nastaje prelaskom gudala preko žica. Karakteristično je da osoba koja svira lijericu stvara ritam udarajući punim stopalom od tlo te na taj način stvara i održava ritam dok se pleše lindo. Kolovođa uzvikuje plesne zapovijedi koje plesači prate.⁴⁵²

Kazivačica se prisjetila komandi koje izgovara kolovođa tijekom plesa:

„Evo kola koga je volja mladosti moja“ i onda kako on komandira tako igraš.

„Ko se krije za kola nije nek mu se ovaj narod smije

Udri š njome od ploču nek joj gaće klopoću

vрати na se mlade da se“ kad to rekne opet se kolo okrene

„Širi krila bijela vila“ to je sve u lindži bilo.

Bio je jedan koji je komandiro isto je igro, ali je i komandiro.⁴⁵³

Ista kazivačica rekla je i stihove koji su se u kolu pjevali u prilici kada bi dvije djevojke imale istoga mladića:

Dvije cure kad bi imale jednoga momka. I to bi se zvala inača / inačica pa se pjevalo:

„Inačice visila o grani ti se moga dragana okani, inačice bona lola tvoja dok je volja moja.“ U kolu se pjevalo.⁴⁵⁴

⁴⁵¹ Ivančan, Ivan. *Folklor i scena*. Prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1971., str. 5.

⁴⁵² Dubrovačka poskočica lindo: <https://www.lindjo.hr/ples/127/7f250b/dubrovačka-poskocica-lindjo> (Pristupljeno: 27. svibnja 2024.).

⁴⁵³ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

⁴⁵⁴ Zapisala sam u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

Ganga jedna je od oblika tradicionalnoga pjevanja vezan uz Hercegovinu. Nisu zapisivane pjesme koje su pjevane u gangi, nego su se prenosile iz generacije u generaciju i tako se očuvale do danas. Gangu pjeva jedna osoba, a uz sebe ima pratnju ostalih *gangaša* te svi pjevaju u isti glas.⁴⁵⁵ Stih gange najčešće je deseterac, a opjevavaju se različite teme, kao što je život, ljubav, ženidba i slično.⁴⁵⁶

U Cerovu karakteristično je ganganje tijekom svih oblika slavlja:

*Bilo je i gange to je naša tradicionalna pjesma više nego bećarac.*⁴⁵⁷

Osim gange, u Cerovu ima i bećarca. U bećarcu pjevaju dva ili više vodećih pjevača koji se natpjevavaju, a prati ih skupno pjevanje uz instrumente. Pjeva se na način da prvi stih ili dio stiha otpjeva jedan pjevač kojem se ostali pridružuju.⁴⁵⁸

Primjer pjesme ženskoga bećarca:

*„Stoj mi čusto moja sukno nova,
nek se znade da sam Menalova.
Sva su sela naokolo bijela,
a Cerovo ko mala kapela.
Selo moje nigdje mi te nema,
iako si od samog kamena.“*⁴⁵⁹

Osim gange i bećarca, u Cerovu su se pjevale i samačke pjesme. Primjer samačke pjesme je *Ja prošetah pokraj polja ravna*:

*„Ja prošetah pokraj polja ravna
i nalazim ranjenog dragana.*

⁴⁵⁵ Mijatović, Anđelko. *Ganga – pismice iz Hercegovine, Imotske krajine, od Duvna, Livna i Kupresa*. Tomislavgrad: Naša ognjišta, 2004., str. 31.

⁴⁵⁶ Ganga kao oblik usmenog izražavanja: <https://www.ganga.hr/index.php/pisani-radovi/item/285-ganga-kao-oblik-usmenog-izrazavanja> (Pristupljeno: 25. svibnja 2024.)

⁴⁵⁷ Zapisala sam u Cerovu u studenom 2023. prema kazivanju Josipa Menala rođenog 1963. godine.

⁴⁵⁸ Bećarac-vokalno – instrumentalni napjev s područja slavonske, baranje i srijema: <https://min-kulture.gov.hr/pristup-informacijama-16/ministarstvo-u-medijima-arhiva/arhiva-iz-medija-2010-2022/iz-medija-2011/zadarski-list-tradicionalni-plesovi-u-kolijevci-hrvatstva/6935> (Pristupljeno: 27. svibnja 2024.)

⁴⁵⁹ Ženski bećarac, zapisao Nikola Menalo, rođen 2001. prema kazivanju Cvije Menalo, rođene 1931. i Luce Menalo, rođene Katić, 1932.

*Ja prošetah pokraj polja ravna
i nalazim ranjenog dragana.*

*Gdje si dragi, moje rane ljute
vazda kaže, draga uzet ću te.*

*Gdje si dragi, moje rane ljute
vazda kaže, draga uzet ću te.*

*Ja te draga ne bih ostavio,
od strujnice metak me ranio.*

*Ja te draga ne bih ostavio,
od strujnice metak me ranio.*

*Evo dragi moje maramice,
zavit ćemo rane do bolnice.*

*Evo dragi moje maramice,
zavit ćemo rane do bolnice.*

*Oko mene krvava travica,
mojim ranam ne treba bolnica.*

*Oko mene krvava travica,
mojim ranam ne treba bolnica.*

*Donesi mi draga vode ladne,
pa operi moje rane jadne.*

*Donesi mi draga vode ladne,
pa operi moje rane jadne.*

*Pa operi moju krv sa trave,
draga moja, prije moje mame.*

*Pa operi moju krv sa trave,
draga moja, prije moje mame.
Draga moja, vesela se pravi,
i ovako kaži mojoj mami.
Draga moja, vesela se pravi,
i ovako kaži mojoj mami.
Da me nije metak pogodio,
nego da sam mlađan obolio.
Da me nije metak pogodio,
nego da sam mlađan obolio.
Da mi nije bila bolest jaka,
da me prije zaboravi majka.
Da mi nije bila bolest jaka,
da me prije zaboravi majka.
Moj dragane, moje rosno cvijeće,
tebe majka zaboravit neće.
Moj dragane, moje rosno cvijeće,
tebe majka zaboravit neće.
Ni ja mlada, moj rumeni cvijetu,
dok sam živa na ovome svijetu.
Ni ja mlada, moj rumeni cvijetu,
dok sam živa na ovome svijetu.”⁴⁶⁰*

⁴⁶⁰ Videozapis *Ja prošetak pokraj polja ravna* Nikole Menala, rođenoga 2001. godine. Pjesmu pjeva Cvija Menalo, rođena 1931. godine u Cerovu: <https://www.youtube.com/watch?v=NMZ6XXEOz9c&t=33s> (Pristupljeno: 27. svibnja 2024.).

Uz samačke pjesme, kazivačica Mara navodi još pjesama:

„Crne oči sada su u modi

A zelene na drač nabodi.

Slušaj dragi šta ću zapjevati

Ovako ti ne mogu kazati.

Pitaju me odakle si žuti

Iz Cerova Hervegovac ljuti.

O djevojko janje moje malo

*Vrati ovce da proćosamo.*⁴⁶¹

A u Cerovu se pjevalo:

„Nema cvijeća ko ruža kasna

Ni momaka ko iz Donjeg Hrasna

Nikad Žaba nije bez oblaka

Nit Cerovo selo bez momaka

Nas braće trideset trojica

*Jedno pleme, jedna porodica*⁴⁶²

⁴⁶¹ Pjesmu sam zapisala u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

⁴⁶² Pjesmu sam zapisala u Hutovu u prosincu 2023. prema kazivanju Mare Noković rođene Menalo 1953. godine.

8. Zaključak

Terensko istraživanje i zapisivanje nematerijalne kulturne baštine daje važan doprinos bogatstvu naroda u smislu jačanja svijesti o vlastitom identitetu i povezivanja s prošlošću. Ovim radom dan je pregled nematerijalne kulturne baštine maloga sela Cerova koje je smješteno u južnoj Hercegovini. U selu žive obitelji koje se prezivaju Menalo. Postoji niz teorija koje govore o podrijetlu prezimena Menalo, a sa sigurnošću se može reći da se loza Menala razvila, pod povijesnim okolnostima, iz loze Repeša. Iako u selu trenutno živi osam osoba, selo je bogato poviješću i običajima koji su sustavno bilježeni kako bi ostao pisani trag nekadašnjeg načina života.

Uvodni dio rada objašnjava položaj i povijest Cerova. Zatim slijedi poglavlje o običajima vezanima uz katoličke blagdane, a potom dio rada koji se odnosi na usmenoknjiževne oblike (folklorno kazalište i usmene predaje). U nastavku rada problematiziraju se narodna vjerovanja i konačno narodni plesovi i pjesme. U prikazu adventskih blagdana od svete Barbare pa do Badnjaka primjetno je kako je običajima najbogatiji blagdan iz toga razdoblja zasigurno Badnji dan. Brojni su običaji toga dana izumrli ponajprije zbog promjene načina života, a i zbog maloga broja stanovnika. Iako je riječ o selu, zamrli su običaji vezani uz stoku zbog starosti stanovnika, ali i zbog sve skromnijeg obilježavanja blagdana. Unatoč tomu, ostatak običaja kao što je prikupljanje i paljenje badnjaka, priprema tradicionalne hrane, uz dodatke moderne hrane, kićenje zelenilom i poštivanje mrtvih posjećivanjem grobova i dan danas se prakticira. Božić je, također, bogat običajima koji se mogu pronaći i u drugim mjestima. Karakteristično je za Božić okupljanje obitelji, mirboženje i pjevanje veselarskih pjesama koje su pridonosile veseloj atmosferi u proslavi Božića. Ostatak božićnog vremena, od svetoga Stjepana pa do Sveta tri kralja, prožet je dernećima i običajima kao što je odlazak na mise i blagoslov vode. Nova se godina znatno skromnije obilježavala nego u današnje vrijeme. Iako nije bilo mogućnosti kao danas, mladi su u krugu svoje obitelji, a poslije i s prijateljima dočekivali Novu godinu u veselju, pjesmi i plesu. Zbog siromaštva, ali i prostorne smještenosti sela, pokladni su dani obilježavani skromnim maskiranjem u maske koje su najčešće samostalno izrađivali te uštipcima koji su tradicionalno spremni na Velike poklade. Za pokladnim vremenom slijedi korizma koju se nekoć znatno više poštovalo nego danas. U današnje je vrijeme vidljiv utjecaj tehnologije na društvo kao i zaborav vrijednosti koje su cijenili stariji ljudi. U korizmeno vrijeme narod se u kućama okupljao na pjevanje Gospina plača što danas možemo vidjeti samo u crkvama. Cijelo korizmeno vrijeme bilo je obilježeno postom i zavjetima kako bi što pokornije dočekali Uskrs.

Pred Uskrs iznimno su važni dani Velikoga tjedna, a posebice Cvjetnica, Veliki četvrtak, Veliki petak i Velika subota. Najpoznatiji običaj vezan uz Cvjetnicu, koji je i danas očuvan u brojnim mjestima, umivanje je u cvjetnoj vodi. S druge strane Veliki četvrtak, Veliki petak i Velika subota dani su koje ljudi provode u najvećoj pokori i tišini kako bi dostojno dočekali najveći kršćanski blagdan Uskrs. Sama je svetkovina Uskrsa običajima dosta siromašniji od proslave Božića. S obzirom na to, mogli bismo povući paralelu i s današnjim obilježavanjem Uskrsa koje odudara od raskošnih proslava Božića koje su uvelike komercijalizirane. Nakon Uskrsa slijedi niz blagdana kroz godinu od svetoga Juraja pa do Dušnoga dana. Među njima se svojim značajem za stanovnike Cerova posebno ističe proslava Presvetoga srca Isusova koje je župni patron.

U nastavku rada nalazimo teorijski prikaz folklornog kazališta kao dramskog oblika utemeljenoga na usmenoj tradiciji unutar kojega su značajno opisani svadbeni običaji. Na početku svadbenih običaja opisan je način upoznavanja djevojaka i mladića te njihovih zaruka. Upoznavanja su se najčešće događala na dernećima i nakon misa. Međutim, u prošlosti su više utjecaja u odabiru supružnika imali roditelji jer se gledalo iz koje obitelji dolazi i kakvo mu je financijsko stanje. Usprkos tomu, svadbe su bile bogate običajima od kojih su neki i danas aktualni. Prema iskazima kazivačica vidljiva je razlika u starinskim svatovima koji su dolazili na konjima i modernijima koji su već imali automobile kao i u odnosu muškaraca i žena u svatovima. U prošlosti djevojke i žene nisu išle u svatove niti su mogle biti djeveruše pa čak ni sjediti kao mlada za stolom s ostalim svatovima. Danas je to drugačije, ali i dalje postoje običaji kao što su kupovanje mlade, bacanje jabuke preko kuće i kićenje barjaka u brojnim hercegovačkim svatovima.

Nakon svadbenih običaja, na red su došle usmene predaje u okviru kojih su pobliže objašnjene mitske i demonološke predaje. Iako egzistiraju zapisi o raznim vjerovanjima u nadnaravna bića, neki kazivači nisu htjeli razgovarati o ovoj temi. Drugi su pak kazivači vjerovanja u nadnaravna bića pojašnjavali siromaštvom tadašnjeg stanovništva. Navode da su se ljudima pričinjale stvari zbog nedostatka hrane i malaksalosti te da su bili lakovjerni pa su samim time i priče o nadnaravnim bićima bile uvjerljive.

Poglavlje o narodnim vjerovanjima sastoji se od niza običaja i praksi, kao što je šišanje ovaca u točno određene dane u tjednu, koji nemaju svoje objašnjenje. Izuzev toga, ljudi su imali svoje zavjete i striktno su se pridržavali Božjih zakona i poštovali su blagdane. Svaku nepogodu i ozljedu pripisivali su ljudskoj grešci i Božjem upozorenju.

Za kraj dan je prikaz plesova i primjer pjesama karakterističnih za Cerovo. Najviše se plesalo *linđo* iako je u Hercegovini popularniji naziv *linđo* kako bi se ples razlikovao od Dubrovačkog *linđa*. Uz to, najradije se pjevalo *gangu* i *bećarac* koji se i danas mogu čuti na slavljinama u Cerovu.

Možemo zaključiti kako je Cerovo selo s izrazito bogatom poviješću i kulturom. Tradicije i običaji koji su zapisani i dan danas se primjenjuju u brojnim obiteljima Menala što je dokaz da se starina poštuje i nastoji očuvati te prenijeti na nove generacije. Sjećanje na tradiciju i povijest u ljudima budi nostalgичne uspomene na neka druga vremena koja se doimaju daleko i nedostižno. Očuvanjem nematerijalne kulturne baštine i revitalizacijom negdašnjih običaja upoznajemo se s važnim aspektima vlastitoga identiteta koji na taj način osnažujemo što je posebno važno u današnjem vremenu ubrzane globalizacije i nestanka brojnih jezika, kultura i naroda.

Rječnik nepoznatih riječi:

(H)Ajvan - životinja

Amidža – očev brat, stric

Bičvalji – tepih ili ruta izrađivana od ovčje vune koja se stavlja u spavaću sobu

Čaršija – trgovačka četvrt; trg, tržnica.

Gargašanje – čistiti, raščešljavati vunu

Gunj – odjevni predmet ili prekrivač od vune

Harar – vreća od kozje dlake

Jesenik – posjed, imanje na koje se životinje sklanjaju ujesen

Kašika – žlica

Kijamet – nevrijeme, vremenska nepogoda

Komšiluk – susjedstvo

Kutarisati se – riješiti se nekoga ili nečega

Makaze – nožice, škare

Mijeh – cijela koža oderane životinje (ovce, koze...) zašivena da se u njoj mogu čuvati tekućine

Pantale - hlače

Pojata – tip kolibe koji je služio za skladištenje žitarica, sijena, alata i slično

Primaća soba – dnevni boravak

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Popis kazivača:

Ivana Menalo, rođena 1929. godine

Luca Menalo, rođena Katić, 1932. godine

Mara Menalo, rođena Dragičević, 1953. godine

Mara Noković, rođena Menalo, 1953. godine

Nada Menalo, rođena 1959. godine

Josip Menalo, rođen 1963. godine

Josip Menalo, rođen 1974. godine

Literatura:

1. Asturić, Marina. „Veliki tjedan u bročansko-stonskoj kulturnoj tradiciji.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 26, 2019., str. 67–96.
2. Asturić, Marina. „Advent u bročansko-stonskoj tradicijskoj kulturi.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. , br. 25, 2018., str. 97–117.
3. Badurina, Anđelko (ur.). *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.
4. Barešin, Sandra. „Mora kao nadnaravno biće tradicijske kulture.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 20, 2013., str. 39–68.
5. Belaj, Vitomir. *Hod kroz godinu*. Golden Marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2007.
6. Braica, Silvio. „Božićni običaji.“ *Ethnologica Dalmatica*., Vol. 13, 2004., str. 5–26.
7. Brnelić, Aurora. *Hrvatski narodni običaji*, diplomski rad. Sveučilište Juraja Dobrile u Puli, Pula, 2020.
8. Čapo Žmegač, Jasna. *Hrvatski uskrsni običaji*, Golden Marketing, Zagreb, 1997.
9. Devetak, Vojko. „Došašće.“ *Služba Božja*, vol. 15, br. 4, 1975., str. 254–260.
10. Dragić, Marko. „Brgulja – slava nebeskih zaštitnika u hrvatskoj tradiciji.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 30, br. 1, 2023., str. 87–116.
11. Dragić, Marko. „Sveta Nevina dječica u hagiografiji i hrvatskoj kulturnoj antropologiji.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 28, 2021., str. 51–73.
12. Dragić, Marko. „Sveti Stjepan prvomučenik u hrvatskoj tradicijskoj kulturnoj baštini.“ *Ethnologica Dalmatica*, Vol. 27, 2020. str. 37–84.
13. Dragić, Marko. „Srećonosni gost u hrvatskoj kulturnoj baštini i europskom kontekstu.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. , br. 26, 2019., str. 97–121.

14. Dragić, Marko. „Sveti Ivan Krstitelj u Hrvatskoj tradicijskoj baštini.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 15, br. 1, 2019., str. 275–330.
15. Dragić, Marko. „Tijelovo u hrvatskoj katoličkoj crkveno-pučkoj kulturnoj tradiciji.“ *Crkva u svijetu*, vol. 54, br. 1, 2019., str. 59–81.
16. Dragić, Marko. „Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 14/1, br. 14., 2018, str. 189–230.
17. Dragić, Marko. „Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskog zaleđa.“ *Godišnjak Titius*, vol. 10, br. 10, 2017., str. 219–240.
18. Dragić, Marko. „Sveti Marko Evanđelist u kršćanskoj kulturnoj baštini Hrvata.“ *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, vol. XIV, br. 2, 2016., str. 259–281.
19. Dragić, Marko. „Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata.“ *Nova prisutnost*, vol. XIII, br. 2, 2015., str. 141–162.
20. Dragić, Marko. „Sveti Nikola – biskup u hagiografskoj baštini Hrvata.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 22, 2015., str. 5–42.
21. Dragić, Marko. „Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Crkva u svijetu*, vol. 50, br. 2, 2015., str. 303-323.
22. Dragić, Marko. „Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskog zaleđa.“ *Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, vol. 8, br. 8, 2015., str. 155–183.
23. Dragić, Marko. „Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014., str. 399–435.
24. Dragić, Marko. „Ljubavne divinancije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol., br. 21, 2014., str. 103–123.
25. Dragić, Marko. „Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini.“ *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, vol. 68, br. 3, 2013., str. 417–426.
26. Dragić, Marko. „Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 9/1, br. 9, 2013. str. 269–313.
27. Dragić, Marko. „Lada i Ljeljo u folkloristici Hrvata i slavenskom kontekstu.“ *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, br. 5, 2012., str. 43–62.
28. Dragić, Marko. „Velike poklade u folkloristici Hrvata.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 8/1, br. 8, 2012., str. 155–188.

29. Dragić, Marko. „Duhovna baština Hrvata u šibenskom zaleđu.“ *Godišnjak Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke*, vol. 3, br. 3, 2010., str. 123–174.
30. Dragić, Marko. „Sveta Lucija u katoličkoj sakralnoj i svjetovnoj baštini Hrvata.“ *Hercegovina – godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe*, br. 24. Narodna knjižnica, Mostar, 2010., str. 129–153.
31. Dragić, Marko. „Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 45, br. 4, 2010., str. 467–488.
32. Dragić, Marko. „Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini.“ *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, vol., br. 6, 2010., str. 81–103.
33. Dragić, Marko. „Spasovo u hrvatskoj tradicijskoj baštini.“ *Crkva u svijetu: Crkva u svijetu*, vol. 44, br. 3, 2009., str. 305–328.
34. Dragić, Marko. *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik). Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008.
35. Dragić, Marko. „Koledanje i veseljenje u hrvatskoj tradiciji.“ *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, br. 1, 2008., str. 21–43.
36. Dragić, Marko. „Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br. 3, 2008., str. 414–440.
37. Dragić, Marko. „Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi.“ *Crkva u svijetu*, vol. 43, br. 1, 2008., str. 67–90.
38. Dragić, Marko. „Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 3, br. 3., 2007, str. 369–390.
39. Dragić, Marko. „Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji.“ *Crkva u svijetu*, vol. 42, br. 1, 2007., str. 96–117.
40. Dragić, Marko i Sunara, Nikola. „Suvremeni zapisi tradicijske baštine u Ceri.“ *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, vol., br. 5. 2012., str. 155–174.
41. Gavazzi, Milovan. *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*. III. izdanje. Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991.
42. Gorys, Ergard. *Leksikon svetaca*, Naklada Slap, 2003.
43. Ivančan, Ivan. *Folklor i scena*. Prosvjetni sabor Hrvatske, Zagreb, 1971.
44. Jurilj, Zorica. „Korizma i uskrs u Hercegovačkoj crkveno-pučkoj baštini.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 25, 2018., str. 5–35.
45. Kekez, Josip. „Usmena književnost“. *Uvod u književnost*, urednici Z. Škreb i A. Stamać, 4. izdanje, Globus, Zagreb, 1986.

46. Kelava, Josipa. „Svadbeni običaji u Posuškom kraju.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 15, br. 2, 2019., str. 489–516.
47. Kelava, Josipa. „Božićno razdoblje u tradicijskoj baštini posuškoga kraja.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 13/1, br. 13, 2017., str. 157–171.
48. Lozica, Ivan. *Folklorno kazalište*, Matica hrvatska, Zagreb, 1996.
49. Lozica, Ivan. *Hrvatski karnevali*, Golden marketing, Zagreb, 1997.
50. Maganić, Marina., Mamić, Katarina., Petric, Mia. „Uskrsni običaji livanjskoga kraja.“ U: Babić, Vanda., Miletić, Josip. *Uskrs, Hrvatski običaji: zbornik studentskih radova*, Udruga 3000 godina za dar, Zadar, 2006., str. 113.
51. Menalo, Nikola. *Menali*. Vlastita naklada, 2017.
52. Mijatović, Anđelko. *Ganga – pismice iz Hercegovine, Imotske krajine, od Duvna, Livna i Kupresa*. Tomislavgrad: Naša ognjišta, 2004.
53. Mišur, Ivo. „Brgulja u kontekstu običaja 'sveca' u Makarskom primorju i 'slave' u Vrgoračkoj krajini.“ U: Bodrožić, Ivan. i Parlov, Mladen. (ur.) *Brgulje – štovanje svetaca u Zabiokovlju*, Crkva u svijetu, 2022.
54. Opačić, Vid Jakša (ur.): *Hrvatski običaji i druge tradicije*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2016.
55. Premuž-Đipalo, Vedrana. „Jurjevski običaji u Turopolju.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 13, 2014., str. 27–42.
56. Rihtman-Auguštin, Dunja. *Knjiga o Božiću*, Golden marketing, Zagreb, 1995.
57. Šešo, Luka. *Živjeti s nadnaravnim bićima. Vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016.
58. Širić, Josipa. „Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posuškoga kraja.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2014. str. 387–398.
59. Vekić, Denis. „Mitske i demonološke predaje u usmenoknjiževnoj teoriji: poetička obilježja i žanrovske odrednice predaje.“ *Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 12/1, br. 12., 2016, str. 199–230.
60. Vekić, Denis. *Poetika mitskih i demonoloških predaja donjoneretvanskoga kraja*, doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2016.
61. Vidović, Domagoj. *Zažapska onomastika*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2014.

62. Vukorep, Stanislav. *Sjahali kićeni svatovi: hrvatski ženidbeni običaji u jugoistočnoj Hercegovini*. Muzej i galerija Neum, 2019.
63. *Zakonik kanonskoga prava*. Proglašen vlašću pape Ivana Pavla II. s izvorima., Glas Koncila, Zagreb, 1996.
64. Žanetić, Katarina. „Božićno koledanje i veseljanje na otoku Korčuli.“ *Ethnologica Dalmatica*, vol. 23., 2016., str. 71–114.

Mrežni izvori:

1. Bećarac-vokalno – instrumentalni napjev s područja slavonske, baranje i srijema: <https://min-kulture.gov.hr/pristup-informacijama-16/ministarstvo-u-medijima-arhiva/arhiva-iz-medija-2010-2022/iz-medija-2011/zadarski-list-tradicionalni-plesovi-u-kolijevci-hrvatsva/6935> (Pristupljeno: 27. svibnja 2024.)
2. Dubrovačka poskočica lindo: <https://www.lindjo.hr/ples/127/7f250b/dubrovačka-poskocica-lindjo> (Pristupljeno: 27. svibnja 2024.)
3. Blagdan Duhova ili Rusalje kod Hrvata: <https://www.dumus.hr/hr/etnografski-muzej/novosti/blagdan-duhova-ili-rusalje-kod-hrvata,310.html> (Pristupljeno: 18. lipnja 2024.)
4. Ganga kao oblik usmenog izražavanja: <https://www.ganga.hr/index.php/pisani-radovi/item/285-ganga-kao-oblik-usmenog-izrazavanja> (Pristupljeno: 25. svibnja 2024.)
5. *Ja prošetah pokraj polja ravna:* <https://www.youtube.com/watch?v=NMZ6XXEOz9c&t=33s> (Pristupljeno: 27. svibnja 2024.)
6. Je li post na Badnjak obavezan?: <https://laudato.hr/vijesti/aktualno/cuvanje-tradicije-je-li-post-na-badnjak-obavezan> (Pristupljeno: 18. ožujka 2024. godine)
7. Popis 1991. u BiH: <http://www.statistika.ba/?show=11#link206> (Pristupljeno: 24. listopada 2023.)
8. Popis 2013. u BiH: <http://www.statistika.ba/?show=11#link82> (Pristupljeno: 24. listopada 2023.)
9. Presveto Srce Isusovo: <https://laudato.hr/Duhovnost/Zelite-li-znati-vise/Presveto-Srce-Isusovo.aspx> (Pristupljeno: 15. travnja 2024.)

10. Presveto Srce Isusovo: <https://www.medjugorje-info.com/duhovni-kutak/presveto-srce-isusovo> (Pristupljeno: 15. travnja 2024.)
11. Simbolika adventskih svijeća i molitva prilikom paljenja svijeće: <https://hkm.hr/duhovnost/simbolika-adventskih-svijeca-i-molitva-prilikom-paljenja-svijece/> (Pristupljeno: 11. prosinca 2023.)
12. Tko su bila sveta tri kralja i koja je simbolika njihovih darova?: <https://www.bitno.net/vjera/svetac-dana/tko-su-bila-sveta-tri-kralja-i-koja-je-simbolika-njihovih-darova/> (Pristupljeno: 24. travnja 2024.)
13. Tradicija i običaji Svih svetih: <https://www.antenazadar.hr/clanak/2018/11/tradicija-i-obicaji-svih-svetih-znate-li-da-se-na-groblje-nekad-nosila-hrana/> (Pristupljeno: 13. svibnja 2024.)
14. Presveto Srce Isusovo: <https://laudato.hr/Duhovnost/Zelite-li-znati-vise/Presveto-Srce-Isusovo.aspx> (Pristupljeno 4. lipnja 2024.)
15. Vjerovanja, pučka (narodna vjerovanja): <https://www.enciklopedija.hr/clanak/vjerovanja-pucka> (Pristupljeno: 11. lipnja 2024.)

Sažetak

Kulturna baština obuhvaća materijalna i nematerijalna dobra neke zajednice. U ovome se radu daje teorijski prikaz nematerijalne kulturne baštine uz primjere običaja prikupljene terenskim istraživanjem u selu Cerovu. Osim što govori o tradiciji sela, rad se dotiče i povijest prezimena Menalo koje iz Cerova potječe. Ovaj rad možemo podijeliti na šest dijelova. Prvi dio odnosi se na položaj i povijest sela Cerova u kojem je provedeno istraživanje te na povijest i nastanak prezimena Menalo. Drugi dio rada opisuje običaje vezane uz katoličke blagdane u kojem se daje teorijska podloga i prezentiraju zapisi običaja. Treći dio odnosi se na folklorno kazalište unutar kojega su detaljnije pojašnjeni svadbeni običaji. Sljedeći, odnosno četvrti dio rada govori o usmenim predajama unutar kojih je riječ o mitskim i demonološkim predajama koje su terenskim radom zapisane. Peti dio govori o narodnim vjеровanjima karakterističnima za selo Cerovo, a u šestome je dijelu riječ o narodnim plesovima i pjesmama. Rad daje sustavan pregled literature zajedno s iskazima kazivača u nastojanju da se običaji sela Cerova zapišu i ostanu zapamćeni te da se pridonese bogaćenju kulturne baštine i očuvanju identiteta.

Ključne riječi: nematerijalna kulturna baština, tradicija, narodni običaji, usmene priče, Cerovo.

Intangible Cultural Heritage in Cerovo

Abstract

Cultural heritage includes the tangible and intangible goods of a community. This paper presents a theoretical presentation of intangible cultural heritage with examples of folk customs collected through field research in the village of Cerovo. Other than focusing on the tradition of the village, the paper also considers the history of the surname Menalo originating from it. The paper can be divided into six sections. The first section focuses on the location and history of the Cerovo village, where the research was conducted, as well as on the history and origin of the surname Menalo. Another section of the paper describes the folk customs relating to Catholic holidays, with a theoretical basis and a contemporary record of the customs. The third section concerns the Folklore Theater with a more detailed description of wedding customs. The following, fourth section explores oral traditions, including mythical and demonological lore recorded through fieldwork. The fifth section deals with folk beliefs characteristic of the Cerovo village, while the sixth considers folk dances and songs. This paper provides a systematic theoretical overview of the literature along with narrators' testimonies in an effort to record and commit to memory the village customs, as well as to contribute to the enrichment of cultural heritage and to the preservation of identity.

Keywords: intangible cultural heritage, tradition, folk customs, oral stories, Cerovo.

Izjava o pohrani i objavi ocjenskog rada
(završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - podcrtajte odgovarajuće)

Student/ica: PAULA MENALO

Naslov rada: NEMATERIJALNA KULTURNA BAŠTINA U CEROVU

Znanstveno područje i polje: PODRUČJE HUMANISTIČKIH ZNANOSTI ; POLJE FILOLOGIJA

Vrsta rada: ISTRAŽIVAČKI RAD

Mentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):
doc. dr. sc. NIKOLA SUNARA

Komentor/ica rada (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

prof. dr. sc. MARKO DRAGIĆ
prof. dr. sc. BORIS ŠKVRČ
doc. dr. sc. NIKOLA SUNARA

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog ocjenskog rada (završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada - zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

Kao autor izjavljujem da se slažem da se moj ocjenski rad, bez naknade, trajno javno objavi u otvorenom pristupu u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti (NN br. 119/22).

Split, 9. srpnja 2024.

Potpis studenta/studentice: Paula Menalo

Napomena:

U slučaju potrebe ograničavanja pristupa ocjenskom radu sukladno odredbama Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (111/21), podnosi se obrazloženi zahtjev dekanici Filozofskog fakulteta u Splitu.

Obrazac A.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja PAULA MENALO, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e magistra/magistrice EDUKACIJE HRVATSKOG JEZIKA I KNJIŽAVNOSTI I PEDAGOGIJE, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 9. srpnja 2024.

Potpis

Paula Menalo